

Ghidul Banatului

Biblioteca Municipală
Timișoara

CINEMA CAPITOL

cel mai modern și mai elegant
local de distracție din

TIMIȘOARA

Vara grădină feerică

DT. 21.894
9.75

Ghidul Banatului

de

Dr. Emil Grădinariu

și

Ion Stoia-Udrea

~~AAA.970~~
Biblioteca Municipală
Timișoara

Timișoara

Editura Oficiului de Turism
al jud. Timiș-Torontal

19

361.944

91(R44)(026)

Toate drepturile rezervate de autori

Copyright by Ed. revistei „Vrerea”
Timișoara 1936

Prefață

Gândul de a elabora și tipări această lucrare a izvorât din necesitatea unei riposte. Cu ocazia primei încercări serioase de propagandă și călăuzire turistică, ce s'a făcut la noi în anii din urmă, prin tipărirea de către „Editura Ghidul României” a volumului „Reiseführer durch Rumänien”, Banatului i-a fost rezervată o neplăcută surpriză. În acest volum (și de prezent pe piață încă!) provincia noastră a fost prezentată într'o lumină atât de falsă, atât de intenționat falsificată, încât în primul moment nu ne-a venit să credem, că o atare carte s'a putut tipări în România.

Desigur că lucrarea de față s'a abătut mult dela gândul inițial, depășind intenția unei riposte, sau polemici. Am căutat, în mod exclusiv, să răspundem unei necesități de alt ordin și de absolută actualitate, aceleia de a face cunoscută provincia Banatului, sub toate aspectele ei și în modul cel mai obiectiv posibil. Se prea poate însă, că fiind cu gândul la intenția inițială, am creiat unele disproporții în structura volumului. Astfel de exemplu partea primă a lucrării poate fi considerată puțin prea lungă în raport cu părțile III—V, cari cuprind ghidul turistic propriu-zis, însă nu ne-am putut reține, de a nu încerca să fixăm o imagine obiectivă și reală a trecutului și evoluției generale a provinciei, precum și a structurilor ei etnice, culturale și economice de astăzi.

Alte motive, de ordin financiar, ne-au silit iarăși să introducem alte deformări în planul ini-

fial al volumului, deformări, cari s'au făcut tot în detrimentul părților III—V, singurele cari, de bine, de rău, au putut suporta amputările. Am fost legați de un anumit număr de pagini, pe care nu ne-a fost permis să-l depășim. astfel că avantajarea unei părți a trebuit făcută întotdeauna în detrimentul altora.

În general însă credem că am reușit să prezentăm un aspect integral al Banatului, adevărat până în cele mai mici amănunte ale lui și prin aceasta să punem la îndemâna marelui public o călăuză fidelă și cât se poate de lămurită.

Asupra materialului cuprins în lucrare nu avem multe de spus. Datele statistice le-am luat din „Indicatorul Statistic al Satelor și Unităților Adm. din România” (1932), folosind și unele comunicări ulterioare ale d-lui Dr. Sabin Manuilă. Capitolul „Banatul Economic” a fost întocmit de către Camera de Comerț și Industrie din Timișoara, și anume de către dl. secr. gen. Dr. Camil Manuilă și dl. Dr. Ioan Păcurariu, cărora le aducem și pe această cale mulțumirile noastre pentru concursul dat. Incolo, — în afară de cap. „Barocul etnografiei românești” de Lucian Blaga, citat din rev. „Banatul”, și introducerile la părțile III, IV și V luate din volumul „Priveliști bănățene” de I. S. Udrea, — întreg materialul a fost întocmit luând în considerare toată bibliografia de specialitate, apărută și cunoscută până în prezent.

Scăpări din vedere vor fi, desigur, însă nu trebuie să uităm că lucrarea de față, în domeniul ei, este abia o încercare de început. Dealtfel însuși genul acesta de lucrări la noi este abia în fașe.

*

În privința editării volumului trebuie să aducem cele mai călduroase mulțumiri d-lui prefect

DR. DIMITRIE NISTOR, care în calitate de președinte al Oficiului de Turism al jud. Timiș-Torontal, înțelegând utilitatea unei atari lucrări pentru provincia noastră, ne-a acordat cel mai larg concurs. Deasemenea mulțumim d-lui prof. AUGUSTIN COMAN, primarul municipiului Timișoara și d-lui TEODOR CĂTĂLINA, ajutor de primar, pentru sprijinul acordat în cursul tipăririi, precum în special trebuie să ne exprimăm recunoștința noastră față de dl. ION OPREA, președintele Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara, și dl. CAMIL MANUILĂ secretar general al acestei Camere, cari prin avansarea primelor sume necesare tipăririi, au făcut posibilă apariția acestui volum. Deasemenea transmitem pe această cale mulțumirile noastre tuturor acelorora, cari prin sprijinul lor moral și material ne-au stat într-ajutor pentru desăvârșirea lucrării, numărând printre aceștia și pe dl. ing. Virgil Birou, care ne-a pus la dispoziție cele mai multe fotografii.

Timișoara, Sept. 1936.

Autorii

Cuprinsul

	Pag.
Prefață	5
Indicele alfabetic al localităților	10
Partea I. Banatul, descr. gen.	15
Scurtă privire istorică	22
Populația Banatului	53
Românii	56
Șvabii	62
Maghiarii	64
Sârbii	67
Țigani	68
Evrei	70
Bulgarii	72
Cultura Banatului	72
Barocul etnografiei românești de L. Blaga	72
Biserica	78
Școala	82
Literatura	84
Muzica	91
Artele plastice	95
Banatul Economic	
Capitol întocmit de către d-nii secr. gen. Dr. Camil Manuilă și Dr. Ioan Păcurariu	99
Agricultura	100
Industria	114
Bogățiile subsolului	131
Partea II. Timișoara	133
Istoricul cetății	136
Evoluția urbanistică	143
Întreprinderile municipale	153
Mijloace de comunicație	162
Mijloace de locomoțiune în oraș	164
Descrierea orașului	166
Autorități, consulate; Condiții de trai; Instituții și soc. culturale; Instituții sanitare; Instituții financiare; Articole alimentare; Întreprinderi industr.; Întrepr. comer.; Asoc. profesionale	184—218

Partea III. Banatul apusean 219

Linia Timișoara—Lipova	223
Linia Timișoara—Arad	226
Linia Timișoara—Periam	228
Linia Timișoara—Sănnicolaul-Mare	230
Linia Timișoara—Comloșul-Mare	235
Linia Timișoara—Jimbolea	236
Linia Jimbolea—Arad	239
Linia Timișoara—Cruceni	240
Linia Timișoara—Stamora—Baziaș	241
Linia Timișoara—Ciacova—Gier	244

Partea IV. Banatul răsăritean

A. Regiunea Carașului 245

Linia Timișoara—Reșița	249
Reșița	254
Imprejurimile Reșiței	258
Linia Timișoara—Oravița	264
Oravița	266
Imprejurimile Oraviței	271
Linia Oravița—Anina	276
Almăj	279

B. Regiunea Severinului 281

Linia Timișoara—Buziaș—Lugoj	284
Linia principală Timișoara—Orșova	288
Secțiunea Timișoara—Lugoj	288
Lugoj	290
Șosele de ramificație dela Lugoj	294
Linia Lugoj—Făget—Mărgina	296
Secțiunea Lugoj—Caransebeș	299
Caransebeș	302
Linia Caransebeș—Mărgina	308
Secțiunea Caransebeș—Orșova	310

Partea V. Valea Dunării 319

Intreprinderile, industriale și comerciale mai de seamă din Banat (fără Timișoara)	332
--	-----

Indicele alfabetic al localităților (III—V)

	Pag.		Pag.
Ada-Kaleh	329	Bodo	295
Ad-Mediam	315	Bodrogul-Nou	235, 240
Ad-Pannonios	314	Bogda	224
Alibunar	242	Boldureni	284
Alioș	224	Bolvașnița	312
Almăj	279	Borlova	307
Altringen	224	Borlova Veche	280
Anina	258, 263, 276, 278	Bozia	313
Apadia	300	Bozovici	279
Aradul Nou	224, 228, 235, 240	Brăteni	228
Arcidava	271	Brebul	300
Armeniș	312, 313	Brebul Nou	270, 312
Aurora Banatului	278	Brestovaț	289
Bacăul-de Mijloc	298	Buchini	312
Bacova	284, 285	Bucoșnița	312
Baile Erculane	312, 316	Budinți	290
Balinț	295, 296	Bujor	296
Banloc	243, 244	Bulgăruș	240
Bărateaz	228	Butin	251
Bârza	318	Buziaș	250, 284, 285
Bărzasca	331	Cacova	264, 265
Băsești	296	Calacea	228
Bata	299	Câlnic	250
Baziaș	241, 242, 243, 322, 330	Câmpia	330
Beba-Veche	234	Căpâd	284
Becicherecul-Mare	240	Căpâlnaș	298
Becicherecul-Mic	230	Căprioara	298
Belinț	288, 290	Cărani	228
Belobreșca	323, 330	Caransebeș	302, 310, 312
Beregsăul-Mare	236, 238	Caransebeșul N.	312
Berini	284	Carășova	261
Berliște	271, 272	Cărbunari	274
Berzovia	250, 251, 263	Cârpa	312
Beșenova Nouă	230	Cărpiniș	236, 238, 239
Beșenova Veche	228, 234	Căvâran	299, 300
Bethausen	296	Cebza	244
Biled	230, 239	Cenadul Mare	233
Birchiș	298	Cenadul Vechi	230, 233
Birda	243, 249, 250	Cenei	239, 241
Biserica-Albă	242, 243	Cernăteaz	223
Bobda	239	Charlottenburg	224
Bocșa-Mont.	249, 250, 252, 294	Cheglevici	234
Bocșa-Rom.	250, 252	Cherestur	234

Chevereșul Mare	284	Domașnea	312, 314
Chișoda	241, 284	Dorgoș	299
Chizătău	288, 290	Drăgășinești	301
Ciacova	244	Drencova	324
Ciavoș	243	Dubova	331
Ciclova	270	Duleu	295
Cioreni	230	Dumbrava	296
Cireșa	310	Engelsbrunn	224
Cireșul	300	Er-Somlyó	272
Ciuta	302	Ezeriș	295
Cladova	296	Fădimac	295
Cliciova	296, 300	Făget	296, 301
Clocotici	262	Fârdia	301
Clopodia	250, 251	Fârliug	294
Colțan	250	Felnac	235, 240
Columbaca	324	Ferdinand	308
Comeat	224, 289	Ferendia	250, 251
Comloșul-Mare	235, 238	Fibiș	223, 224
Comloșul-Mic	236	Piriteaz	224
Comarnic	263, 264	Foeni	241
Comoriște	264	Forotic	264
Coramnic	328	Franzdorf	260
Cornea	312, 314	Fratelia	240, 243
Cornereva	313	Freidorf	239
Coronini	331	Gaganis	312
Coșevița	298	Gârâna	260, 312
Cosova	298	Gârliște	266, 277
Coșteiul M.	288, 290	Gătaia	243, 249, 250
Coșteiul d. sus	296	Gavojdia	299, 300
Crâjma	309	Gelu	228
Crivina	300	Gherman	243, 251
Cruceni	224, 240, 241	Ghertenis	250, 251
Crușovăț	312, 314	Ghilad	244
Cuptoare-Secul	259	Ghiroda	288
Curtea	298	Ghizela	290
Cutina	295	Giarmata	223, 224
Cuvejdia	224, 289	Gier	243, 244
Dalboșet	280	Giroc	284
Deliblată	242	Giulváz	240
Delinești	259, 300	Giurgiova	266
Denta	242, 243	Gladna Mont.	301
Deta	241, 242, 243, 250	Glimboca	308, 309
Divici	323, 330	Globurău	313
Doclin	264	Goruia	265
Dognecea	256, 265	Gotlob	235, 238, 240
Doman	261	Grabați	238, 239, 240

Greoni	264, 265	Maciova	302
Guttenbrunn	224	Macoviște	274
Hăuzești	301	Maguri	300
Hitiaș	289	Maidan	264, 272, 277
Hodoni	228	Mailat	228
Hodoș	289	Mal	309
Hunedoara Tim.	224	Mănaștiuri	296
Iabalcea	262	Mănăstur	228
Iablanița	280, 312, 314	Mâniom	250, 254, 265
Iam	242, 271, 272	Marga	308, 309
Iasenova	242, 271	Margina	296, 297
Iaz	300, 302, 308, 309	Marilla	270, 279
Iecia Mare	239	Mărțișoara	227, 228
Iecia Mică	239	Mărul	309
Iertof	272	Mașloc	224
Ieșelnița	331	Mătnicul-Mare	300
Ilidia	274	Măureni	250
Ivanda	241	Mehadia	312, 314
Izvin	288	Mercina	272
Izvor	313	Mihăld	315
Jamul-Mare	243, 249, 251	Milcoveni	272
Jdioara	301	Moldova	323
Jebel	241, 242, 243, 244	Moldova Nouă	256, 274, 331
Jena	299, 300	Moldova Veche	275, 323, 331
Jimbolea	236, 238, 239, 240	Moravița	242, 243
Jupa	299, 300	Morissena	232, 233
Jupalnic	318, 328	Moritzfeld	251
Jupani	296	Moșnița	284
Kisilova	323	Munar	235, 240
Labășinț	290	Muntele Mic	307
Lăpușnicel	280, 314	Nădrag	299, 300
Lenauheim	240	Naidăș	331
Lescovița	331	Nerău	234, 235
Leucusești	296	Nermet	262
Lieblung	242, 243	Neudorf	224
Lipova	223, 224, 295	Nevrincea	296
Lișava	277	Nițchidorf	250
Liubcova	331	Obădeni	244
Lovrin	230, 235, 238, 239, 240	Obița	313
Lucareț	289	Obreja	302, 308, 309
Lugoj	250, 284, 288, 290	Ocna-de-Fier	264
Lugojel	299	Ogradena Nouă	328, 331
Luncani	310	Ogradena Veche	328, 331
Lunga	236	Ohaba	313
Lupac	262, 265	Ohaba Bistra	309
Măcești	323, 331	Ohaba Lungă	296

Ohaba Mătnic	300	Recița	249, 250, 254, 294, 295
Ohaba-Rom.	296	Remetea-Mare	288
Ohabița	300	Remetea-Mică	223, 224
Oloșag	295	Remetea Pog.	294
Omor	243	Românești	298
Opațița	243, 250	Rudna	240
Oravița	242, 250, 256, 263, 266	Rueni	307
Orșova	310, 312, 318, 328, 331	Rugi	300
Orțișoara	227, 228	Rusca	313
Ostrov	298	Rusca Mont.	308, 309, 310
Ostrovo	323	Ruschița	301, 310
Otelec	241	Sacălaz	236, 238
Otvești	243, 284	Sacoșul Turcesc	284
Pădureni	242	Sacul	299, 300
Paniova	290	Sadova Veche	312
Parța	240	Șag	240, 242, 243
Parul	295, 296	Șagul	228
Pecenișca	316	Sălbăgel	300
Peciul Nou	240	Salcia	264
Percosova	243, 251	Salciva	298
Periam	228, 229, 235, 240	Sâmbăta	240
Pesac	235, 240	Săndandrei	228
Pestere	302	Șandra	230
Petnic	280, 314	Sânmartinul sârbesc	241
Petroman	244	Sânmihaiul-Rom.	239, 240
Petroșnița	312	Sânmihaiul-German	239
Pișchia	223, 224	Sănnicolaul Mare	228, 229, 230
Plavișevița	326, 331	Sănnicolaul Mic	224
Plugova	313, 314	Sânpetru German	235, 240
Poiana Mărului	308, 310	Sânpetru Mare	228, 229
Poieni	298	Saravale	228, 229
Pojejena de Jos	323, 331	Sârbova	289
Pojoga	298	Sasca-Mont.	274
Pons Augusti	310	Sasca-Rom.	256, 274
Praetorium	314	Satchinez	228
Prigor	280	Satu-mare	235
Prisaca	300	Satunic	294
Prolas	263	Schöndorf	224
Pustiniș	241	Sculia	243, 250
Răcăjdia	271, 272	Secaș	290
Răchița	296	Secășeni	265
Răchitova	272	Secul	258
Radna	226	Secușigiu	235, 240
Rafnic	262	Semlacul Mare	250
Ramna	258, 295	Semlacul Mic	250
Recaș	288	Silha	290

Sinersig	284, 288	Tranau	224
Şintar	224	Tricule	326
Şistarovăţ	289, 290	Tufari	328
Slatina	274, 312	Turnul	307
Slatina Timiş	259, 260, 312	Uisenteş	224
Soceni	295	Uiivar	241
Socol	330	Uliuc	284
Socolari	276	Urs-ni	284
Şopotul Nou	280	Ususău	299
Şoşdea	250, 284	Utvîn	239, 240
Stamora-Germ.	241, 242	Valcani	228, 234
Stamora-Rom.	243	Valea Bistrei	310
Steierdorf-Anina	278	Valea Boului	300
Stinăpări	274, 280	Valea oraşului	273
Ştiuca	295	Valea Mare	298, 301, 309
Şudriaş	296	Valea Nerei	275
Surducul-Mare	264	Valeapai	295
Susani	296	Valişoara	312
Şuşanovăţ	290	Valiug	258, 259, 263
Şuşara	274	Vama Marga	310
Şoşca	323, 331	Vărădia	271
Şuştra	288, 289	Vărciorova	312
Sviniţa	326, 331	Variaş	228, 229
Tapia	299	Vârşeţ	241, 242, 243
Târgovişte	290, 295	Visiova	250, 252, 295
Teiuş	307, 312	Vătin	242
Tela	299	Vinga	226, 227, 228
Teregoва	312, 313	Virişmort	298
Teremia Mare	234, 235	Vişag	295
Tibiscu	299	Vodnic	262
Ticvaniul Mare	265	Voislova	310
Ticvaniul Mic	264, 272	Voiteni	242, 243, 249
Tierna	328	Vrani	272
Timişeni	242	Vraniuţi	271, 272
Tincova	302	Zabalţi	296
Tipari	296	Zabranii	224
Tirol	264	Zadorlac	235, 240
Tisoviţa	331	Zăgujeni	299, 300
Toager	243	Zăvoiu	309, 310
Tolvadia	244	Zbegu	313
Tomesti	298, 310	Zerveşti	307
Tomnatic	230	Zgribeşti	295, 300
Topleţ	312, 319	Zlatiţa	330
Topolovăşul Mare	288, 289	Zorlenţul Mare	295
Tormac	250, 284	Zorlencior	295, 300

Descrierea generală

BANATUL

Partea I.

Ganz & Comp.

Budapesta

Produse principale:

Motoare Diesel
Motoare de benzină
Valțuri de moară
Pompe centrifugale
Frigorifere
Mașini agricole
Grupuri electrogene
Instalațiuni electrice
Motoare și dinamuri
Concasoare și orice alte
Mașini pentru industria ceramică, etc.

Reprezentanța generală:

,Intreprinderile Ganz' SAR

Reprezentanța pentru Banat:

Eugen Acs Timișoara IV
Brătianu 39 / Telefon 16—02

Peisaj bănălan

Fot. ing. V. Birou

Banatul

Teritoriul cuprins între Mureș, Tisa, Dunăre și Munții Cernei poartă indeobște numirea de „Banat”. Această denumire își trage originea dela vechea organizație politică a „Banatului Severinului”, înglobat mai târziu parțial în „Banatul Timișan”, sau simplu „Banat”. Situația geografică a acestui linut, — încins la nord, vest și sud de brâul a trei ape, iar la est sprijinit pe muchile sudvestice ale Carpaților Cristalini, — a făcut să se formeze aci o provincie cu caracter unitar și de mare însemnătate în trecut, căci fiind situată la întrelăierea celor două mari drumuri cari legau Parisul de Ie-

Obidul Banatului

rusalim și Roma de Urali, timp îndelungat ea a însemnal cheia Europei.

Solul acestei provincii prezintă o bogată varietate de aspecte. La răsărit munți înalți dau o înfățișare alpină ținutului, înălțând spre cer piscuri aride amintind peisagiile carstice, sau culmi înlinse cu bogate pășuni, cu coastele coborând împădurite spre văi cu izvoare cristaline. Înspre apus munții descresc asemenea unor magnifice trepte, devenind dealuri cu suișuri blânde, ca dintr'odată apoi să se piardă cu totul în marele șes bănățan întins cât e zarea, în care, pe arșiță, fala morgana își joacă apele-i vrăjile.

Munții Banatului formează ultimele prelungiri sudvestice ale Carpaților Cristalini. Cel mai puternic masiv este acel al Godeanului cu vârfurile „Godeanul” (2229 m.), Gugu (2294 m), Țarcu (2190 m.) și Muntele-Mic (1806 m.), formând spre răsărit li-

Peisaj bănățan

Fot. ing. V. Birou

nia de limită a provinciei. Culmile acestui masiv sunt formate mai mult din podișuri nelede, bogate în pășuni. Spre nord se întinde masivul Poiana Rusca cu vârfurile Rusca (1359 m.) și Padeşul (1380 m.), având acelaș aspect ca și masivul Godeanului, doar ceva mai sfâșiat de ape. La sud de Godeanu începe ma-

sivul Munții Cer-
nii cu Domogle-
dul, coborând pâ-
nă la Dunăre. La
nordvest de aci se
întinde masivul
Semenicului, iar la
sudvest Munții Al-
măjului. Vârfurile
niciunuia dintre
aceștia doi nu ating
1500 m. înălțime.
Mergând spre a-
pus apoi într-în
regiunea deluroa-
să, cu coline între-

Peisaj bănațan

Fot. ing. V. Birou

lăiate de câmpii întinse, cari treptat se pierd în ma-
rele șes bănațan, numit al Torontalului.

Atât regiunea muntoasă, cât și cea deluroa-
să, sunt bogate în păduri, minereuri și cărbuni.
Solul câmpiilor și în special al marelui șes, este
de o fertilitate care suportă comparația cu a ori-
cărui ținut de pe continent. Excepție fac nisipurile
mișcătoare ale pustei Deliblatei, cari vara dau
acestui ținut un aspect de deșert saharian.

Pe lângă cele trei mari râuri, Dunărea, Tisa
și Mureșul, cari îl încercuesc de trei părți, pământ-
ul Banatului mai e udat de o mulțime de râuri
mai mici, cari izvorăsc din munții bănațeni și tăind
câmpiile, sau chiar marele șes, se varsă în Dună-
re sau Tisa. Cel mai important, din punct de ve-
dere economic, este Begheiul, care izvorăște din
Poiana-Rusca și legat printr'un canal de alimen-
tare cu Timișul în apropiere de Coșteiu, a fost fă-
cut navigabil dela Timișoara până la Perlas, unde
se varsă în Tisa, legând astfel metropola Banatu-

lui cu Dunărea, și deschizându-i astfel drumul pe apă, în acelaș timp spre Viena și spre Marea Neagră. Dintre cei 48 de afluenți amintim doar Beregsăul.

Din Mureș în apropiere de Felnac se desface canalul Aranca, merge paralel cu Mureșul și se varsă cu 50 km mai jos ca el în Tisa.

Timișul izvorăște din partea nordvestică a Semeniciului, trece pe la Caransebeș și Lugoj, și se varsă la Panciova în Dunăre. Are aproape 100 de afluenți, dintre cari cei mai de seamă sunt Bistra, Bârzava, Nădragul, Temeșel, Joraga, Pogănici și Chizdia.

Cărașul izvorăște din „Izvorul Tămăduirii” („Baia Vulturilor”) de pe Semenici și lăind frumoasa câmpie numită „Valea Cărașului”, se varsă în Dunăre la Palanca. Tot la Palanca se varsă și un al doilea râu care izvorăște tot din Semenici, anume Nera.

Peisaj bănățan

Fot. ing. V. Birou

Cerna izvorăște din masivul Goideanu, aproape de Băile Herculane primește afluenții Bela Reca, Mehadica și Ohaba, apoi se varsă în Dunăre la Orșova.

Clima Banatului, — în afară de regiunea munților mari, unde clima este aceea obișnuită a înălțimilor, — este cât se poate de blândă. Iernile

sunt în general scurte și fără geruri prea mari, iar vara temperatura rar atinge maximumul de 40° . Toamnele sunt lungi și foarte frumoase, mai ales în regiunea dealurilor.

Teritoriul întreg al Banatului este de 28.502 km. □. Din acest teritoriu 18.543 km. □ sunt în patrimoniul României, iar restul

Peisaj bănățean Fot. ing. V. Birou

de 9.959 km. □, deci ceva mai bine ca o treime, a fost cedat Jugoslaviei prin tratatul de pace dela Trianon. În felul acesta granița de vest a Banatului României o formează acum o linie trasată dela Beba Veche, — punctul cel mai apusean al Banatului Rom. și al Țării, la întretăierea a trei granițe: română, iugoslavă și ungară, — pe lângă Vălcani, Comloșul Mare, Jimbolea, Cruceni, Moravița, Jamul-Mare, încovoiindu-se spre est pentru a încunjura ținutul Vârșetului și al Bisericii-Albe, și eșind la Dunăre aproape de Baziaș.

Din punct de vedere administrativ Banatul Rom. este împărțit în trei județe: Carașul cu un teritoriu de 4808 km. □, cu reședința Oravița, Severinul cu teritoriu de 6422 km. □, cu reședința Lugoj, și Timiș-Torontalul cu teritoriu de 7313 km. □, cu reședința Timișoara.

Județul Caraș cuprinde teritoriul aproximativ

al vechiului comitat Caraș, care a existat până prin sec. XV.-lea cu reședința în cetatea Carașovei și a fost reînființat în anul 1927 prin desfacerea județului Caraș-Severin, în două. Partea nordvestică, aceia care a aparținut cândva Banatului Severin, a format jud. Severin. Județul Timiș-Torontal este alcătuit din îmbinarea celor două județe vechi de șes, a Timișului și Torontalului, ambele micșorate prin trecerea părții apusene a Banatului la Jugoslavia.

Scurtă privire istorică

Partea de vest a teritoriului de azi al Banatului într-o depărtată epocă geologică a fost acoperită de ape, făcând parte din așa-numita „Mare Pannonică”. După scurgerea apelor prin spărtura făcută la Cazane, uscatul proaspăt format a fost repede împânzit de vegetație și cuprins de păduri, în mijlocul cărora nu au întârziat să apară, în era quaternară, marile animale preistorice, mamutul, elefantul, etc., ale căror urme au fost găsite pe văile râurilor Nera, Caraș, Moravița, Beregsău și altele.

Urmele omului apar foarte de timpuriu pe pământul bănățan. S'au găsit obiecte din epoca paleolitică, neolitică și a bronzului, ca în eneolitică să întâlnim deja urme de civilizație superioară. (Cele mai însemnate descoperiri s'au făcut tot în apropierea râurilor, și anume la Băile Erculane, Beba-Veche, Biserica-Albă, Cuvin, Dejan, Denta, Deta, Parța, Vlaicovă, Vărădia, Vârșeș, Valina, etc.)

Creatorii civilizației eneolitice, care are un caracter unilar în întreg sudvestul european, se crede că au fost Tracii, a căror ramură nordică au fost Geții, numiți și Daci. În orice caz Geții au

Valea Nerei

Fot. G. A. Popescu

locuit în ținuturile noastre cu circa 18 veacuri înainte de Christos. Pe la anul 1000 a. Ch. n. năvălesc Sciții în aceste ținuturi și le slăpănesc aproape două veacuri, până când sunt asimilați complet de marea masă getică.

Cea mai veche știre istorică despre Geți o avem din anul 512 a. Ch. n., dela istoricul grec Herodot. Agathirșii amintiți de el ca locuind atunci în ținuturile noastre bănățene se pare că au fost tot de neam traco-getic. Pe la anul 300 a. Ch. începe năvălirea Celților dinspre nordvest, cari se așează aci, dar veșnic în luptă cu Geții, sunt respinși definitiv de aceștia peste două veacuri, când marele rege getic Boirebista își îndeplinește slăpânirea pe ambele maluri ale Dunării până la mare.

Incurând însă acești Geți, numiți Daci de către Romani, ajung în alinare și apoi în conflict cu tendințele de expansiune ale Romei imperia-

liste. Conflictul e provocat de către Dacii, cari au în fruntea lor acum pe unul dintre cei mai măreți regi ai acelei epoci, pe Decebal. În anul 85 p. Ch. n. Dacii fac o incursiune în Moesia și sfârșim o armată romană. O înfrângere și mai grozavă, catastrofală, suferă în anul următor și armata romană de represiune, comandată de Fuscus. Ceva mai mult noroc pare a fi avut Tettius Julianus, care la 89 dă o luptă cu Decebal la Tapae în Banat și repercutează o victorie. Dar pacea se încheie în favorul învinșilor.

În primăvara anului 101 însuși împăratul cel nou, Traianus, pornește cu legiunile sale spre Dacia. Împăratul trece Dunărea la Lederata și înaintând în Banat pe un drum ce trecea pe la Berzovia de azi, se izbește cu Decebal tot la Tapae. Decebal este înfrânt și trebuie să accepte condi-

Valea Carașului (Prolas)

Fot. G. A. Popescu

dițiunile de pace impuse de învingător. Nu sunt deloc ușoare aceste condițiuni. Inseamnă aproape o cucerire. De aceea Decebal nici nu se gândește să le respecte. Dar și Traian este hotărât să termine cu amenințarea dacă odată pentru totdeauna. La 105 războiul izbucnește din nou, Traian trece Dunărea pe podul construit în-tre timp de către arhitectul

Topoare de piatră Muzeul Banatului

Apolodor la Dobreta (Turnu-Severin, unde se văd și azi urmele podului), înaintează până în inima Daciei și după lupte grele ocupă capitala Sarmisegetuza. Decebal își străpunge pieptul cu spada, după ce căpeteniile sale se otrăviseră, ca să nu ajungă vii în mâinile Romanilor.

Cu această măreață jertfă eroică, asemenea unui crepuscul al Zeilor, se încheie propriu-zis istoria Geșilor, numiți și Daci.

Dacia este prefăcută în provincie romană și Traian începe imediat colonizarea ei, care va continua mereu timp de aproape un secol și jumătate.

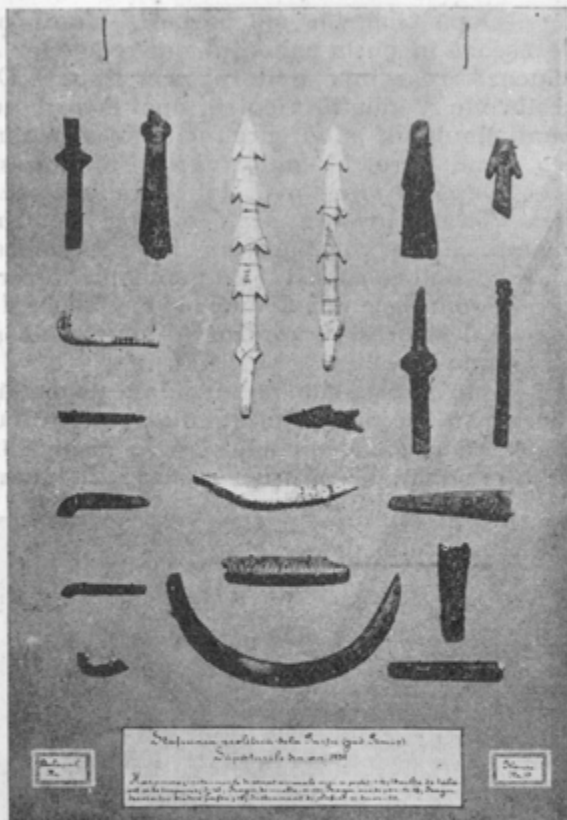
O dezvoltare extraordinară de rapidă ia această provincie și în curând ea se va bucura de o epocă de înflorire cum n'a cunoscut niciodată încă. O mulțime de drumuri romane taie acum toată Dacia și un șir întreg de cetăți, colonii și orașe înfig adânc rădăcinile romanității în pământul ei. Populația autohtonă, dacă, se amestecă cu noii veniți, le însușește limba și în curând pe tot cuprinsul provinciei locuiește un nou neam, de origine dacică, dar după limbă și obiceiuri romanice.

Această transformare se face poate mai repede ca în oricare parte în ținutul Banatului de azi, care fiind partea cea mai apropiată de Roma a provinciei, poarta ei am putea spune, era și cea mai des împânzită cu drumuri, localități și cetăți romane.

Incurând se întunecă însă zărilor Daciei romane. La porțile ei încep să bată năvălitorii barbari. Legiunile Romei se izbesc mereu cu ei la hotarele provinciei.

La 272 împăratul Aurelianus e nevoit să retragă legiunile din Ardeal mai spre sud, iar la 275 cedează și teritoriul Banatului și Olteniei de azi Goșilor. Legiunile cu întreg aparatul de stat roman părăsesc pentru totdeauna Dacia Traiană.

Dar pe văile râurilor și pe culmile munților Daciei rămâne o populație de plugari și păstori daco-romani. Această populație e legată de pământ, nu are unde să plece. Se retrage spre locuri mai ferite și se supune noilor veniți fără împotrivire. De aci încolo însă ea singură rămâne să construiască istoria adevărată, continuă, a acestui pământ, până în zilele noastre. Mulți stăpânitori se schimbă în cursul veacurilor. Dar toți aceștia nu sunt decât valuri, pe cari vânturile istoriei le alungă mereu, în timp ce adâncul, această masă anonimă de plugari

Obiecte preistorice

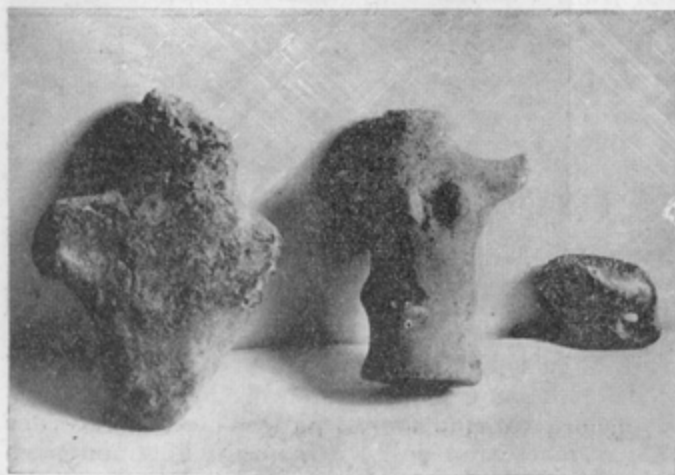
Muzeul Banatului

și păstori, rămâne mereu pe loc. Fiecare cuceritor nou o găsește tot pe ea aci, neclintită. Cândva va răzbate și ea la suprafață, dar până atunci vor trebui să se scurgă aproape două milenii.

După Goți vin alți barbari. Hunii ocupă și se așează în pusta panonică, iar regele lor Atila își situează reședința undeva prin Banat. După aceștia vin Vandalii, Gepizii, apoi Avarii sunt stăpânii ținutului, până spre sfârșitul veacului VIII-lea, când Carol Magnu, regele franc, îi sfărâmă.

După ei vin Slavii, tot în calitate de cuceritori. Aceștia însă se aranjează aci pentru lungă ședere. Ei se constituie un fel de clasă stăpânitoare, având ca supuși toată populația daco-romană, care le muncește pământurile și le plătește dijmă. Ei impun desigur și organizarea lor socială și chiar toponimia lor.

Dar această situație nu dăinuiește multă vreme, încetul cu încetul barierele dintre cele două stări etnice cedează, elementul slav se disolvă în masa daco-romană. Se păstrează însă diferențierile de

Idoli de lut

Muzeul Banatului

Vara,

când arșița moleșeste și trupul
și spiritul,

timișorenii

găsesc o admirabilă reconfortare
la

Plaja Comunală
(„Strand“)

Lupta dela Tapae (Columna Traiană)

stare socială, pe deoparte starea celor liberi, a luptătorilor, a stăpânilor pământurilor, pe de altă parte starea supusă a muncitorilor pe ogor, cu drepturi reduse și tributari.

Dar aceste stări sociale nu mai sunt diferențiate etnicește, nu mai sunt una slavă, cealaltă daco-romană, ci ambele sunt românești. Prin asimilarea elementului slav procesul de formație al poporului român s'a desăvârșit și de-acum încolo el își va continua istoria sub acest nume nou.

Acest proces este în curgere încă în vremea înfloririi proaspătului stat bulgar, care pe la anul 800 își întinde stăpânirea și asupra Banatului, și se desăvârșește abia în epoca venirii și așezării Ungurilor în aceste ținuturi, când cele două stări sociale sunt nivelate, cu oarecare deosebire, la una și aceeași stare supusă de către noii cuceritori.

La venirea lor în Panonia, Ungurii găsesc în

regiunea dintre Mureș-Tisa-Dunăre o organizație de stat slavo-română, sub cărmuirea principelui Glad, care își avea reședința pe Mureș, la Moris-sena, (în locul Cenadului de azi). Glad este înfrânt de armatele vizirilor lui Árpád și se închină acestuia devenind supusul lui. Urmașii lui Glad intră în rândul nobilimei maghiare, pe atunci la începutul procesului ei de formație, și se maghiarizează. Mai târziu unul dintre acești urmași ai lui Glad, Ahtum, se răscoală împotriva regelui Sf. Ștefan, e învins însă și ucis în luptă, iar locul lui îl ia vizirul Csanád.

Ungurii, în calitatea lor de cuceritori, alcătuiesc o nouă clasă socială stăpânitoare, luând pentru dânșii proprietatea pământurilor. Din această stare socială se dezvoltă nobilimea maghiară. Din populația autohtonă o mică parte reușește să-și mențină o rămășiță de drepturi, intră în rândurile nobilimei maghiare, însă pe măsură ce se ridică în rang, trece și din punct de vedere etnic la cuceritori: se maghiarizează. Acest proces de maghiarizare al nobilimei românești din Banat continuă veacuri de-a rândul. Cnezii se păstrează încă români. Dar imediat ce un cnez este făcut nobil, el intră în rândul unei alte națiuni și peste câteva generații își pierde cu totul caracterul etnic original.

Singură starea de jos, aceia a

Ruinele cetății Carașova

muncitorilor de pământ deveniți iobagi, își păstrează caracterul etnic tot timpul. Rămâne una și aceeași peste veacuri, sub loți cuceritorii cari se succed.

În prima epocă a statului maghiar, sub regii arpadieni, Banatul nu se bucură de prea multă liniște. Pe la anul 1070 Beșeneii, aduși în Banat încă de Sf. Ștefan, se răscoală, însă sunt bătuți de regele Solomon. La 1091 Cumanii năvălesc și pustiesc Banatul, iar în timp ce se retrag, sunt atacați și bătuți la Pogănești de către regele Ladislau cel Sfânt.

După aceia timp de aproape jumătate de veac regii maghiari se incurcă în războaie cu împărații bizantini. Armatele bizantine în mai multe rânduri fac incursiuni în Banat, alungă nobilimea maghiară și în locul ei așează stăpânitori slavi. Însfârșit Bela III. pune capăt acestor războaie și reînscăunează ordinea și aci. Această provincie crește

Fabrica de ghiață Comunală

din
Timișoara

livrează ghiață igienică cu
preț convenabil

Ruinele cetății Sevdinului

mereu în importanță, astfel că sub domnia regelui Andrei II. (1205—1235) comitele timișan are putere și autoritate egale cu voevodul Ardealului.

În această epocă se lămurește și geografia politică a ținutului dintre Mureș, Tisa și Dunăre. Partea apuseană cuprinde comitatele Timișului, cu reședința desigur în cetatea Timișorii, și al Carașului, având cetățile Șumigul, Horomul și Carașova, supuse mai tot timpul jurisdicțiunii și puterii militare a comitelui timișan. La răsărit avem Banatul Severinului, cuprinzând teritoriul dintre Mureș, Cerna și Olt, deci teritoriul județelor Severin, o parte din Caraș și Mehedinți. Acest Banat al Severinului a fost o organizație politică izvorâtă din necesitățile militare ale Ungariei și teritoriul lui a variat încontinuu, după împrejurări. În fruntea acestui ținut stetea un ban, care din punct de vedere militar era mai întotdeauna subordonat comitelui timișan, la fel cu districtele valahe.

Districtele valahe, șapte, uneori opt la număr, formează în această epocă o organizație

politică cu un aspect de autonomie în cadrele statului maghiar. Districtele, numite uneori la început și comitate, se administrează după „o lege veche și aprobată a tuturor districtelor valahe.” Sunt organizate după comune și cercuri, având în frunte cnezi și obercnezi, cari împreună cu nobilimea sunt subordonați comișilor districtuali. Aceste districte sunt indivizibile, nobilii lor fac parte din nobilimea țării, nici însuși regele nu poate înstrăina pământul ținuturilor lor, nu poate face donații în cuprinsul lor, decât nobililor sau cnezilor din districte. Ele stau sub jurisdicțiunea banului de Severin.

În anii 1241—42 Banatul, ca întreagă Ungaria, e pustiit de năvălirea Tătarilor. După retrăgerea acestora ținutul avea un aspect dintre cele mai jalnice. Satele arse, pustiile, celățile cele mai multe făcute una cu pământul. Populația în bună parte ucisă, sau dusă în robie. O mică parte a scăpat numai de urgia tălărească, găsind refugiu prin păduri și în munți. Dar și dintre aceștia a mai secerat mulți foametea, ce a urmat imediat dezastrului provocat de năvălitori.

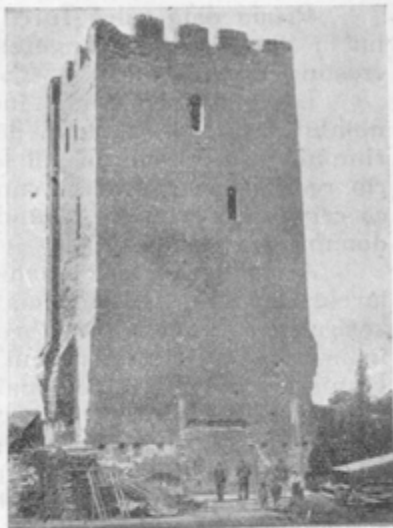
Regele Bela IV reface atunci printre altele și cetățile Timișoara, Mehadia, Lugojul, Făgetul, Carașova, Lipova, Jdioara și Sebeșul. Pentru apărarea granițelor sudestice aduce ordinul cavalerilor Ioaniți, cărora le dă Banatul Severin. Dar aceștia nu rămân decât vre-o 15 ani în Banat, și după plecarea lor sarcina apărării granițelor revine iar organizațiilor valahe.

Pentru a spori populația atât de rărită a țării, Bela aduce în țară Cumanii și îi așează în partea de vest a Banatului de azi. Dar acești nomazi provoacă mereu dezordini și țin în permanentă agitație și amenințare provincia. Pentru a

pune capăt acestei stări regele convoacă Adunarea Țării la Foeni. Dar situația nu se îmbunătățește mult nici după aceea, dimpotrivă este agravată de a doua năvălire a Tătarilor, în anul 1285.

Ordinea se restabilește deplin abia când Carol Robert de Anjou, urcat pe Tronul Ungariei după stingerrea casei domnitoare arpadiene, pentru a nu fi în centrul intrigelor dela Buda, își mută reședința la Timișoara. El întărește cetatea, zidește aci un frumos palat regal (în locul actualului palat Huniadi), ține curte mare, luxoasă, cea ce contribuie mult la dezvoltarea cetății. După opt ani însă se mută îndărăt la Buda.

Dar provincia aceasta e sortită să nu se bucure niciodată prea mult timp de liniște. La sud-est apare și din zi în zi crește tot mai amenințătoare primejdia noilor năvălitori, Turcii. Veacuri lungi Banatul nu va mai cunoaște liniștea și foarte de multe ori va fi teatrul luptelor. Regii Ungariei acordă o deosebită atenție acestui ținut, fiindcă ei știu bine că aci e cheia întregii Ungarii. Și a întregii Europe creștine.

Cula Ciacovei

Prima dată calcă Turcii pe pământul Banatului la 1396, după înfrângerea suferită de armatele creștine la Nicopole.

La 1429 Sigismund încredințează paza Banatului cavalerilor teutoni, dându-le Banatul Severinului, însă aceștia nu pot face față forțelor superioare și peste câțiva ani sunt nevoiți să părăsească cetatea Severinului, lăsând-o în mâinile lui Dan, domnul Țării Românești.

Armatele turcești amenință tot mai aprig hotarele Banatului. Dar acum, pentru a întârzia dezastrul, care inevitabil se va produce mai târziu, în istoria Ungariei apare un om providențial: Ion Huniadi. Una dintre cele mai nobile, cele mai mărețe figuri ale istoriei.

Român de origine, el s'a ridicat din rândurile modeste ale nobilimei valahe până la cele mai înalte trepte ale organizației de stat. Niciodată însă nu și-a pierdut capul, niciodată nu s'a lăsat târât de ambiție. O viață întreagă s'a luptat pentru a opri în loc expansiunea Islamului și cât a trăit Turcii nu au putut înainta peste bariera ridicată de dânsul la Dunăre.

Primele lupte împotriva Turcilor și le-a câștigat cu armate formate mai mult din iobagii de pe moșiile sale din Banat, în cea mai mare parte valahi, și nici în timpul când a fost guvernator al Ungariei nu a învățat să-i disprețuiască pe acești umili luptători, ca ceilalți nobili din vremea sa. Până la moarte a rămas același luptător modest și veșnic acolo, unde primejdia a amenințat mai mult.

Cea mai mare parte a vieții și-a petrecut-o în Banat, fie la Timișoara, al cărei comite a fost, fie la moșiile sale din Timiș sau Severin, fiind în același timp și ban al Severinului, funcțiune, pe care o îndeplinește împreună cu fratele său, tot Ion.

Biserică rom. de lemn (Cebza)

A murit la 11 Aug. 1456, la câteva zile după strălucita victorie repurtată asupra Turcilor sub zidurile Belgradului, încununare demnă a unei vieți luptate măreț până la capăt.

După moartea sa, fiul său mai mare, Vladislav, îndeplinește funcțiunea de comite timișan, dar nu mult timp, căci încurând cade pradă uneltirilor dela Curte și este decapitat de către regele Ladislau V.

Al doilea fiu al său însă, Matei Corvin, e ales rege al Ungariei și epoca domniei lui este una dintre cele mai mărețe din toată istoria acestei țări.

În prima epocă a domniei lui, Matei fiind ocupat cu războiul cu Cehii, Turcii fac mai multe incursiuni în Banat, ajungând uneori până la Timișoara. La 1478 Matei încredințează funcțiunea de comite timișan lui Paul Chinezul, nobil din părțile timișene, român de origine, om viteaz, dar crud și neîndurat chiar față de supușii săi. Reușește însă

să asigure securitatea granițelor.

Starea iobăgimei, a mulțimei muncitoare și supuse, e cât se poate de tristă în această epocă. Războaiele continui cer cheltueli tot mai mari și acest lucru îl resimte mai ales pătura de jos. Iobagul duce o viață de animal aproape. Nimic, nici o lege, nici o autoritate nu-l apără față de pretențiunile tot mai mari ale nobilului. Sarcini noi și noi i-se aruncă mereu pe umeri, până când se prăbușește sub greutatea lor. Jos, în adânc, apele se tulbură. Mizeria și disperarea sunt sfetnici răi.

La 1514, sub domnia lui Vladislav II, mitropolitul primat dela Strigoniu anunță bula papală pentru strângerea oastei cruciate împotriva Turcilor. Sub steagurile lui George Doja, numit comandant al acelei oști, se strâng mai ales iobagii, cari nu mai pot suporta mizeria și tratamentul de acasă. Nobilii încearcă să împiedece prin cele mai

La trei minute dela Gară

Hotel Splendid

Timișoara IV, Spl. Müller Guttenbrunn 17/b

Telefon: Nr. 22—62

Apaduct, încălzire centrală
Bacșisul interzis

Restaurant propriu

Prețuri reduse

aspre mijloace plecarea iobagilor lor în oastea crucială, cea ce îndârjește și mai mult spiritele. Și Doja pornește cu armata sa de iobagi, dar nu împotriva Turcilor, ci împotriva nobilimei. Pe iobagi răzbunarea clocită în disperarea anilor lungi îi îndeamnă la cruzimi extraordinare. Pustiiind totul în calea ei trece oastea lui Doja peste pusta ungară, se îndreaptă spre sud, ocupă Cenadul, apoi pornește spre Timișoara. Cetatea însă e bine înălțată și rezistă asediului. Armata de iobagi nu e pregătită pentru asediul cetăților. Intre timp sosește și Ioan Zăpolya, voevodul Ardealului, cu armatele nobiliare. Lupta se dă sub zidurile Timișorii și e crâncenă, căci de ambele părți luptă ultima disperare. Armata de iobagi e înfrântă, împrăștiată, Doja și comandanții sunt prinși.

Și atunci urmează o scenă de o cruzime revoltătoare, cum puține cunoaște istoria. Tovarășii lui Doja sunt ținuți săptămâni întregi fără hrană, apoi sunt scoși la locul de execuție. Doja,

Cula Vârșeșului

desbrăcat, este așezat pe un tron de fier încins, pe cap i-se pune coroană de fier înroșită în foc. Tovarășii lui sunt puși să-i smulgă cu dinții bucăți de carne din trup și să le mănânce, cei cari refuză sunt uciși pe loc. Doja îndură cu bărbăție chinurile până la capăt. Se stinge fără vaier.

Dar răzbunarea nobilimei nu se termină aci. Fugarii sunt urmăriți și uciși fără milă. Și femeile și copii lor. În locul fiului fugit plătește capul tatălui. Sau al fratelui. Sau al amândurora.

În acelaș an Adunarea Țării constituită la Buda ia și ultimile rămășițe de drepturi umane iobagilor, îi scoate aproape din rândul oamenilor. Atunci li-se ia, printre altele, și dreptul de a se muta de pe o moșie pe alta.

Această până la demență nechibzuită răzbunare a nobilimei nici nu întârzie să-și aducă roadele. La 1526 pe câmpia dela Mohaci Turcii sfărâmă complect armata maghiară și își încep stăpânirea și asupra nordului Dunării. Regatul maghiar se destramă. Niciodată provinciile componente nu se sudaseră complect într'un tot unitar. Banatul Severinului cu districtele valahe aveau uneori mai mult caracter de vasali, decât de supuși. Ardealul abia dacă renunțase la tendințele lui de a se administra ca principal desinestătător, fiind numai în raport de vasalitate față de regele Ungariei.

Cum Ludovic II a murit la Mohaci, fără a lăsa urmași, voevodul Ardealului convocând o adunare la Alba Iulia se încoronează rege al Ungariei. Dar în anul următor nobilimea adunată la Bratislava declară nulă alegerea lui și îl proclamă ca rege al Ungariei pe principele Ferdinand de Austria. Timp de 12 ani se războiesc cei doi regi, până la 1538, când încheie pace, conform căreia

Timișoara în sec. XVII

Desen contimporan

Banatul rămâne sub stăpânirea lui Ioan Zápolya. După moartea acestuia, pentru a nu ceda domnia Ardealului și Banatului lui Ferdinand, văduva lui proclamă pe fiul său minor ca rege, fiind sprijinită de Sultanul Soliman, care se folosește de aceste frecături pentru a-și așeza garnizoanele în Buda. Izabella, văduva lui Zápolya, își mută reședința în cetatea Lipovei, și după zece ani de guvernare plină de greutăți cedează domnia lui Ferdinand.

Dar Sultanul nu vrea să știe de asta și la anul 1551 trimite o armată de 80.000 de oameni, care ocupă cetățile Cenad, Lipova, Șoimoșul și altele, iar în anul următor pașa Ahmet după o luptă aprigă intră biruitor pe porțile Timișorii. Apărătorii împreună cu comandantul Stefan Losonczy sunt uciși.

Timp de 160 de ani încheiați vor flutura se-

milunele pe turnurile Timișoarei. Banatul se împarte în două de-acum. Partea apuseană, aceia de sub jurisdicțiunea comitelui timișan, este în stăpânirea Turcilor. E transformată în pašalic și împărțită în patru sangeacuri: ale Timișorii, Cenadului, Becicherecului și Lipovei. În fruntea pašalicului stă beglerbeiul din Timișoara, iar cetățile Ciacova, Cuvin, Panciova, Vârșeș, Orșova, Mehadia și celelalte sunt puse sub comanda câte-unui pașă. Tot în Timișoara își are sediul și mufti-ul (capul justiției), precum și chasinedar-ul (vistiernicul provinciei).

Partea răsăriteană a provinciei cuprinzând ținuturile nordvestice ale fostului Banat al Severinului deci o bună din teritoriile districtelor valahe, formează timp de peste 100 de ani o organizație politică separată, sub denumirea de „Banatul Lugojului și Caransebeșului”, al cărui ban era întotdeauna voevodul Ardealului. La 1658 însă și aceste ținuturi intră sub stăpânirea turcească, fiind atașate pašalicului timișan.

Cei 150 de ani de stăpânire turcească au adus mari schimbări în organizația socială a Banatului. În primul rând dispăre complet nobilimea. După introducerea administrației turcești, se curmă toate privilegiile vechi de clasă. Nu mai există nici nobil, nici iobag. Toți sunt pe aceeași treaptă, supuși necredincioși ai Sultanului. Pământul este al Padișahului, care îl dă cui vrea. Nobilimea pleacă, se refugiază parte în Ungaria, parte în Ardeal, irosindu-se cu vremea. Dispare complet din istoria Banatului.

Dar iobăgimea, marea masă, în cea mai mare parte valahă, a plugarilor legați de pământ, rămâne pe loc și de data asta, ca de alătea ori încă în istoria acestei provincii. Situația ei nu poate să

devină mai rea ca până aci. Birurile ce i-se cer de noii stăpânitori nu sunt nici mai mari, nici mai grele de suportat de cât până aci. Dimpotrivă, sistemele de răscumpărare a diverselor taxe și biruri, sisteme introduse de noii stăpâni turci pentru o mai ușoară administrarea moșiilor lor. ușurează

Eugen de Savoya

mult soarta țăranimei. Iar când Turcii pe la sfârșitul secolului XVII.-lea simt nevoia de a se consolida bine în Banat, ei aduc o ameliorare serioasă în situația țăranimei, prin introducerea unui sistem de împroprietărire, neuzitat în Ungaria și care ridică țăranimea din Banat mult deasupra celei din părțile ungurești. Populația din apropierea holarelor începe chiar să se refugieze în Banat sub stăpânire turcească.

Aceasta este situația în Banat, când Apusul începe marea ofensivă împotriva Islamului. Austria își dă seama că tendințele ei imperialiste numai spre orient se pot valida. De aceea își concentrează toate forțele pentru a împinge tot mai spre est pe Turci. Armatele Sultanului sunt bătute una după alta. Și se apropie momentul când Turcii vor scăpa din mâini și cheia Europei: Banatul.

La 1697 comandant al armatelor austriece e numit un lăcăș general, care abia împlinise 33

de ani. Dar e unul dintre cele mai de seamă căpelenii militare ale vremii aceleia. E latin de origine și prinț de Savoya. Și prima luptă a acestui lănar comandant, prințul Eugen, cum îl numiau toți, este o victorie decisivă: la Zenta sfărâmă complet armata comandată de însuși Sultanul.

Pacea încheiată după această bătălie, e ruptă peste 7 ani și la 1716 marele vizir pornește cu o armată de 100.000 de oameni împotriva Austriei. Dar Eugen de Savoya îl atacă la Petrovaradin și îi nimicește armata. În același an el pornește împotriva Timișorii. Iar la 18 Octombrie 1716, după un asediu de 48 de zile, Prințul Eugen de Savoya își serbează a 43-a aniversare de naștere întrând victorios în cetatea Timișorii.

Cu această dată de fapt se încheie stăpânirea turcească în Banat.

Provincia trece acum sub administrație austriacă sub numirea de „Banatul Timișan”, cuprinzând întreg teritoriul dintre Mureș, Tisa și Dunăre, cu unele excepții la intervalele când o parte din ținuturile sudestice

Le Comte de Mercy

sunt reocupate, pentru scurtă vreme, de Turci.

Comanda militară și guvernarea provinciei Eugen de Savoya le încredințează lui Florimund Claudius Mercy d'Argenteau, sau cum se semnează el și i-se spune în general: Le Comte de Mercy. Un alt latin, un francez, în slujba Habsburgilor. De numele acestui general se leagă opera de reorganizare a Banatului.

Un rol frumos, dar foarte greu îl așteaptă. Când intră armatele austriece în Banat, provincia are o înfățișare de pustietate. O parte a populației s'a retras cu Turcii pe malul drept al Dunării, lăsând pustii satele și nemuncile pământurile. Apele crescuseră nezăgăzuite și împânziseră cu mocirle mai tot ținutul sudvestic.

Rari printre imașuri și mocirle, tot mai dese spre munte, împrăștiate și sărăcite, steteau încă cele mai multe sate valahe. Iarăși ei, acești umili plugari și păstori, au rămas. Se întunecă zărilor, vijelii aspre răscolesc muntele și șesul, sgudue pământul din adâncuri, ei se pleacă la pământ și așteaptă. Iar când furtuna trece, noii cuceritori îi gătesc tot aci. Indisolubil legați de pământ.

De bine de rău, noua stăpânire trebuie să țină cont de ei. Mai ales că sunt un rezistent și

Bis. rom. din sec. XVIII. (Urseni)

docil element de muncă.

Cu acești anonimi construește Mercy drumuri, întărește cetăți, sapă canale și deseacă bălți, cultivă pământurile părăginite, cu robotul lor, cu vlaguirea trupurilor lor încordate în muncă neplătită, schimbă fața provinciei, o redă civilizației.

Se aduc coloniști, se dezvoltă orașele, se creiază industria, se desfundă minele, dar folosul nu e al anonimilor valahi. A lor e numai robotul, și munca, și birurile, stoarse cu cleștele de către funcționarii corupți ai administrației austriece.

Mercy încearcă încă să aducă oarecare îmbunătățire. Dar la 1733 împăratul îi dă comanda armatei sale din Italia. Mercy pleacă și nici nu se mai înloarce de-acolo. La Parma îl ajunge destinul înaintașilor săi, morți toți în luptă.

Guvernatorii Banatului se schimbă des după el. Baronul Francisc Engelshofen, contele A Hamilton, contele W. Neipperg, contele Succow, apoi iarăși Fr. Engelshofen. Generali toți.

Colonizarea șvabilor în Banat, începută încă din timpul lui Mercy, continuă tot timpul. Coloniștii sunt aduși din toate provinciile Austriei, dar în această primă epocă a colonizării, mai ales din Alsacia, Lorena, Bavaria, Luxemburg și Tirol. Dar în același timp au fost aduși și spanioli, italieni și cehi. Coloniștii au fost așezați parte în satele existente, parte în sate noi înființate. Li-s'a acordat o mulțime de favoruri și unele în detrimentul populației băștinașe chiar.

Administrația rămâne mai tot timpul, cu excepția unor mici modificări, aceea dată de Mercy cu aprobarea Camerii Aulice. Și anume provincia este împărțită în 11 districte (Becicherec, Ciacova, Făgel, Lipova, Lugoj, Orșova, Palanca, Săndandrei, Sănnicolau și Vârșej), în fruntea cărora

slă câte-un prefect erarial. Comunele au în frunte câte-un chinez, având ca for superior pe obărchinez.

Starea generală a provinciei în această primă epocă a cărmuirii austriece, adecă în prima jumătate a sec. XVIII-lea, nu poate fi numită mulțumitoare.

Situația economică extraordinar de slabă, populația sărăcită de continu-

ele războaie, muncile obligatorii la construirea drumurilor, celăjiilor, canalurilor, etc., acordarea unor avantaje noilor coloniști în detrimentul populației vechi, birurile grele și pe deasupra extraordinara corupție a administrației, a funcționarilor de toate categoriile, au creiat o situație aproape insuportabilă. Nu e de mirare, deci, că mulți au căutat refugiu în haiducie. Bande întregi culreerău ținuturile, drumurile nu mai erau sigure și administrația se dovedise incapabilă față de acești harambași, cum erau numiți pe timpul acela.

Situația se agravează așa de mult, încât la

Bis. rom. din sec. XVIII-lea (Partoș)

anul 1738, în cursul războiului izbucnit din nou între Austrieci și Turci, satele românești din ținuturile estice, sprijinite de Turci, încearcă o răscoală împotriva Austrieilor. Incercarea e înăbușită în sânge de armata represivă a generalului Lentulus.

Tot în 1738 populația din Banat e decimată de ciumă, adusă de către soldați din Ardeal.

La 1753 administrația politică e separată de cea militară, înscăunându-se Administrația Camerală Provincială, având în frunte un președinte civil.

Tot în această epocă, cu scopul de a creia un sistem de pază permanentă la granița cu Turcii, se organizează prin înglobarea organizațiilor militarizate de pe Mureș, și confiniile militare grănicerești de la sud. În felul acesta ținuturile Panciovei, Mehadiei, Bisericii-Albe, Caransebeșului, etc. rămân și pe mai departe sub administrație militară, formând două regimente, și anume regimentul german-banatic, și regimentul illyro-valahic, primul cu sediul în Panciova, iar al doilea în Biserica-Albă. Odată cu înființarea regimentelor de graniță se introduce în aceste regiuni și sistemul comuniunilor familiare (zadruga).

Odată cu aceasta împărăteasa Maria Teresia reîncepe în stil mare și după un plan bine stabilit, colonizarea Banatului cu germani. Peste 25.000 de suflete sunt aduse în timpul domniei ei în Banat, creiându-se pentru acești noi veniți o mulțime de sate și colonii, în regiunile cele mai avantajoase și mai prielnice, mulând locuitorii români din aceste regiuni în alte părți.

Când la 1767 Iosif II-lea vine în Banat, găsește aci o situație mizerabilă. Corupțiunea forurilor administrative nu mai cunoștea margini, populația, îndeosebi cea românească, era despoială fă-

ră milă, prelutindenii, pe unde trece, e înlămpinat de plângeri și proteste. Raportul făcut de dânsul e un rechizitoriu aspru la adresa administrației austriece.

Iosif începe imediat curățirea administrației și e pe cale să aducă o serie de reale îmbunătățiri situației din Banat. Dar la 1777, Maria Tere-

Eftimie Murgu

sia, asaltată mereu de insistențele nobilimei maghiare cedează în sfârșit — și cu excepția regiunii confiniilor militare, — alipește Banatul Ungariei.

La 1779 se reînființează comitatele Timiș, Torontal și Caraș (acesta din urmă cuprinzând și aproape întreg teritoriul jud. Severin de azi), cum însă organizația comitatelor se baza pe instituția nobilimei, iar în Banat nobilime nu exista, căci aceasta se irosise în epoca turcească, funcționarea comitatelor trece printr'o perioadă de greutăți. Sunt aduși nobili din toate părțile Ungariei, pentru a complini posturile din administrația comitatelor, inaugurând astfel prima epocă de reînfiltrațiune maghiară în Banat.

Împăratul Iosif II-lea încearcă o serie întreagă de inovări, dintre cari unele conduse de cel mai înalt idealism, ca acelea pentru emanciparea iobă-

Ohidul Banatului

gimei și a păturei țărănești în general. Toate încercările lui însă s'au izbit de opoziția nobilei maghiare, care acum, după isgonirea Turcilor, începea să-și reocupe toate pozițiile pierdute.

În ultimii ani ai domniei sale Iosif se incurcă într'un război cu Turcii, care duce imperiul la o criză economică foarte gravă. Neînțeles, hărțuit continuu de nobilimea maghiară, obosit și desgustat de domnie, Iosif II-lea înaintea morții sale își revoacă toate edictele de reforme, în afară de acel despre toleranța religioasă și cel despre drepturile iobagilor de a se muta de pe o moșie pe alta, de a se căsători fără a mai cere învoirea nobilului și de a dispune de averea lor mobilă.

În timpul domniei urmașului său Leopold II-lea Sârbii, cu aprobare imperială, țin un congres național la Timișoara, și aduc hotărârea, pe care o supun sub formă de dorință împăratului, ca teritoriul Banatului să fie transformat din nou în provincie separată, și anume în voevodat sârbesc. Această pretenție a lor nu a fost satisfăcută, în schimb diela maghiară a trebuit să acorde dreptul de cetățenie și locuitorilor de rit greco-oriental.

Această pretenție a Sârbilor de a avea ei rolul conducător în Banat, a dus la o serie întreagă de conflicte cu toate neamurile conlocuitoare, printre cari mai ales cu Românii. Sârbii, veniți și așezați aci la diferite intervale, prin serviciile aduse Austriei la diferite ocazii și mai ales fiindcă Habsburgii îi puteau manevra ușor în vederea politicii lor, au ajuns la o situație privilegiată în Banat, situație de care s'au folosit și împotriva Românilor, încercând și reușind chiar să-i supună pe aceștia dominațiunii lor religioase și culturale. Timp de mai bine de un veac trebuie să lupte Românii pentru emanciparea lor religioasă de sub Sârbi. În-

treagă jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea și mai bine de șase decenii din secolul următor istoria românismului din Banat este un nesfârșit șir de încercări, de străduințe, de lupte, pentru a se elibera de sub tutela sârbească, ce devenise o reală și mare primejdie pentru spiritualitatea românească a acestui ținut.

R. Ladea

Regele Ferdinand

Însfârșit anul 1848 readuce războiul cu toate consecințele lui dezastruoase pe pământul Banatului. Croații și Sârbii se răscoală împotriva lui Kossuth și proclamă voivodina sârbească a Banatului până la hotarul Ardealului. Armatele ungurești pornesc împotriva lor și întreg sudvestul Banatului e transformat în câmp de bătălie.

La 15 Iunie 1848 Românii bănățeni crezând că acum au ocazia binevenită de a se elibera de sub tutela sârbească, țin o mare întrunire la Lugoj sub presidenția lui Eftimie Murgu și iau poziție făliș împotriva Sârbilor.

După înfrângerea răscoalei maghiare, — prin ajutorul armatei rusești, — împăratul Francisc Iosif I. aprobă funcționarea voevodinei, sub denumi-

361.944

rea de „Voivodina sârbească și Banatul limișan”, ca provincie separată, titlul de mare voevod revenind împăratului. În fruntea voevodinei a fost pusă o locotenență cu un guvernator militar și un locțiitor. Limba oficială a fost cea germană și nu cea sârbească, cum pretinseseră Sârbii.

La 1860 voivodina e desființată și Banatul alăsat din nou Ungariei. Peste patru ani, după enorme străduințe depuse de conducătorii lor, în frunte cu episcopul Andrei Șaguna, Mocioni, Poppea, Babeș și alții, Românii reușesc să obțină despărțirea ierarhică de Sârbi, eliberându-se astfel de sub tutela acestora.

De aci încolo istoria românismului din Banat se construiește din străduințele și luptele deșteptării naționale, din continuele eforturi, cari au consumat atâtea energii și au înălțat în rândurile eroilor atâtea bărbați politici, eroi într-o luptă mai grea ca aceea a armelor, o luptă dusă zi la zi cu toate fibrele spiritului, o luptă năprasnică de rezistență până la ultimele rămășițe de energie. Privăliuni, schingiuri și temnițe nu i-au descurajat și nu i-au înfricat pe luptători. Dimpotrivă, i-au îndârjit și mai mult. Această „revoluție fără sânge” (deși a curs și sânge nu odată) a Românilor din Ardeal și Banat împotriva oprimirii guvernelor maghiare a fost poate cea mai măreață dintre toate răscoalele lor. A durat decenii lungi și a necesitat contopirea întru un singur ideal a întregii populații românești și a tuturor claselor ei sociale. Lupta spiritului care vrea să se desvolte liber împotriva legii de fier care vrea să-l suprimă. Grea și măreață luptă. A reușit.

În toamna anului 1918 Puterile Centrale sunt sfărâmate, armatele lor împrăștiate, Ungaria se desțâmă, naționalitățile răsuflă libere.

Români băn. din sec. XVIII. (După Grisellini)

Alba Iulia, 1 Decembrie 1918 . . .

Banatul trece și el, înfărșit, în patrimoniul indivizibil al Regatului României, sub domnia glorioasă a regelui Ferdinand I.

Populația Banatului

Populația Banatului României după ultimele date statistice (publicate de către dl. Dr. Sabin Manuilă) este de 939.437 locuitori, dintre cari

772.118 rurali, iar 167.319 urbani. (Din totalul locuitorilor urbani Timișoara singură deține un număr de 91.960 suflete.) Pe județe populația se împarte astfel: Timiș-Torontal are o populație de 503.408 locuitori, Severinul 240.715, iar Carașul 195.314 locuitori.

În privința naționalității populația Banatului prezintă o mare eterogeneitate, datorită multelor colonizări ce s'au făcut în cursul veacurilor în această provincie. Din totalul populației Banatului Români sunt 510.825, Germani 223.130, Maghiari 97.803, Sârbi 40.500, Țigani 17.910, Evrei 11.256, Bulgari 10.012, Ruși și Ruleni 5922, și diverse alte naționalități 22.079.

După religie în Banat sunt: Ortodocși 527.020; Greco-catolici 33.660; Romano-catolici 321.394; Reformați 20.922; Luterani 13.978; Unitari 149; Evrei 14.049; alte religii 8.259.

Hotel Pension Central

Timișoara I, Str. Mărășești 1

Telefon 83

Situat în centrul orașului / Calorifer, apă caldă și rece în-
continuu la dispoziție

Ascensor

Români bănășeni la 1820 (Pacici)

După ocupație populația Banatului se împarte: din exploatarea solului trăesc 615.145 locuitori; a subsolului 13.235; industria metalurgică 40.713; industria forestieră 15.383; șantiere de construcții 15.740, industria textilă și de manufactură 32.411; industria alimentară și a lăunului 15.664; industria chimică, a hârtiei și imprimăriei 5598; diverse întreprinderi industriale 1648; instituții de credit, reprezentanțe și agenții comerciale 3918; comerț 26.898; transporturi 25.848; instituții publice (funcționari) 40.088; diverse profesii nespecificate (profesiuni libere, etc.) 87.148.

Cercelând acum aceste cifre vedem că în privința ocupației agricultura ocupă locul întâi cu un total de 615.145 locuitori, deci mai bine de jumă-

tate din totalul populației; în rândul al doilea vine industria (inclusiv minieritul) cu un total de 140.392 locuitori; în rândul al treilea vin toate categoriile de funcționari și angajați (de stat, județ, comună și particulari) cu un total de 96.752 de persoane; iar în ultimul rând profesiunile libere și altele diverse înglobate toate în totalul de 87.148.

Din totalul populației un număr de 584.887 persoane depun muncă activ-productivă, iar 354.550 înși sunt întreținuți (copii, bătrâni, femei etc.)

Românii

formează populația veche, băștinașă a provinciei. Toate celelalte neamuri conlocuitoare i-au găsit aci când au venit în Banat. Locuiesc în mase compacte, — doar în unele ținuturi miniere și industriale întrerupte de mici insule streine, — mai ales în regiunea muntoasă, aceasta fiind regiunea mai ferită din calea năvălitorilor și a cuceritorilor. Aci s'a putut păstra mai nealterat caracterul etnic al provinciei, unde timp mai îndelungat s'au păstrat și privilegiile vechi ale locuitorilor, privilegii preconizate în organizația districtelor valahe. Aci a fost ținutul de rezistență al poporului românesc din Banat, aci s'a retras din fața năvălirilor și de aci s'a estins spre șes când vremile s'au liniștit. În același timp noii veniți au fost atrași mai mult de șesul mănos din vestul provinciei și s'au ferit de partea muntoasă, unde condițiunile de trai sunt mai grele. De aceia cele mai multe colonizări s'au făcut la șes, de multe ori chiar prin strămutarea populației românești în altă parte a provinciei.

Așa se explică faptul că în timp ce în județul Timiș-Torontal populația românească constituie numai o majoritate relativă de două cincimi, în

Tăran bănăţan la plug

Foto „Arta” Timişoara

judeţele Caraş şi Severin, deci în regiunea muntoasă, la un total de 436.029 de locuitori avem 318.694 Români.

Continuele hărţueli şi tulburări din epocile războaielor diferite, precum şi oprimările exercitate de diversele stăpâniri, cari s'au succedat în cursul veacurilor, au avut desigur o puternică influenţă asupra dezvoltării numerice şi mai ales economice şi culturale a poporului românesc din Banat. În afară de nobilimea şi ţărănimea liberă din districtele valahe şi celelalte regiuni, cari stări alcătuiau numai o mică parte a populaţiei româneşti, şi aceia redusă enorm în timpul stăpânirii turceşti, marea majoritate a stat în stare de iobăgie până în secolul XIX-lea, ceea ce desigur nu a constituit un avantaj pentru evoluţia ei spre civilizare.

Cu toate acestea populaţia românească din

Banat stă azi la un nivel de civilizație absolut apusean și putem afirma cu drept cuvânt că în privința aceasta ocupă locul întâi în România. Gospodăriile românești din Banat prezintă un aspect de ordine, de curățenie, de îngrijire, care le așează în rândul celor din apus.

Neam de agricultori legat de pământ, Românii s'au obișnuit devreme să preluiească pământul și să nu-l scape ușor din mâini. Foarte rar s'a întâmplat ca sale de streini să cumpere pământ din sale românești. Invers s'a petrecut de nenumărate ori.

Popor cuminte, chibzuit, inteligent, adaptabil, fiind pus în fața concurenței coloniștilor șvabi înzestrați și sprijiniți de toate cârmuirile, Românii nu au cedat terenul, ci prin muncă, prin perseverență, prin inteligența lor vie au reușit să țină pas și să întrecă în unele privințe celelalte neamuri. Satele românești nici într'o privință nu stau mai prejos de cele șvăbești acolo unde condițiunile sunt

sunt egale. Și la acest nivel Românii nu au ajuns prin sprijinul cârmuirilor, ci mai adesea în pofida acestora, prin muncă dusă cu pricepere timp de decenii.

Astăzi cel care vrea să cunoască o gospodărie românească raționa-

Româncă din Tim.-Tor. Foto „Arta” T.

Fabrica de

Căramidă

**o
m
u
n
a
l
ă**

Căramidă de prima calitate

Timișoara IV

Str. Ioan Barac 3 / Telefon 150

lă în Banat trebuie să vină.

Bunăstarea economică, produsă de munca rațională, a făcut ca țărănul român din Banat să trăiască azi la un standard de viață superior celor din alte ținuturi. În afară de unele regiuni sărace din părțile muntoase, cum este regiunea Almăjului și unele regiuni din Severin, mămăliga a încetat de a mai constitui așa-numita mâncare națională. Ea a fost de mult înlocuită cu pâinea și țărăncile bănățene s'au dovedit gospodine demne de admirație.

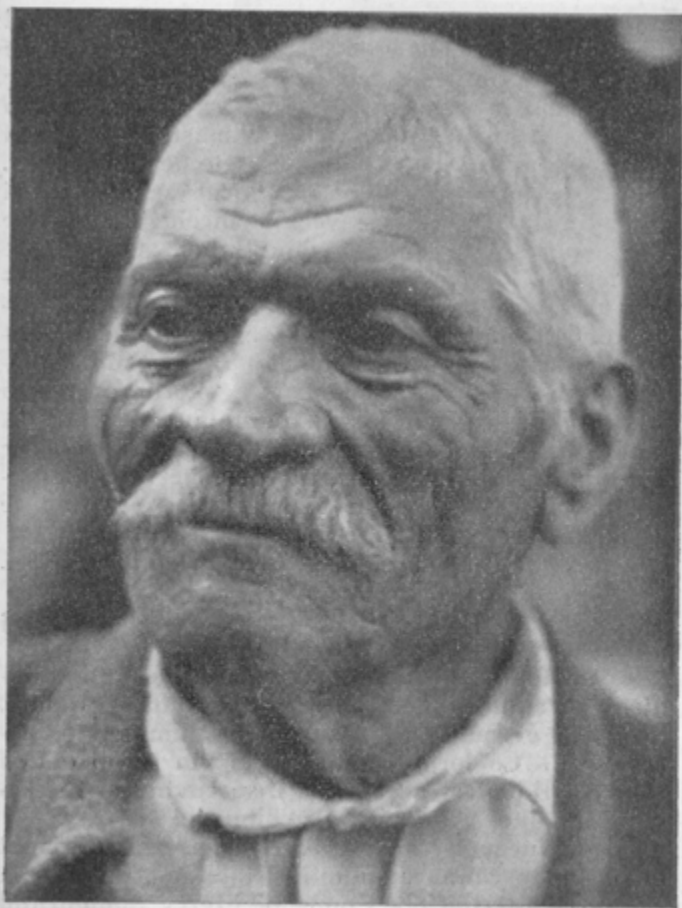
Tipul bănățanului e acel al românului în general, tenul ceva mai deschis poale, statura mai mult înaltă, corpul bine zidit dar nu greoi, fața ovală fără a fi lungăreață, fruntea de obicei înaltă, lătină. Spiritul vioi, obsearcă repede defectele și le știe ironiza, fără a jigni însă. Foarte sociabil.

Femeile sunt vestite pentru frumusețea lor, au boiul înalt, mersul lent și legănat.

Românce din Timiș-Tor. Foto „Arta” T.

Portul, sub influența civilizației, a suferit de sigur schimbări. Rar de tot mai întâlnim azi „oprege” sau „chițălii” atât de frumos înflorite. Măteriile de prăvălie le-au luat locul, după cum au luat și pan-

Tăran român din Caraș

Fot. ing. Virgil Birou

toții locul opincilor. Bărbații au păstrat încă
lunga cămașă de in sau bumbac încinsă peste

mijloc cu „prașchia“, dar în timpul iernii sau al muncilor poartă tot mai des pantaloni din stofă de fabrică. La batoză cămașa lungă încurcă mișcările și drumețul șesurilor bănățene va vedea adesea câte un țăran pe tractor, iar cămășii albe de in sau de bumbac i-ar sta rău cu pete de ulei pe ea.

Procesul de civilizare a făcut să dispară și o mulțime de tradiții și vechi obiceiuri frumoase ale poporului românesc din Banat. Obiceiurile la naștere, la căsătorie, la moarte și altele, aproape au dispărut sau sunt pe cale de dispariție. Minunatele incantații, bocete cu splendide texte bogate în imagini poetice, tot mai rar se aud. Desigur că aceasta înseamnă o mare pierdere pentru folklorul nostru, dar iarăși nu trebuie să uităm că multe din acele vechi obiceiuri frumoase în realitate nu sunt decât superstiții sau rămășițe de superstiții. Iar eliberarea de ele înseamnă un pas înainte pe calea civilizației superioare.

Scopul spre care tinde azi țăranul bănățan.

Șvabii

Cu toate că numai o mică parte din coloniștii germani au fost aduși din ținuturile Suabiei, locuitorii germani din Banat sunt numiți în general șvabi. Ca forță numerică ei vin în al doilea rând în Banat și acelaș loc li-se cuvine și în privința situației economice și culturale.

Au început să vină și să se așeze în Banat odată cu înscăunarea administrației austriece după isgonirea Turcilor, Le Comte de Mercy inaugurând primele colonizări sistematice. Urmașii acestuia le-au continuat, însă de pe la începutul celui de al treilea deceniu de stăpânire austriacă mișcările neliniștitoare ale populației băștinașe au împiedecat,

ba chiar au și suspendat temporar, colonișările. Într-un interval de timp destul de lung Banatul a fost considerat chiar un fel de loc de deportațiune pentru delicvenții imperiului, fiind aduse aci numai elemente de proastă condiție morală. Abia Maria Te-

Șvab din Banat

rezia și Iosif II-lea reintroduc colonișările sistematice și după plan bine chibzuit, aducând elemente de ordine și de muncă din provinciile Austriei.

Coloniștii fiind veniți din diferite părți ale imperiului, foarte mulți chiar de naționalitate negermană, francezi, spanioli, italieni, ulterior, aci în Banat, germanizați, este firesc ca înfățișarea, limba și caracterul populației șvăbești să prezinte oarecare lipsă de omogeneitate, cu toate că multe din deosebirile de la origine în aproape două secole de conviețuire s'au șters.

La venirea lor aci, în special primii coloniști, nu au fost tocmai familiarizați cu agricultura, însă în urma insistențelor și mai ales a îndrumărilor și sprijinului rațional dat de cârmuirea austriacă, în câteva decenii au ajuns cei mai de seamă agricultori ai provinciei.

Neam foarte harnic și foarte econom în scurt

limp și-au creial o stare materială dintre cele mai bune, pe care și-o păstrează și azi încă. Sunt admirabili gospodari, cea mai mare mândrie a lor o constituie belșugul holdelor și frumusețea animalelor de muncă. Cu toate că sunt foarte economi trăesc la un standard de viață ridicat, ceia ce influențează desigur și înfățișarea lor: corpolența, îndeosebi dela o anumită vârstă, e o caracteristică generală, atât la bărbați cât și la femei.

În general sunt o populație liniștită, muncitoare, cu respect pentru ordine și legalitate, în politică constituind un element de oportunitate, mișcările naționaliste abia acum, sub influența și propaganda hillerismului german, au prins întrucâtva, temporar, teren. Sunt un popor cu judecată rece, cu ambițiile canalizate mai mult în direcție economică.

Portul național este și la ei în dispariție, și prezintă aceeași varietate a amănuntelor ca și înfățișarea, după felul regiunilor originare. Limba este o germană, am îndrăzni să spunem vulgarizată și amestecată cu oarecari elemente lexice streine.

Fără a fi prea religioși, își respectă biserica și tradițiile, sărbătorile le țin cu tot fastul impus de vechile lor obiceiuri tradiționale. Cea mai fastuoasă sărbătoare a fiecărei comune este „ruga”, care se desfășoară în cadrul unor ceremonii și obiceiuri pitorești și vesele.

Maghiarii

Din totalul de 97.803 locuitori maghiari din Banat 23.709, adică circa o pătrime, trăesc în Timișoara. Acest fapt nu e întâmplător, el își are explicația lui lămurită și constituie un bun in-

Dovadă că atunci, când prin înscăunarea stră-
pânirei turcești nobilimea dispărea din Banat, în
această timp dispărea și populația maghiară din
această provincie. Fiindcă populația maghiară a
Banatului o alcătuita nobilimea maghiară, jobă-
gimea și țărănimia în general fiind aceia, care a

și în măsură mai mică slavă.
în majoritate zdrobitoare chiar, a fost românească
înă în cea mai mare parte, am putea spune că
ca însemnătate și influență politică. Iobăgimea
în consecință și
mică inferioară și

Tanără germană d. Banat F. „Arta” T.

diciu pentru ca-
racterul de popu-
lațiune artificial
plantată într-o re-
giune cu înălță-
re clinică absolu-
deosebită.

Înainte de epo-

ca stăpânirei tur-

cești nobilimea

din Banat a fost

în cea mai mare

parte maghiară,

fie că a fost ma-

ghiară la origine,

fie că a devenit

maghiară prin des-

naționalizare. No-

bilimea de neam

strein, cea slavă

și cea române-
ască, a fost mai

redușă la număr,

ca slare econo-

rămas și sub stăpânirea turcească și după aceea, adecă cea valahă.

După alungarea Turcilor din Banat administrația nu a favorizat deloc așezarea elementului maghiar aci, abia după 1779, după realipirea Banatului la Ungaria, începe procesul de infiltrațiune al maghiarilor în această provincie și în primul rând pentru nevoile administrației. Atunci se reînscăunează nobilimea la conducerea provinciei, însă această nobilime în cea mai mare parte e de foarte recentă origine maghiară, ca și nobilă. Grosul populației maghiare aduse în Banat l-au format funcționarii și amployații de toate categoriile, pe cari statul maghiar i-a recrutat din toate părțile regatului și i-a adus aci. Dar și aceștia au fost în cea mai mare de origine maghiară recentă. Să nu uităm că diferența ce există între cei 14.049 evrei după religie și 11.256 evrei după naționalitate, este trecută în favorul maghiarilor, ceea ce constituie un indiciu și pentru trecut.

Astfel se explică masarea populațiunei maghiare din Banat în centrele mari, la orașe.

Abia în ultimele decenii ale stăpânirii maghiare au fost aduși în Banat și coloniști agricultori, dar puțini ca țărani independenți, cei mai mulți ca muncitori agricoli, „biriși”, pe moșiile latifundiarilor. Aceștia, abia sunt câteva sate, au păstrat înfățișarea, limba, portul și obiceiurile regiunilor din cari sunt originari. În general sunt bune elemente de muncă, harnici, însă greu adaptabili și de aceea prea puțini au putut să prindă rădăcini aici. Ca situație economică nu se compară nici cu Românii, nici cu Șvabii; în schimb sunt aproape singurul neam din Banat care nu e deficitar, ci sporește ca număr.

Interior șvăbesc (Iecia)

Fot. „Arta” Timișoara

Sârbii

au început să vină în Banat de prin secolul al XV-lea, refugiindu-se din fața primejdiei turcești, care se estindea tot mai mult asupra teritoriului din dreapta Dunării. Prima colonizare în masă se face pe la 1440, când Gheorghe Brancovici venind în Ungaria, aduce pe moșiile sale o mulțime de Sârbi. Alte grupuri vin sub domnia regilor maghiari Albert și Vladislav I, așezându-se mai ales în regiunea Ienopolei. Pela 1450 nepoții lui Gheorghe Brancovici aduc o mulțime de familii sârbești în Banat, ca la scurt timp după aceia Paul Chinezul să strămute deodată un grup de circa 50.000 de inși din dreapta în stânga Dunării. Alte grupuri vin între anii 1509—1525, apoi la 1538. La 1690 patriarhul Arsenie Cernojevici conduce un respectabil grup de circa 40.000 de familii în Banat. Ultima colonizare a lor în această provincie se petrece pe la sfârșitul secolului XVIII-lea.

Fiind sprijiniți tot timpul de conducătorii lor politici din dreapta Dunării în relațiuni continui cu regii Ungariei, precum și de înalții lor demnitari bisericești sub cârmuirea cărora au venit mai adesea, pe de altă parte aducând servicii de ordin militar regilor Ungariei, iar mai târziu Austriei, ei au obținut o mulțime de avantaje și au ajuns cu timpul într-o situație mult privilegiată, față de Românii din Banat mai ales.

Sunt așezați îndeosebi în sudvestul provinciei, în Torontal și Timișul de sud. În Banatul românesc numărul lor e disparent, abia dacă sunt 4⁰/₀ din totalul populației.

Sunt de o fire iute, îndrăzneți, se împrietenesc ușor, dar se și supără ușor, nu prea își știu stăpâni pornirile. Tipul e acela al slavilor sudici, statura mijlocie, mai mult înaltă, tenul închis, liniile feței marcante. Femeile sunt frumoase, au corpul svelt și mlădios, fața ovală, privirea vioaie, părul variind dela castaniu spre negru.

Țigarii

Ca forță numerică ocupă al cincilea loc în structura etnică a Banatului, dar din punct de vedere social, economic și cultural sunt situați la limita cea mai inferioară.

S'au strecurat și s'au împrăștiat în Europa, mai ales sudică, încă de prin secolele XIV și XV venind din orient, ca nomazi, și mai pretulindenii au și rămas nomazi, până acum câțiva ani. În părțile Banatului tot pe atunci au venit, cultreerând în pirorești și sdrențuroase caravane peste secole, pe toate drumurile, cari pentru ei nu au avut un capăt.

Au trăit exercitând diferite meșteșuguri, pol-

Zugravul Nedelcu: Isus pe tron (Bulin)

covari, căldărari și altele, dar mai ales din muzică, ghicitorie, cerșit și furt. Viața lor, neastâmpăr pur-

lat sub nesfârșitul zărilor, a constituit unul dintre subiectele de predilecție ale romantismului.

Neam cu înfățișare mândră, cu trăsături frumoase, culoarea închisă, arămie, trupul înalt, svelt, părul și ochii negrii, arzând, cu femeii vestite pentru frumusețea lor exotică, dotat cu un extraordinar simț muzical, a dat o mulțime de admirabili violiniști, de „lăutari”; muzicele țigănești au fost fala marilor localuri de distracție din toate orașele Europei până acum vreo două decenii, când jazz-band-urile le-au luat locul, eliminându-le complect. Acum abia în micile orașe de provincie, sau pe la periferia marilor orașe mai găsim mici orchestre țigănești, palide reminiscențe ale vechilor lăutari.

Sub presiunea organizației moderne de stat încetul cu încetul au renunțat la viața nomadă și s'au așezat pe la marginea satelor sau periferia orașelor, alcătuind un fel de colonii izolate. Paralea cea mai mare au fost improprietărilor după război, însă cu greu se obișnuiesc cu viața liniștită, măsurată a agriculturului.

Sunt un neam pe cale de dispariție.

Evreii

S'au infiltrat la diferite epoci în Banat ca negustori, și s'au așezat aci pe cât le-au permis împrejurările și toleranța autorităților, încă de prin secolul XVIII-lea. Desigur însă că cei mai mulți sunt veniți în timpurile noi, în ultimele 4—5 decenii numai. Numărul lor abia trece de 1% în această provincie.

Popor prin excelență negustor,²² dețin și aci o bună parte a comerțului și industriei în mâinile lor. Locuiesc în cea mai mare parte, am

UZINA DE GAZ COMUNALĂ

INSTALAȚII

U
L
T
R
A
M
O
D
E
R
N
E

TIMIȘOARA IV

STR. GĂREI 22 / TELEFON 101

putea spune exclusiv, la orașe, ceiace e și firesc luând în considerare felul ocupațiilor lor, legate de mișcarea vie și permanentă a marilor centre.

Ca înfățișare aparțin așanumitului tip al e-vreilor apuseni, modernizați; foarte rar, numai de câțiva ani încoaci și numai în centrele mari, au apărut puțini de tipul galițian, cu îmbrăcămintea și înfățișarea atât de caracteristice.

Bulgarii

S'au refugiat în Banat din fața invaziunilor turcești la diferite intervale, dar cei mai mulți au fost colonizați în timpul stăpânirii austriece. Trăesc în cea mai mare parte împrășliați prin satele românești și șvăbești, abia în câteva sale formează majoritatea. Centrul lor principal e Vinga, care fusese într'un timp ridicată la rangul de oraș chiar. O ramură diferențiată a lor sunt Crașovenii.

Sunt un popor așezat, muncitor, buni gospodari, cu predilecție pentru grădinărit.

Cultura Banatului

Barocul etnografiei românești

de Lucian Blaga

Caut în dicționar un cuvânt potrivit prin care s'ar putea caracteriza aspectul deosebit de ciudat, subt care se înfățișează cultura Banatului în cadrul larg al culturii românești, și mărturisesc din capul locului că în cele zece mii de pagini ale dicționarului nostru scris și nescris mi-e cu neputință să găsesc cuvântul, care să resume lapidar paradoxul bănățean despre care voim să vorbim.

C. Daniel: Copil cu câne (Muzeul Banatului)

„Paradoxul bănăţean?” A, iată: e locmai expresia după care dibuiam printre licuricii cu faruri mici ai vocabularului. În adevăr cultura Banatului se prezintă ochiului, ce ar voi s'o îmbrăţişeze ca întreg, sub aspectul la început cam deconcertant al unui paradox. Înainte de a trece la demonstraţie

— îl formulăm, chiar cu riscul de a nu fi pe placul tuturor. Niciuna din provinciile românești nu are o cultură etnografică, anonimă, populară, atât de diferențiată ca Banatul, dar în acelaș timp niciuna din provinciile românești n'a dat relativ așa de puține personalități creatoare ca Banatul. Propoziția aceasta, deși cam fără de mânuși oferită cititorului spre cântărire, are totuși meritul de a cuprinde fără relicențe un elogiu, cum nu se poate mai frumos, la adresa geniului fără de nume al poporului din regiunea aceasta, și în acelaș timp de a sublinia o constatare, de altfel prea evidentă decât să nu fi fost făcută cu îngrijorare și de alții. Nu vom încerca să explicăm nesimetriile lăuntrice ale fenomenului despre care vorbim: orice încercare de explicare implică credința de astă dată nejustificată, că faptul în discuție se datorește mai mult decât unei simple întâmplări și că ar fi imposibil de îndreptat. Ne place însă să credem că partea dureroasă a paradoxului bănățean nu are o origină iremediabilă, și avem chiar convingerea că din peisajul plin de surprize al acestei provincii se vor ivi încă remarcabili purtători de destine românești. Și cu exprimarea în șoaptă a acestei convingeri încelăm de a mai atinge latura negativă a paradoxului. Rămâne cealaltă. Cultura Banatului e neapărat o cultură etnografică, anonimă, populară. Țăranul de aci are un cuvânt, prea cunoscut ca să-l mai amintim, de-o extraordinară mândrie locală. Oricât de „țanșos” și de caraghios ar părea țăranului de aiurea, bănățeanul are totuși dreptate să se socotească într-o anumită privință „fruncea”. Solul mănos, belșugul în pâne și vin, un temperament cu multă conștiință de sine, s'au întâlnit pentru a creia sub inspirația continuă a unui minunat peisaj o floră culturală de-o bo-

gălție barocă. Aici opregul și cântecul încă nu și-au istovit toate posibilitățile. Invenția formală n'a încremenit în câteva lipare stereolipic, repetate de-o unanimă memorie sterilă ca în alte părți. În satul bănățenesc dai la fiecare pas peste izvoarele unei imaginații în abundență izbucnire; aci, în

BROCKY: Dl Weldin (Timișoara)

șes sau la munte, mai aproape sau mai departe de oraș, ai prilejul esecpțional de a asista la o prodigioasă „generație spontanee” de forme: în cântec, în joc, în vers, în port, în obiceiuri — și în vertiginoasa diferențiere dialectală a graiului însuși. Tot ce ține — în sens larg — de etnografie ia proporții pline și întortochiate; e parcă o etnografie crescută din lihnă sensuală a unei dumineci fără sfârșit. Femea iubește cu pasiune podoaba și culoarea; alături de muncă nu uită decorul, făcut nu numai pentru ocazii ci și pentru zilele lipsite de sărbătoare ale vieții. Te repezi în zece sate și

găsești douăzeci de variante ale aceluiaș cântec. În jocuri, de-o structură ritmică pe care greu o poate urmări un intelectual, spontaneitatea acestui popor se arată fără margini. Bogăția pământului își trimite reflexele pestrițe în banii de aur din salbe, în argintul țesut fără sgârcenie pe șolduri, și în strigătul roșu al mătăsurilor topite în zăpada cămășilor. Nunțile au un ritual profan neasemănat mai bogat decât cel bisericesc. Sărbătorile mari ale anului nu se reduc numai la cele două ceasuri de ceremonie mecanică în fața altarului, ele trăiesc și în afară, amintind păgânătatea prin bucuria obiceiurilor exterioare dogmei. Zeii cu picioare de țap s'ar simți nespuse de bine ca privitori barbari ai anumitor datine fantastice din șesul Banatului. Ar trebui desigur să luăm în ajutor fotografia pentru varietatea portului, fonogoraful cu suluri de ceară pentru mulțimea cântecului, colecțiile de poezie, și cărți întregi încă nescrise despre datini — pentru ca să dovedim, fără de a putea fi contraziși, diferențierea extremă a culturii etnografice din Banat. Uneori e așa de înaltă că ia înfățișarea neașteptată și mai puțin anonimă a culturii intelectuale. (Dovadă corurile și fanfarele de sat.) Ardealul are o cultură etnografică incomparabil mai săracă, iar despre celelalte provincii nici nu mai amintim. Un fapt incontestabil se poate deci preciza: cultura Banatului reprezintă barocul etnografiei românești. Vobește pentru aceasta și felul celorlaltorva personalități cari s'au ridicat cu oarecare relief din masa bănățeană. Poetul Vlad Delamarina e întâiul scriitor român care îndrăznește să scrie dialectal: lucrul n'ar fi fost cu puțină dacă Banatul n'ar fi dat naștere tocmai celui mai diferențiat dialect al Daciei, și dacă poetul n'ar fi ieșit din conștiința etnografică a acestei re-

N. Popescu: Portretul episcopului
V. Mihail de Apșa (Episcopia Lugojului)

giuni de-o isbitoare mândrie locală. (Dialectul acesta cu consonante muiale în miere e de altfel singurul dialect în care o doamnă de înaltă intelectualitate își poate permite să vorbească fără de-a-și pierde frumusețea: ceeace se și întâmplă destul de des și de fermecător la Timișoara sau

Lugoj.) Tiberiu Brediceanu — și acum mai în urmă Drăgoi, au dovedit prin colecțiile lor de muzică populară, și prin creația lor originală, un interes etnografic cum nu l-a arătat în aceeaș măsură nimenea în celelalte regiuni. Iată un caz în care teoria mediului se verifică fără de rest.

Nu e caracteristic și faptul că una din variantele cele mai excesiv complicate ale baladei Miorița a fost găsită în Banat? (Colecția Cătană). Dela salbele încărcate de galbeni ale țărâncelor, dela jocurile cu vegetații tropicale de forme — până la variantele harnic brodate ale baladelor — stilul etnografiei bănățene are ceva din căldura, din pasiunea și excesul barocului. Studiul acestui baroc s'ar putea continua dealungul unui volum întreg.*

Biserica

Biserica greco-ortodoxă este cea mai importantă în Banat, atât prin numărul considerabil al

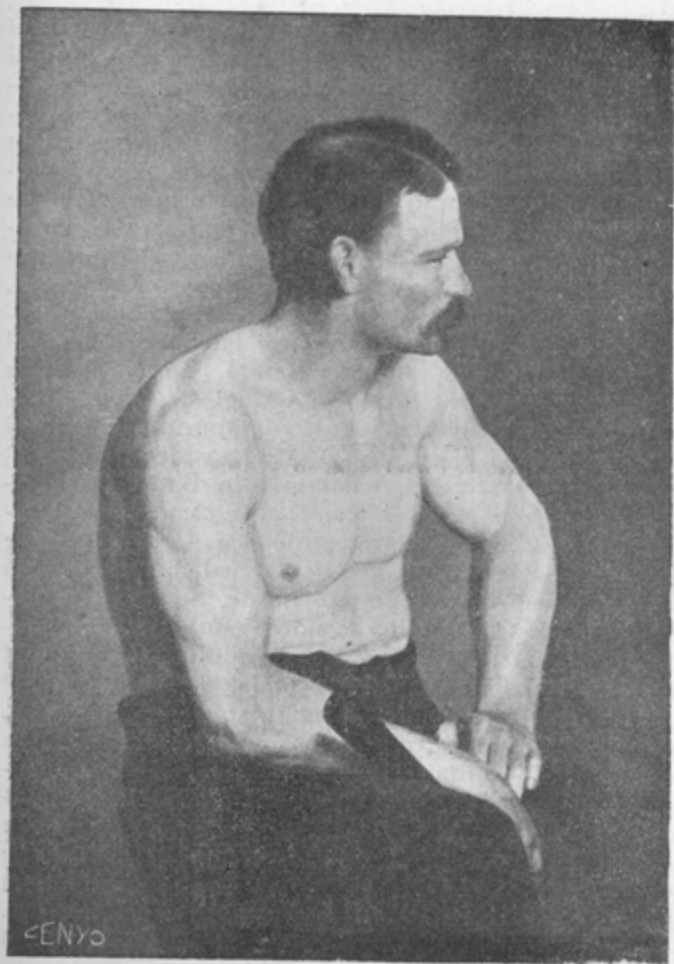
Stațiunea climaterică Văliug

La poalele Semenicului

(Lângă Reșița)

Traiul eftin

* Repr. din rev. „Banatul” I. 1.

I. Zaicu: Fierar odihnind (Muzeul Banatului)
credincioșilor săi (527.020), cât și prin vechimea

sa în acest ținut. Având în vedere că în trecut veacuri dearândul această biserică a fost numai „tolerată” și veșnic amenințată de extensiunea romano-catolică, prea multe date istorice asupra organizării ei din vechime nu avem. Ceiace știm cu certitudine însă este faptul că a existat în mod continuu în toate timpurile ca biserică a marilor mase românești și a celor sârbești de mai târziu, avându-și organizația sa bine întocmită. Episcopii, despre cari știm, au existat la Timișoara, Ieșopole, Lipova, mai târziu la Vârșeț și Caransebeș.

Timp îndelungat Românii și Sârbii au stat sub aceeași ierarhie bisericească, până când la anul 1864 Românii după îndelungi străduințe reușesc să se separe de Sârbi, rămânând separați și până astăzi, așa că din punct de vedere al organizației biserica gr. ortodoxă din Banatul românesc este împărțită în două: biserica gr. ort. română și biserica gr. ort. sârbească. Cea dintâi are o episcopie la Caransebeș, cu jurisdicțiunea estinsă asupra teritoriului județelor Caraș, Severin și sud-vestul Timiș-Torontalului; nordvestul Banatului românesc aparține episcopiei Aradului. În ultimul timp, ca rezultat al multelor insistențe și străduințe depuse de conducătorii românismului din Banat, s'a ajuns la hotărârea de a se înființa și o a doua episcopie în Banat și anume la Timișoara. Principal a și fost aprobată înființarea acestei episcopii și de prezent se lucrează deja la stabilirea amănuntelor de organizare. În felul acesta foarte curând Banatul va cuprinde pe teritoriul său două episcopii, una la Timișoara și alta la Caransebeș.

Biserica gr. ortodoxă sârbă are un vicariat episcopesc la Timișoara.

Biserica greco-catolică înființează în Banat de pe la începutul secolului al XVIII-lea, primind la

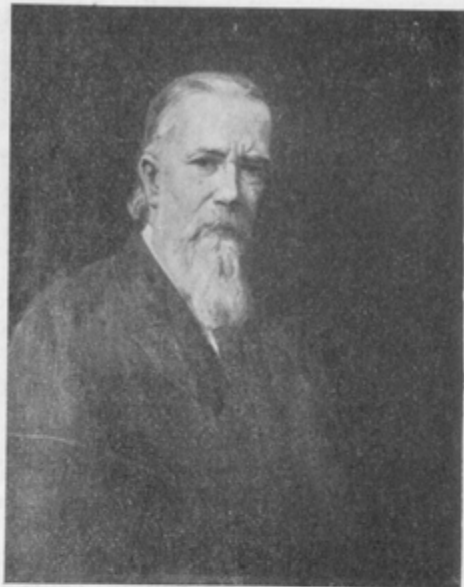
1850 și o episcopie cu reședința la Lugoj, unde există și astăzi.

Această biserică numără în Banat în total 33.666 credincioși.

Biserica romano-catolică ocupă al doilea loc în Banat, numărând un total de 321.394 credincioși pe teritoriul acestei provincii. A fost

într'oduse în Banat odată cu încreștinarea Ungurilor, devenind apoi pentru veacuri multe religia dominantă în acest ținut. Odată cu înscăunarea slăpânirei turcești și irosirea clasei slăpânitoare din Banat dispăre și organizația bisericii romano-catolice din această provincie. Abia după izgonirea Turcilor și introducerea administrației austriece se reorganizează aci biserica rom.-catolică, mulându-se și episcopia Cenadului la Timișoara, unde funcționează și azi.

Biserica reformată și cea luterană tot de prin secolul al XVIII-lea și-au început organizarea în Banat. Prima are azi în total 20.922 credincioși în Banatul

Alexandru Pop: Autoportret

dincioși, iar a doua în total 13.978 credincioși pe teritoriul acestei provincii.

Școala

Nici asupra trecutului ceva mai îndepărtat al școlii românești din Banat nu avem prea multe date. Ceiace e și firesc, nu fiindcă nu ar fi existat sub nici o formă instrucția școlară, ci fiindcă aceasta se făcea aproape exclusiv de către mănăstiri sau cler în general, și biserica românească fiind numai „tolerală”, nici școlile ei nu prea au fost luate în seamă.

Urme sigure despre existența unor școli românești în Banat avem abia de pe la începutul secolului al XVIII-lea, când le găsim amintite în legătură cu mănăstirile Strediştea-Mare, Morava și Partoș. Pe lângă aceste școli, cari erau publice, după cum scrie N. Tincu-Velea, mai existau și unele școli private, „casnice”, ținute de prolopopi și preoți, „învățând religia, celirea și socoata”. O atare școală a ținut și Vasiliu Diacon Loga, venit dela Tismana și așezat la Strediştea. Acesta mai era și zugrav bun, așa că pe lângă altele el a propus și maestrăia zugrăvitului, înființând astfel prima școală de pictură despre care avem cunoștință în Banat.

În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea apoi, mai ales sub Maria Teresia și Iosif II-lea, numărul școalelor românești, cât și sârbești și în special germane, crește considerabil, în același timp punându-se pe baze serioase organizarea învățământului. În această epocă însă școlile românești trebuie să lupte mereu împotriva tendințelor de germanizare.

Școlile germane înființate în timpul stăpânirii

Catul Bogdan: Peisaj

austriece în cea mai mare parte de către ordinele religioase romano-catolice, sunt mai bine înzestrate și susținute, având sprijinul permanent al cârmuirii.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea numărul școlilor greco-ortodoxe din Banat, — fără regiunile confiniilor militare, cari erau cele mai bine înzestrate cu școli, — trece deja de 400, având în dieceza Timișoarei la 1449 suflete câte-o școală, iar în dieceza Vârșetului la 995 suflete câte una. Desigur că în aceeași măsură s'au înmulțit și școlile romano-catolice, așa că la această epocă mai în fiecare sat bănățan există școală.

După retragerea cârmuirii austriece și alipirea Banatului la Ungaria, cârmuirea dela Budapesta preia îndrumarea organizării învățământului. În locul tendințelor de germanizare de până aci,

acum începe o epocă lungă de maghiarizare a tuturor școalelor din Banat. În special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primul deceniu din cel următor, se accentuează aceste tendințe, când învățământul de stat din ce în ce mai mult ia locul celui confesional.

După Unire învățământul din Banat a luat o dezvoltare rapidă, care e în curs și astăzi încă.

De prezent avem în Banat un număr de 886 școli primare, și anume 758 de stat și 128 confesionale.

Dintre acestea cu limba de predare românească sunt 567, germană 204, maghiară 60, sârbă 38, diverse altele 17.

Școli secundare sunt în Banat 49, și anume 39 licee și gimnazii, 5 școli normale și 5 școli comerciale. Școli profesionale (arte și meserii, me-naj) sunt 4. Din totalul de 53 de școli secundare (inclusiv profesionale) 29 sunt pentru băieți și 24 pentru fete, 33 sunt de stat, iar 20 confesionale. După limba de predare se împart: românești 24, germane 16, maghiare 4, mixte 6, izraelite 3.

Învățământul superior cuprinde Școala Politehnică din Timișoara, Școala de Arte-Frumoase din Timișoara, Academia Teologică gr. ort. din Caransebeș și Academia Teologică rom. cat. din Timișoara.

La Timișoara mai funcționează un Conservator Comunal de Muzică, iar la Lugoj un Conservator Particular.

Literatura

A vorbi azi despre literatura bănățană e și prea târziu și prea devreme. Este prea târziu pentru a vorbi despre cea populară, fiindcă în cea mai

I. Podlipny: Familie de orbi

mare parte e dispărută, restul pe cale; prea de vreme pentru cea cultă: abia se naște. Sau poate că despre aceasta din urmă nici nu se poate vorbi deloc. Nu fiindcă nu ar exista un început de lite-

ratură în această provincie, ci fiindcă această literatură în prea mică măsură este bănăţană. Sau cel puţin nu este bănăţană în sensul celei populare.

Literatura poporală bănăţană a crescut din solul bănăţan şi poartă pecetea bine desclinită a acestuia în toată fiinţa ei. Este diferenţiată de a celorlalte regiuni, în măsura în care se diferenţiază şi firea, şi înfăţişarea bănăţanului de a celorlalţi români. Chiar dacă nu ar exista decât diferenţierea graiului, şi încă ar fi destul ca literatura bănăţană poporală să capete un aspect aparte, faţă de a celorlalte ţinuturi. Să mai adăugăm apoi şi bogăţia barocă, — cum o defineşte dl. Blaga, — a formelor, variantelor, a multiplelor podoabe, diferenţierilor de amănunte, şi vom avea o nouă notă de desclinire. Dar diferenţierea se obsearcă şi în însăşi fondul, în subiectele diverse ale poeziei populare bănăţene, pe cari numai aci le găsim. Pe lângă vasta literatură poporală religioasă creştină comună a românilor de pretutindeni, ca Irozii şi altele, Banatul mai cunoaşte o serie de colinde cu totul aparte de ale celorlalte regiuni, cari numai aci se aud, şi cari sunt specific bănăţene. O şi mai mare diferenţiere prezintă apoi nenumăratele creaţiuni literare populare cu originea în străvechiul păgânism, păstrând reminiscenţele unui cult pe cât de bizar, pe atât de viu şi poetic, cum sunt oraţiunile, incantaţiunile, cântecele de la diferite ocazii, dela anumite împrejurări sau practice, sau atât de minunatele bocete, cari prin bogăţia de imagini, prin frumuseţea stilului, prin cuprinsul lor atât de resemnat-duros şi atât de înalt poetic, constituie adevărate capodopere ale genului. Mai toate baladele, cari alcătuiesc patrimoniul atât de preţios al literaturii populare româneşti au fost găsite şi în Banat, şi încă în splendide înfloriri de variante; dar alături de ace-

stea au fost culese și unele cari numai aci, din solul acestui ținut au putut răsarî, cum este de exemplu aceea despre Niculcea, (Colecția Hodoș), unul din căpeteniile răscoalei românești dela 1738, ca să amintim numai una din multele de acest fel.

Aurel Ciupe: Compoziție

Azi în cea mai mare parte aceeași neprețuită comoară a Banatului este pierdută. Civilizația a suprimat cele mai multe din vechile datini și obiceiuri, cari își aveau rostul în anumite trebuințe de ordin practic, distrugând astfel și complementele lor literare. Culegerile din trecut, și prea puține, și făcute — în afară de câteva excepții — cu prea puțină competență, nu au reușit să salveze decât fărâme. Cele de acum, destul de puține și prea puțin grăbite, găsesc doar rămășițele disperate ale unui minunat folclor, de o valoare artistică pe care azi abia i-o bănuim și pe care nu o vom mai putea cunoaște în întregime niciodată.

★

Literatura cultă, — în afară de o singură și

fericită excepție, despre care vom vorbi, — nu pornește dela cea poporală, nu este o continuare firească a ei. Nu are nici acel colorit specific local, pe care îl are cea poporală, deci în linii generale nici nu avem a vorbi despre literatura bănățană, ci doar despre scriitori bănățeni, și aceștia puțini la număr. Dar poate nu tocmai așa de neînsemnați, pentru timpul lor, după cum ne-am obișnuit să credem în general.

Printre deschizătorii de drum ai literaturii românești bisericești găsim și doi bănățeni: pe „Stefan Herce propovăduitorul evangheliei lui Hristos în orașul Cavaransebeșului” și pe „Pestesel Moisi propovăduitorul evangheliei în orașul Lugos”, traducând în românește cele „Cinci Cărți ale lui Moisi” tipărite la 1582 la Orăștie.

La 1674 Haliciu din Caransebeș scrie unele poezii elegice, cu litere latine, iar în anul următor traduce în românește și tipărește, tot cu litere latine, la Alba Iulia preotul luteran din Lugoj, Stefan Fogarași, un catechism.

Acestea sunt datele pe cari le avem despre literatura românească din Banat dinainte de secolul al XVIII-lea.

Începând de pe la anul 1750, odată cu înviorarea aspirațiunilor de toate ordinele a românilor din Banat și literatura începe să ia avânt și o serie întreagă de nume de cărturari participă la jalonarea drumului parcurs de cultura românească, nu numai din Banat, ci de pretutindeni, în epoca grea a începuturilor.

Mihai Roșu Martinovici (1750—1822) dascăl și cărturar, Paul Iorgovici (1764—1808) avocat, profesor și publicist, Constantin Diaconovici Loga (1770—1850) luptător naționalist împotriva dominațiunii spirituale sârbești, alături de mi-

nunatul preot și dascăl, fabulistul cu o limbă atât de frumos

românească, Dimitrie Țichindeal (1775—1818), apoi Eftimie Murgu (1805—1870) profesor la Academia Mihăileană, Nicolae Tincu - Velea (1814—1867) părintele istoriografiei românești

bănățene, Vicențiu Babeș (1814—1907), unul dintre cei mai erudiți cărturari ai acelei epoci, dr. Alanasie Marienescu, (1830—1915) avocat și magistrat, istoric cu vaste preocupări și erudit folclorist, împreună cu alții mulți, alcătuiesc o splendidă gardă de precursori, harnici și viguroși, ai culturii românești moderne.

Dintre toate ramurile literaturii istoriografia are cei mai pulernici reprezentanți și în timpurile mai noi. Primul dintre acești istorici de seamă ai Banatului a fost Patriciu Drăgălina (1849—1917) profesor și director al Institutului pedagogic din Caransebeș, care ne-a dat în „Istoria Banatului Severin” o lucrare de înaltă valoare istorică, nici până azi depășită.

Al doilea istoriograf bănățean de seamă a fost Dr. Gheorghe Popovici (1862—1927), proto-pop al Lugojului, care a scris „Istoria Banatului”, o vastă și complectă lucrare, tipărită la Buda în 1904.

R. Ladea: Ion Cloșca (Muz. Ban.)

În urma acestei lucrări a fost ales membru corespondent al Academiei-Române.

Spirit dinamic, în veșnic neastâmpăr, creator în adevăratul înțeles al cuvântului, cu o vastă concepție istorică, a fost Dr. Ioan Sârbu (1865—1922) profesor la București, iar mai târziu preot în satul său natal Rudăria din Almăj. Îndrăzneala sa operă „Istoria lui Mihai Vodă-Viteazul” a fost premiată de către Academia Română cu premiul Năsturel pe 1905 (12.000 lei).

În beletristică se remarcă Coriolan Brediceanu (1849—1909), și mai ales Ion Popovici-Bănățeanu, care prin volumul său de nuvele cu subiecte luate din viața micilor orașe bănățene, și-a făcut loc printre cei mai de seamă scriitori ai literaturii românești moderne. Dr. Valeriu Braniște, spirit de luptător vajnic, activează mai mult în ziaristică, în timp ce protopopul Bocșei Mihail Gașpar (1881—1929) se remarcă printr-o serie de nuvele cu subiecte luate din viața satului bănățan.

Singur, izolat, unic în felul său în toată literatura românească, creator și poet adevărat, cu rădăcinile înfipite adânc în solul bănățan, continuator direct al literaturii populare, Victor Vlad Delamarina (1870—1896) a fost cel mai de seamă poet al acestei provincii. A fost poetul Banatului în înțelesul strict al cuvântului, opera lui fiind o reală expresie a spiritului bănățan.

Literaturile germană și maghiară au avut și ele reprezentanți de vază în Banat.

Unul dintre cei mai de seamă lirici ai literaturii germane Nikolaus Lenau, este originar din Lenauheim (Jud. Timiș-Tor.); în domeniul istoriografiei Banatului Lenhardt Böhm, Joh. H. Schwicker, Joh. N. Preyer, B. Milleker, și alții, au creiat opere de înaltă valoare științifică.

Istoriografia maghiară a numărat o serie întreagă de istorici erudiți în această provincie, ca Bárány Ag., Pesty Frigyes, Dr. Ortway Tiv., Dr. Szentkláray J., Dr. Berkeszi, Baróti și alții; tot în Banat s'a născut și Révai M. întemeietorul filologiei maghiare moderne. În beletristică s'au remarcat în special Degré Al., Bulla I., Bodó M. și preotul ref. Szabolcska M.

R. Ladea: Țăran d. Caraș

Dintre scriitorii sârbi originari din Banat trebuie să remarcăm pe istoricii Eusebiu Fermendjin, Bogoljub Alexici, și mai ales pe scriitorul și ministrul de mai târziu la Belgrad Dositeiu Obradovici.

Muzica

Dacă am fi vrut să inversăm ordinea general consacrată a înșiruirii manifestărilor culturale și să începem cu aceia care este de mai mare importanță în Banat, desigur că muzica trebuia să fie pusă mai la începutul acestui capitol. Într'adevăr, cultură Banatului este în primul rând o cultură muzicală. Nici într'un alt domeniu spiritul popular bănățan nu a reușit să dea creații de valoare și bogăția creațiilor sale muzicale.

A scrie istoricul cântecului bănățan este a încerca să scrii un istoric al vântului. Căci se naște

ca și vântul : din nimic. Din depresiunile sufletești ale mulțimei, ale nenumăraților anonimi. Din durere, din veselie, din dor și din mulțumire, din tot ce constituie viața amplă, aproape meridională, de pe aceste plaiuri, din însăși firea bănățanului, care își găsește expresia cea mai adecuată în cântec. Pentru firea aceasta cântecul e regulatorul absolut necesar, și pentru uzul zilnic, al vieții interioare, sufletești : descarcă sentimentele negative, amplifică pe cele pozitive.

De aceia muzica Banatului este prin excelență o muzică populară, o muzică a mulțimei. Cântecul bănățan își păstrează același caracter de creație spontană și colectivă, fie că este cântat din gură de-o fată ce trece la izvor, sau din frunză de fag de un flăcău plecat la codru, sau din fluer de un cioban ce visează sub stele, sau de un lăutar țigan și vagabond, sau de un cor în opt voci cu măiestrie armonizate, sau de o fanfară cu aspre sunete de alămuri. Rămâne pretutindeni cu specificul lui de cântec creiat colectiv de mulțime, pentru ea însăși.

Această extraordinară înclinație pentru muzică, pentru cântec, a bănățanului, a creiat desigur și organele: nu e sat în Banat în care să nu găsești câțiva cântăreți cu voci de o minunată frumusețe. Cum azi abia găsești aci sat românesc cât de cât mai răsărit să nu aibe cor și eventual și fanfară.

Aceste coruri au fost de o covârșitoare importanță în viața poporului românesc de aci în trecut. Ele au păstrat mai mult de cât orice conștiința lui de neam. I-au păstrat limba, i-au păstrat datinile, i-au păstrat toată comoara lui culturală. Erau legate întotdeauna de cercuri de cete, festivalurile corale erau împreunate cu reprezentații teatrale, așa că în cadrele acestor reuniuni

de cântări, cum obișnuiau și obișnuesc încă să se numească, se desfășura cel mai serios proces de culturalizare a maselor.

Istoricul corurilor românești din Banat încă nu e studiat complet și amănunțit. Cert este că cele mai vechi la început au fost coruri bisericesti. Așa a luat ființă la 1840 cel mai vechi cor românesc despre care știm, corul din Lugoj, care a premers „Reuniunei de cântări și muzică” din care s’a dezvoltat mai târziu cel mai vestit cor al Banatului, „Corul Vidu”. Tot dintr’un „Cor bisericesc” înființat în anul 1857 se dezvoltă și „Corul Plugarilor din Chizătău”, cel mai vechi și mai vestit cor sătesc și până astăzi. Din „Cor pur bisericesc” înființat pe la 1850—1860 se naște și „Reuniunea de citire, cânt și muzică” din Vrani, care a dat un cor și o fanfară renumite departe în afară de marginile provinciei.

Între anii 1870—1880 se înființează o mulțime de coruri: „Corul din Mărcina”, „Unirea din Vărădia”, „Corul din Ictar”, „Reuniunea de cântări din Oravița-Română”, corurile românești din Vârșel și Biserica-Albă, corurile bufanilor din Reșița, Oravița și Bocșa-Montană, și altele multe, tot mai multe din an în an.

Decenii de-arândul aceste coruri au fost adevăratele focare ale culturii populare bănățene, în acelaș timp fiind și purtătoarele de steaguri în lupta dusă pentru revendicările naționale. Istoria corurilor se integrează complet în istoria acelor lupte.

Dintre figurile reprezentative ale muzicei românești din Banat trebuie să amintim în primul rând pe minunatul dirijor și compozitor Ioan Vidu (1863—1931), pe marele tenor, mort atât de tânăr, Traian Grozavescu (1895—1927), apoi pe dl. Tiberiu

Brediceanu, autorul operetei „La șezătoare” și al unei întregi serii de doine, care culegând peste 1000 de melodii populare poate fi considerat ca un deschizător de drum al folclorului bănățan.

Tot dela folclor, dela muzica atât de bogată, spontană și colectivă, a nenumăraților anonimi ai poporului a pornit și dl. Sabin Drăgoi, marele compozitor a cărui valoare a depășit de mult cadrele provinciale și care prin operele „Năpasta” și „Constantin Brâncoveanu”, precum și multe alte compoziții de seamă, și-a asigurat un loc de frunte în muzica românească din toate vremile.

Muzica germană din Banat a început să se desvolte încă de pe la începutul secolului al XVIII-lea, pornind tot dela corurile bisericesti și a luat un avânt deosebit mai ales în Timișoara, unde se formase cu vremea centrul politic și cultural al germanilor din provincia aceasta.

Muzica maghiară se desvoltă cu mult mai târziu, sub influența celei germane.

Dintre cei mai de seamă reprezentanți ai muzicei germane și maghiare din Banat amintim aci pe compozitorul german Francisc Limmer (1808—1857), pe violinistul maghiar Mihail Jáborszky (1805—1884), dar mai ales pe Bela Bartók, originar din Sănnicolaul-Mare bănățan, azi unul dintre cei mai străluciți compozitori ai Ungariei și care în acelaș timp este și unul dintre deschizătorii de drum ai folclorului muzical românesc. Încă de pe la anul 1894 dânsul ademenit de bogăția și frumusețea motivelor muzicei românești populare, a făcut mai multe turnee prin regiunile românești culegând o mulțime de doine, arii de dans, colinde, cântece de nuntă, și bocete, pe cari le-a publicat în 1913 sub titlul de „Cântece populare românești”, fapt pentru care Academia Ro-

mână l-a ales membru corespondent al ei.

Artele plastice

Despre începuturile artelor plastice în Banat știm foarte puțin. Desigur că s'au dezvoltat și veacuri de-arândul au existat numai din și pentru necesitățile cultului, în special ale arhitecturii bisericești.

Urme despre existența unor preocupări artistice în Banat dinainte de epoca turcească avem foarte puține. Dar și așa puține cum sunt, dovedesc suficient că și înainte de această epocă au existat atari preocupări. Desigur că multe nici nu

Șt. Gomboșiu: Mamă

au putut să rămână, căci în timpul dominațiunii turcești de un secol și jumătate mai toate lăcașurile de rugăciune creștine mai de seamă au fost transformate în moschee sau distruse complect.

Cele mai vechi urme de pictură bisericească greco-ortodoxă le avem în cele două panouri descoperite în biserica gr. ort. română din Lipova (în despărțământul femeilor) și cari datează probabil de prin secolul XV. Fragmente de pictură veche, dinainte de eliberarea Banatului de sub Turci, se mai găsesc la Mănăstirea Săracă (lângă Gătaia, jud. Timiș-Tor.), Mănăstirea din Parloș (Jud. Timiș-Tor.) și probabil cele descoperite la Mănăstirea Zlatița (Jud. Caraș). Nu se știe dacă autorii acestor lucrări au fost băștinași sau nu, dar e foarte probabil că la aceste mănăstiri, ca și în alte părți,

au existat călugări, cari să cunoască zugrăvitul.

Date sigure asupra picturii bisericești din Banat avem abia de pe la începutul secolului al XVIII-lea, când găsim amintire și despre prima școală de zugravi, aceia ținută de Vasiliu Diacon Loga la mănăstirea Strediştea-Mare (Banatul iugoslav.). Primul mare zugrav al acestei epoci de începuturi, al cărui nume ni-s'a păstrat, și care a lăsat opere de înaltă valoare artistică în urma sa, este Zugravul Nedelcu. Nu-i cunoaștem datele biografice, însă știm că între anii 1735—40 și-a creiat cele mai de seamă opere, pictura bisericii gr. ort. române din Lipova și cele 4 icoane găsite în biserica de lemn din Butin.

Din epoca următoare lui, sfârșitul secolului al XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, ni-s'au păstrat o mulțime de nume de zugravi de biserici. Dar dintre aceștia se ridică cu totul aparte, umplând întreagă epoca aceasta cu personalitatea sa, un pictor greco-ortodox, de origine sârb sau poate român, de o incontestabilă valoare artistică modernă, Constantin Daniel (1798—1873). Acesta a lăsat în urma sa o serie de opere de o valoare superioară, atât în ce privește pictura bisericească, cât și portretele și compozițiile sale lumești.

La începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea își dezvoltă activitatea marele pictor bănățan Nicolae Popescu (1835—1877). Acesta a învățat pictura la Roma și apare ca un mare reformator al picturii românești din Banat, căutând să o elibereze de tradiția bizantină de până aci, îndrumând-o spre Occident. În acest scop a încercat să înființeze și o academie de belle-arte la Caransebeș.

Continuator al năzuințelor lui Popescu a fost Ion Zaicu (1868—1914), care a învățat la Viena,

și rentors acasă a încercat să continue opera începută de N. Popescu, pentru emanciparea picturii de sub canoanele bizantine. Este ultimul pictor bănățan de seamă din era dinainte de război. A lăsat în urma sa câteva opere de reală frumusețe artistică.

Pictura germană și cea maghiară au avut și ele câțiva reprezentanți de seamă în Banat. Dintre aceștia trebuie să amintim în mod deosebit pe Carol Brocky (născ. la 1807 în Timișoara, mort la 1855 la Londra), unul dintre cei mai mari portrețiști ai vremii aceleia. A plecat tânăr din Banat, a trăit și a lucrat în apus, în special la Londra, unde s'a bucurat de o apreciere foarte călduroasă. Abia 2—3 lucrări de-ale lui se găsesc în Banat.

*

După război, în noile condiții de viață, artele plastice au luat un mare avânt în Banat, avânt intensificat și mai mult prin aducerea Școalei de Arte-Frumoase dela Cluj la Timișoara. Ca profesori la această școală și în acelaș timp ca cei mai de seamă reprezentanți ai artei bănățene, se remarcă pictorii Alexandru Pop, Catul Bogdan, Iuliu Podlipny, și mai ales sculptorul Romul Ladea.

În afară de aceștia trebuie să mai amintim aci dintre români pe pictorul Aurel Ciupe și sculptorul Ștefan Gomboșiu, iar dintre artiștii germani și maghiari pe sculptorul Ferdinand Gallas și pictorii I. Lenhardt și cei trei frați Francisc, Rudolf și Andrei Ferch.

„VREEREA“

Revista intelectualității bănățene

Cele mai solide,
eftine și artistice
coșciuge fabrică
atelierele

Serviciului Comunal de Pompe Funebre

TIMIȘOARA
I. Strada Em.
Ungurianu No. 4

TELEFON 61

Grup de vaci rasa Siementhal

Banatul Economic

Calitățile solului bănățan au îndrumat populația acestei regiuni încă din cele mai vechi timpuri în spre agricultură și creșterea vitelor. Produsele acestei minunate provincii, încadrate între Mureș, Tisa, Dunăre, și Munții Hațegului au fost căutate de comercianții veniți din mari depărtări. Produsele solului bănățan duc faima bogăției acestei provincii până în cele mai îndepărtate colțuri ale Europei. Pădurile întinse pe o vastă suprafață a estului Banatului, oferă o sursă nesfârșită de material lemnos alimentând industria de cherestea, care formează una din cele mai importante izvoare de bogăție a regiunii. Munții acoperiți cu păduri conțin cele mai vaste bogății naturale, iar subsolul oferă din belșug minereuri, combustibili fosili și diferite roce. Izvoarele de ape minerale se găsesc presărate pe întreg teritoriul Banatului.

Camera de Comerț și Industrie din Timișoara

Agricultura

* Situația geologică a Banatului se caracterizează printr'o compunere a solului din straturi

* Din darea de seamă a Camerei Agricole din Timișoara.

Grup de cai rasa Nonius

neogene cu argilă diluvială pe deasupra și numai în rare cazuri cu eroziuni complet descoperite. Roci eruptive se găsesc numai în partea nord-estică a Banatului pe o întindere de circa 40 km. pătrați. Straturi pontiane cu situație orizontală se află în partea de sud și sunt compuse din nisip granulos, apoi în regiunea Bencec-Beregsău, sub lutul diluvial se găsesc straturi nisipoase pontice cu prundiș subțire. În regiunea Recașului acest nisip a ieșit la suprafață și e cultivat cu viță de vie. Diluviul care a contribuit la formarea câmpiei a produs anumite straturi de lăs, nisip și nămol. În partea vestică, tot prin diluvii s'au format anumite podişuri ondulate cu altitudini între 80—140 m.

Solul Banatului se împarte în: soluri inundabile mai ales în regiunea râurilor Tisa, Mureș și Timiș, apoi pământ negru spălat și pământ de pădure. Pătura roditoare a solului variază dela 25—100 cm.

Clima Banatului este foarte aptă pentru agricultură. Precipitațiunile atmosferice sunt repartizate aproape egal pe întreaga regiune. În județul Timiș-Torontal media precipitațiunilor anuale pe ultimii cinci ani se cifrează la 542.6 mm.

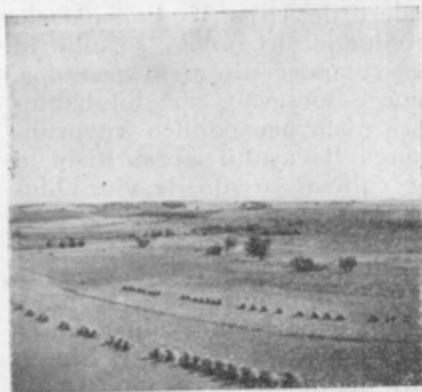
Vegetația este pe cât de bogată, pe atât de variată. Esențele predominante în pădurile Banatului sunt: stejarul, cerul și carpenul. Teiul argintiu împestrițează colinele, iar frasinul și jugastrul sunt reprezentați adeseori prin copaci seculari. Datorită varietății solului, vegetația diferă dela o regiune la alta.

Diversitatea și bogăția vegetației a determinat în mare parte și ocupațiunea populației rurale. Ele au îndrumat bănățeanul înspre îndeletnicirile patriarhale: agricultura și creșterea vitelor.

Natura a favorizat deasemenea mult dezvoltarea agriculturii bănățene. În ultimul deceniu ea a făcut progrese atât de însemnate, încât azi se

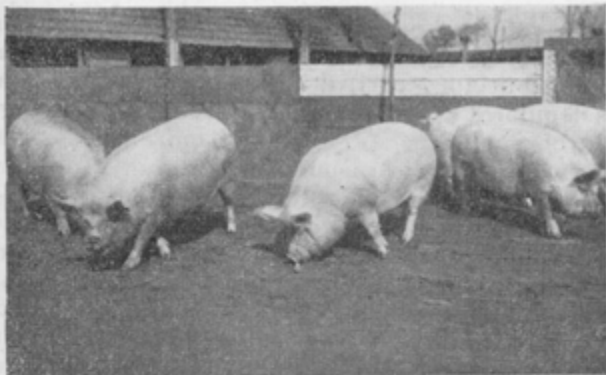
plasează pe primul plan al producției țării, produsele bănățene fiind de o superioară calitate. Iar în ce privește calitatea, agricultura bănățeană se apropie din zi în zi mai mult de randamentul atins deja de agricultura apuseană.

Până după războiul mondial agricultura Bana-

Holde din Banat

Fot. ing. V. Birou

Porci rasa York

tului se făcea în cea mai mare parte în cadrul mării proprietăți, fiind concentrată în mâna unei minorități de proprietari. Numai o mică parte a suprafeței a format proprietatea populației rurale. Exploatarea în cadrul mării proprietăți, prin utilizarea unor mijloace perfecționate, a reușit să obțină un randament superior atât cantitativ cât și calitativ. Fînd susținută de capitaluri mobiliare proprii precum și de credite agricole suficiente, și dispunând de inventare agricole moderne, marea proprietate a cunoscut în timpul din urmă cea mai înfloritoare eră din istoria agriculturii bănățene. Cerealele din Banat, printre cari: grâul, porumbul orzul, lucerna și trifoiul, datorită calității lor superioare, au devenit „marcă” pe piețele Europei, iar făină produsă din grâul bănățan sub denumirea de „făină ungară” a pătruns până în cele mai îndepărtate piețe, concurând orice alte produse provenite de peste ocean.

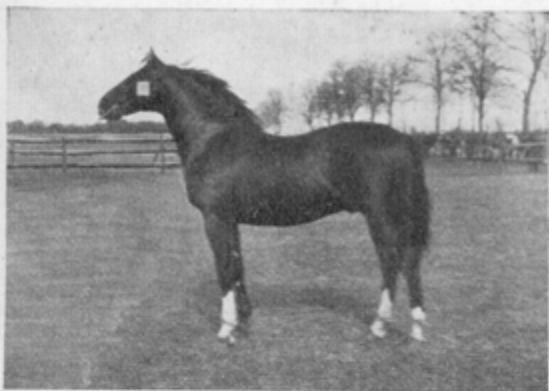
După războiul mondial, prin punerea în apli-

care a reformei agrare, s'a desființat aproape complet marea proprietate, dându-se pământul în proprietatea acelor care îl cultivau. Acest fapt a redus temporal și randamentul și rentabilitatea agriculturii, realizate sub regimul mării proprietăți. Reforma agrară a răspuns în primul rând unei necesități de ordin național-social, sacrificându-se pentru o perioadă de tranziție toate avantajele pe care le deținea vechiul regim. Prin trecerea vastelor terenuri în sfera de producție a economiei rudimentare, lipsită complet de capital, de credit, de semințe și inventar agricol, producția s'a resimțit mult, manifestând o accentuată scădere atât cantitativ cât și calitativ. Această transformare bruscă a avut consecințe defavorabile pentru economia națională. Dar grație unei politici agrare de protecție inaugurată de slăpânirea românească, agricultura Banatului este într-o continuă și foarte îmbucurătoare revenire.

Fabrica de mobilă artistică,
binale și lucrări de artă
bisericească

Traian
Novac

Timișoara III, Strada Memorandului 19

Armăsar rasa Nonius

Ațiunea de stimulare a agriculturii Banatului este condusă de cele două Camere de Agricultură din Timișoara și Lugoj. Prima măsură luată a fost aceea, prin care s'au înființat în toate centrele de producțiune stațiuni de selecționarea semințelor. Se organizează anual cursuri de perfecționare și îndrumare pentru agricultori, cu scopul de a infiltra participanților cele mai indicate noțiuni din domeniul științelor agricole. În județul Timiș-Torontal s'au înființat zece gospodării model, cu scopul de a intensifica agricultura prin experimentări cu mașini, semințe și îngrășăminte chimice. Prin îndrumarea agriculturii înspre sistemul de exploatare modern și prin aprovizionarea ei cu semințe și unelte, se va deschide Banatului o nouă eră de rentabilitate și prosperitate economică.

Prin agricultura sa Bănatul cultivă 832.925 ha. teren arabil. Primul loc în această cultură îl

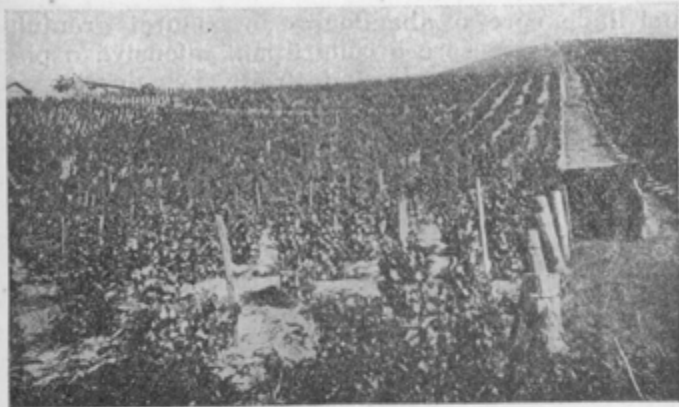
Cea mai delicioasă
bere la

Fabrica de Bere Timișoreană S. A.

TELEFON
20

Timișoara

Strada Stefan cel Mare No. 1

Viile U. D. R. Moldova-Nouă

deține grâul cu o suprafață cultivată de 342.326 hectare, ceiace corespunde la 42 la sută din totalul arăturilor. În al doilea rând vine porumbul cu 283.859 hectare, ovăzul cu 45.093 ha., lucerna și trifoiul cu 38.693 ha., orzul cu 27.454 ha., viile cu 15.231 ha., sfecla de zahăr cu 2.562 ha., tutunul cu 1.599 ha., restul terenului fiind cultivat cu diverse alte cereale, plante furagere, leguminoase, oleiginoase, etc.

Producția medie pe hectar este în Timiș-Torontal de 1100 kgr. la grâu, 1400 kgr. la porumb, 1000 kgr. la ovăz, 1300 kgr. la orz și 1300 kgr. la secară.

Până acum patru-cinci ani, agricultura Bănănatului a fost îndreptată înspre o accentuată cultură a grâului și a porumbului. În urma scăderii prețurilor la aceste produse începând cu anul 1931 și datorită rentabilității care se arată de un timp încoace la îngrășarea porcilor, agricultura din Bă-

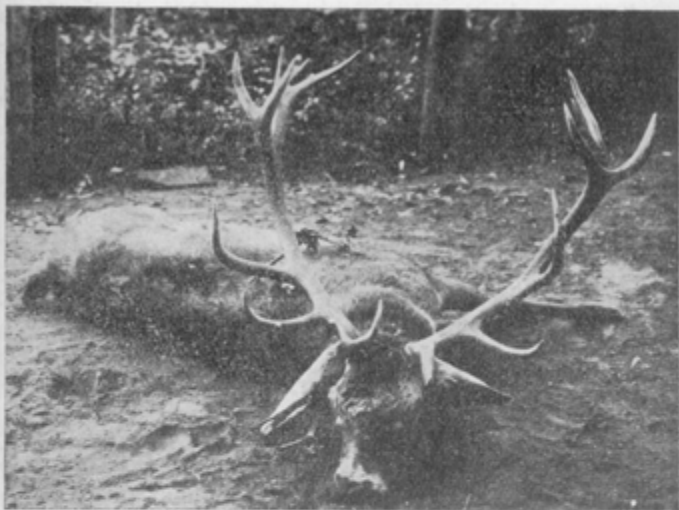
nal linde spre o abandonare a culturai grâului, îndreptându-se spre o cultură mai intensivă a porumbului și a plantelor industriale. Este de remarcat că suprafețele înseminate cu lucernă și trifoiu ocupă locul al patrulea în totalul culturai agricole, iar sfecla de zahăr care în cei zece ani următori războiului nici nu a contat în agricultura Bănatului, azi are o importanță deosebită și se poate considera ca cea mai rentabilă ramură a culturai agricole. La cultivarea plantelor industriale a contribuit mult industria limișoreană de zahăr, uleiuri și cânepă, care își acoperă necesitățile de materii prime din această regiune.

În unele regiuni, în special la Nord, producțiunea agricolă marchează îmbucurătoare semne de raționalizare. Ea este îndrumată înspre producțiunea cea mai rentabilă. Această îndrumare merge atât de departe, încât producțiunea agricolă devine în nenumărate cazuri o ocupațiune secundară a producătorului agricol, transformându-se în cultură auxiliară a producțiunei principale, cum este creș-

Masiv de brad (Oravița)

Foto G. A. Popescu

Cerb capital (Cereșnaia U. D. R.)

terea vitelor, industrializarea și valorizarea laptelui, tutunului, etc. Astfel locuitorii comunei Grabați se ocupă cu creșterea vacilor de rasă Siementhal, această producere luând o dezvoltare atât de însemnată, încât grăbăjenii furnizează cele mai desăvârșite exemplare de vite cornute. În același timp industrializarea laptelui a luat concomitent cu creșterea vitelor o dezvoltare însemnată. Acesta este motivul pentru care populația din acest loc a abandonat cultura cerealelor, îmbrățișând cultura furajerelor. Comunele Comloșul-Mic, Variaș și Cetad cresc cei mai frumoși porci de rasa York, iar numărul porcilor îngrășați anual, de exemplu numai în comuna Variaș se cifrează la zece mii bucăți. Această indeletnicire indică regiunii o foarte des-

vollată producție a porumbului. Alte comune ca Tomnatic și Jimbolia, se ocupă în special cu creșterea cailor de rasă, iar comunele Orțișoara și Merțișoara se ocupă cu cultura linteii, Lovrinul cu cultura zarzavaturilor, Teremia mare și Nereul cu cultura viilor, Biledul cu cultura tutunului, etc.

Unul din principalele izvoare de câștig ale populației din Banat îl formează creșterea vitelor. Datorită sprijinului efectiv pe care crescătorii de vite îl au sub diferite forme dela organele lor profesionale, calitatea animalelor domestice se îmbunătățește din an în an. Deschiderea recentă a noilor debuseuri pentru vitele cornute și porci grași în Austria, Cehoslovacia, Italia și Germania, formează noi stimulente pentru intensificarea creșterii vitelor. Cifrele ce urmează ne arată că suma totală a vitelor din Banat se prezintă pe anul 1932 astfel:

cai	vite cornute	oi	capre	porci
152.173	209.981	588.465	29.390	440.143

Aceste cifre au fost în ultimii ani mult depășite, în special în ce privește rasa porcină.

Iesle de fân ptr. vânatul nobil (U.D.R.)

După cum se poate observa din aceste date, vitele reprezintă cea mai mare valoare în bogăția producției animalice a Banatului. În partea de nord, creșterea vitelor cornute servește

Depozitul de lemn de acelona (U.D.R.)

aproape exclusiv aprovizionării industriei cărnii și a laptelui, agricultura servindu-se numai de forța animalică a cailor. Tocmai pentru acest motiv în această regiune tehnica creșterii vitelor a realizat progrese necunoscute în restul țării. Sudul Banatului crește vite în primul rând pentru a le folosi la munca câmpului. În județul Timiș-Torontal rasa bovinelor care predomină în proporție de 90 la sută este cea Siementhal. Reproducerea se face exclusiv în această rasă. Tendința generală a împământenirii acestei rase se justifică prin faptul că ea s'a adaptat foarte bine condițiunilor locale, producțiunea realizând cele mai frumoase rezultate. În scopul reinprospătării sângelui bovinelor și pentru a se mări și randamentul acestora, se importă anual de

cătră organele statului reproducători din Elveția, cari apoi se distribue comunelor. În regiunea de sud a Banatului și în special în județul Severin predomină rasa Bern.

Intrucât munca câmpului se face în partea nordică exclusiv cu cai, s'a dat o deosebită atenție creșterii lor. Banatul produce mai ales rasa Nonius, care reprezintă azi 90 la sută din totalul cailor produși, restul fiind de rasă „lipișană” și „furioso”. Rasa Nonius este considerată ca cea mai potrivită pentru munca agricolă pe șes. Pentru aceste motive se caută să i-se mențină bunele însușiri cultivându-se în hergeliile statului, dintre cari cea mai renumită este aceia dela Parța.

O importanță deosebită a luat în anii din urmă creșterea porcilor, care pe zi ce trece preocupă tot mai mult agricultorii din nordvestul Banatului. De unde până mai acum câțiva ani rasa York și Berk nu era cultivată decât în proporție de 20 la sută a totalului, 80% fiind manguliță, astăzi se pare că această rasă este abandonată pentru a se îmbrățișa în mod general creșterea rasei York. Creșterea porcilor a luat o dezvoltare atât de însemnată, încât unele comune cum este de exemplu Variașul, care până acum doi-trei ani era un mare centru pentru cultivarea și vânzarea porumbului, azi datorită numărului mare de porci pe care îi îngrășe, este nevoit să cumpere porumb din alte părți. Conjuctura actuală și rentabilitatea îngrășării porcilor, precum și posibilitățile actuale de plasare a produselor pe piețele străine va stimula creșterea porcilor într'un grad și mai mare.

Creșterea oilor formează pentru agricultorii din Banat o îndeletnicire de ordin secundar. Oile se cresc doar pentru a asigura agricultorilor un

Clădirea lemnului pentru arderea cărbunilor

supliment de hrană precum și pentru lâna lor, care se folosește aproape exclusiv în industria casnică pentru îmbrăcăminte. În urma condițiilor neprielnice, rasele de oi înobilate prin reproducători importați, se corcesc în pușini ani, astfel că lâna produsă nu poate fi utilizată în industria lânii bănațene de cât în parte. Inobilarea nu satisface nevoile, din care cauză producția oilor în Banat a căzut pe al doilea plan. Rasele de oi ce se produc în Banat sunt: rasa țigaie, raică și jurcană.

Unul dintre auxiliarele cele mai importante ale agriculturii, și care până în ultimii ani a fost neglijată, este avicultura. Stăruințele oficialității sunt pe cale de a completa și această lacună.

Ohidul Banatului

S'au împărțit sătenilor mari cantități de ouă, pentru introducerea raselor nobile de paseri. Astfel s'au luat măsuri ca în nordul Banatului să se cultive rasa Plymouth, iar la sud rasa Rhode-Island, considerate ca cele mai adaptabile acelor regiuni. Primele încercări au dat rezultate bune, iar perspectivele pentru viitor sunt excelente.

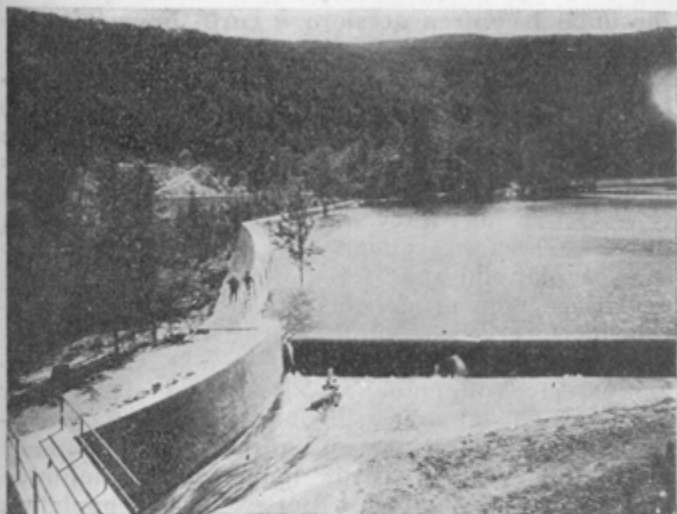
Industria

În lipsa unei statistici economice generale nu avem posibilitatea să fixăm locul Banatului și a Timișorii în industria țării, în cadrul unui studiu comparativ.

Ne vom mulțumi deci să schițăm în linii generale această importantă ramură a bogăției naționale, care este industria Banatului și care se deosebește de aceia a restului țării nu numai prin natura ei, ci și prin origina ei. Banatul nu s'a industrializat grație politicii autentice adaptată deopotrivă de toate țările europene la începutul secolului nostru. Această indelelnicire este mai veche de cât cunoștințele noastre istorice asupra vieții bănățene.

Rămășițele de harnașamente, arme și diverse obiecte de bronz, fier, argint și aur găsite în diferitele regiuni ale Banatului fac dovada, că aci a existat o foarte dezvoltată industrie metalică încă în epoca geto-dacă, iar imensele cantități de metale prețioase cucerite de trupele biruitorului Traian dovedesc, că industria minieră a Daciei și implicit a Banatului nostru a avut epoci de strălucire cu mai multe secole înainte de Christos.

Exploatarea minelor și industria metalelor este îndrumată de romani prin o politică oficială, utilizându-se zeci de mii de meseriași și muncitori organizați.

Deversorul Văliug

Urmele civilizației și ale industriei întemeiate de vechile popoare, organizate și naționalizate de romani, dispar în mare parte odată cu retragerea trupelor romane din Dacia, maiestrii și muncitorii pregătiți în școlile de specialitate romane cei mai mulți se refugiază din calea barbarilor năvălitori.

Bogățiile miniere ale Banatului nu sunt însă neglijate nici de popoarele ce s'au perindat în tot cursul evului mediu la stăpânirea provinciei noastre. Nu se poate vorbi de o industrie propriu zisă din acele timpuri, dar exploatările rudimentare ale bogățiilor naturale au existat chiar până la izgonirea turcilor.

Exploatările, sau proprietatea, formau un drept regalian a regilor maghiari sau a stăpânilor turci,

iar după isgonirea acestora a curții imperiale din Viena.

La începutul secolului XVIII industria Banatului renaște. Importanța ei este recunoscută de curtea imperială vieneză, care încredințează aci cu refacerea și exploatarea Banatului pe genialul general Mercy.

Generalul Mercy întocmește un mare plan de reorganizare economică a provinciei. În executarea planului său Mercy întronează aci o epocă de muncă creatoare. După nesiguranța care a durat cincisprezece secole —, în care timp munca industrială era prostată mai de multe ori de prizonieri sau condamnați, sau în cel mai bun caz de băștinașii mânați cu biciul spre a munci pentru alții, — se întronează spiritul de organizare modernă. Protecția curții imperiale, genialitatea guvernatorului, munca și perseverența populației, face ca în scurt timp Banatul să devie cea mai industrială regiune a țării, iar Timișoara primul oraș industrial după Capitală.

Grație spiritului gospodăresc întronat de Mercy și a protecției curții imperiale, capitaluri importante se îndreaptă înspre Timișoara, iar debușeurile oferite de țările învecinate și acele balcanice, deschid largi perspective industriei bănățene.

Industria bănățană se face cunoscută preluștindeni. Aprovizionează nu numai piața internă cu articole industriale, dar produsele sale în special: mătasă, pielărie, alcool, licheur, produsele industriei morăritului și ale artei grafice sunt răspândite în cele mai îndepărtate țări ale Europei și Asiei Mici.

Țări ca Anglia, Germania, Elveția, Rusia, Franța, Belgia, până și Statele Unite ale Americii

Apeductul dela Secul

devin tributarii industriei bănațene, care se înălărește în așa fel, că nici crizele provocate de războaiele secolului al XIX și nici crizele financiare ce le urmează, nu o poate doborî. Secolul actual găsește această industrie în plină dezvoltare.

Avântul uriaș este curmat de izbucnirea războiului mondial, de pe urma căruia industria bănațană are mult de suferit.

Dar odată cu terminarea războiului o nouă epocă de strălucire se prevestește pentru industria Banatului Românesc. Banatul unit cu patria mamă, industria sa beneficiază de regimul binevoitor și protecționist creiat industriei României încă prin legea pentru încurajarea industriei din 1912. La acest regim se adaugă avantajele asigurate industriei prin măsurile protecționiste luate de la război încoaci, și care culminează în politica naționalismului economic inaugurată de toate națiu-

CONSUMAȚI
NUMAI

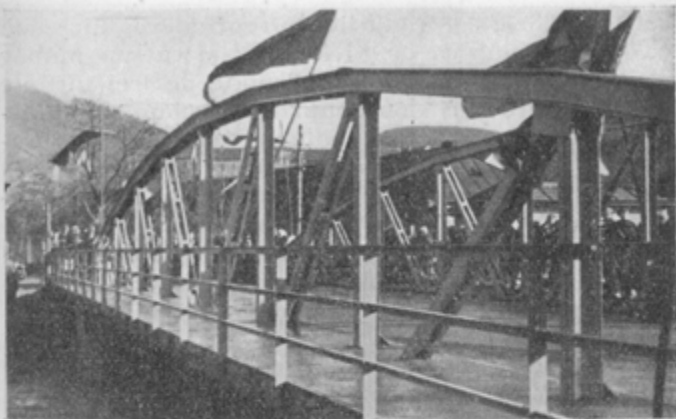
LAPTE
PASTERIZAT

IGIENIC

DELA

LĂPTĂRIA
COMUNALĂ
TIMIȘOARA

Telefon: 11-39

Pod de fier sudat — Reșița

nile europene, și care a fost îmbrățișată în ultimii ani și de guvernele României.

Aceste împrejurări deschid industriei bănărene noi orizonturi. Sub aripa taxelor vamale protecționiste, industria bănăjană prezintă azi semne de avânt înspre culmi nevisate.

Aceste perspective îndreaptă noi capitaluri înspre industrie, urcându-i potențialul de producțiune.

Printre diferitele ramuri ale actualei industrii din Banat trebuie să notăm în primul rând industria metalurgică, care constituie chintesența industriei metalurgice naționale. Uzinele de fier din Reșița se plasează în fruntea întreprinderilor metalurgice din țară, constituind cea mai importantă uzină de acest fel. Prosperitatea acestei industrii este foarte mult avantajată de propriile ei mine de fer și cărbune, cari îi permit să aplice principiile de verti-

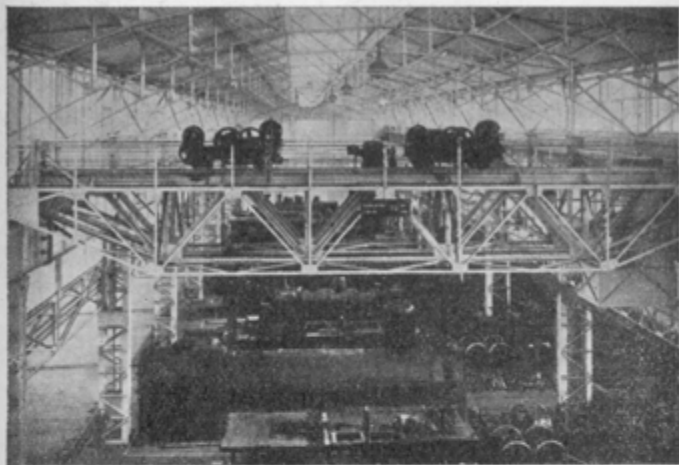
cal în materie de producție. Întreprinderea lucrează cu o forță motrică de 51.486 HP și cu un număr mediu de 7000 muncitori. Dispune de trei furnale înalte, dintre cari două sunt în permanentă funcțiune, cu o capacitate anuală de 120.000 tone, precum și de șase cuploare Martin cu o capacitate de producție de 400 tone fier brut pe zi. Cele opt laminatoare au o capacitate de producție anuală în lingouri de 120.000 tone. Printre principalele fabricate ale uzinei notăm: șine, traverse, table pentru cazane, rezervoare, bandaje pentru roți de vagoane, și locomotive.

Intensificarea mijloacelor de comunicație de cale ferată și majorarea comenzilor statului pentru armament au permis uzinei să-și perfecționeze fabrica de locomotive, și să satisfacă cea mai mare parte a exigențelor căilor ferate române. Uzina mai dispune de ateliere pentru construcții de mașini, poduri și macazuri, iar la Bocșa are o fabrică de unelte agricole cu o capacitate de producție de 20.000 pluguri pe an.

În cursul anului 1925 s'au făcut noi investiții pentru fabricarea materialelor necesare în industria petrolului.

Producția Unizelor și a Domeniilor din Reșița se cifrează pe ultimii doi ani la următoarele cantități :

		1934	1935
Minereuri	tone	12.000'—	20.890'—
Cărbuni	"	150.788'—	201.272'—
Cocs	"	30.826'—	44.358'—
Brichete	"	48.523'—	47.326'—
Fontă	"	37.007'—	48.986'—
Oțel	"	129.592.—	164.496'—
Produse laminate	"	108.562'—	143.133'—
Energie electrică	Kw.	46,956.201'—	58,338.020'—

Uzinele U. D. R. Reșița — Atelier pentru reparatul cazanelor

Rezultă din aceste date că producția metalurgică este într'o sensibilă urcare, fapt care dovedește o îmbunătățire a conjucturei anului 1935 față de anul 1934.

Deși industria metalurgică din Banat pentru moment este organizată numai pentru o producție limitată la necesitățile pieței interne, totuși Uzinele din Reșița au reușit să-și fomezze un deuseu pe piețele streine, și în special pe acelea din Balcani exportând în cursul anului 1935 cantități modeste de produse metalurgice, fapt care în sine este înbucurător și prezintă perspective frumoase pentru viitor. Aceste produse exportate se repartizează pe țări în modul următor: s'au exportat 5.500 Kg. piese de oțel în Jugoslavia, 137.000 Kg. bandaje în Jugoslavia și 22.000 perechi de roți de vagoane și lo-

comotive în Jugoslavia și 22.000 în Bulgaria, 40.000 Kg. materiale pentru macazuri în Jugoslavia, precum și diferitele alte produse de valoare mai redusă în Grecia și Turcia.

În ceea ce privește potențialul economic al Uzinelor și Domeniilor din Reșița, acesta este reprezentat printr'un capital social de 750 milioane lei, iar capitalurile investite se cifrează la 1.770 milioane lei, cu o producție anuală evaluată la circa 1.300 milioane lei.

În ordinea importanței în materie de producție metalurgică, imediat după Uzinele din Reșița se plasează întreprinderile metalurgice ale societății Titan, Nadrag, Calan, cari dispun de valoroase uzine în Banat, printre cari notăm în primul rând Uzina din Ferdinand. Această uzină cu un capital investit de 246 milioane lei dispune de o oțelărie cu două cuploare Siemens-Martin și un

Conductă electrică (Carașova, U.D.R.)

cuptor Héroult, 12 laminoare, 4020 HP, cu o capacitate de producție anuală de 60.000 tone oțel, 30.000 tone fier laminat, 26.000 tone tablă groasă neagră galvanizată și plumbuită și 25.000 tone platinată. Uzina este datată și cu o secție pentru fabricarea sârmei și a cuielor. Tot acestei societăți îi aparțin și Uzinele

din Nadrag și Gavojdia în cari a investit un capital de 90 milioane lei, dispunând de 6 laminoare și 1156 HP. Capacitatea uzinelor este cifrată la 15.000 tone tablă subțire neagră, 14.000 tone tablă zincată și 1200 tone diverse articole de tablă și fontă, printre cari notăm sobele de fontă și diferite piese de schimb pentru mașini.

Barajul dela Dognecea

În afară de importantele uzine metalurgice și siderurgice din Reșița, Ferdinand, Nadrag și Gavojdia, cari formează cea mai puternică industrie a Banatului, sunt de relevat o serie de întreprinderi metalurgice, cari prin diversitatea materialelor produse au reușit în special în timpul din urmă, să acopere o bună parte din necesitățile consumului intern. Printre acestea se poate nota o fabrică de lanțuri în Timișoara cu capacitate de 1.500 tone lanțuri, 650 tone cuie și 200 tone piulițe și nituri, apoi o fabrică de împletituri de sârmă pentru garduri cu o capacitate de 4.200 tone anual. În general producția în această direcțiune este superioară necesităților interne, astfel că pentru moment se duce o vie concurență pentru acapararea pieții.

Un deosebit avânt a luat în ultimul timp in-

dustria uneltelor și instrumentelor agricole. În afară de Uzinele Reșița, întreprinderea care a dezvoltat cea mai utilă activitate pe acest teren, este societatea anonimă Schramm, Hüttl și Schmidt din Toplița, a cărei producție anuală se cifrează la 1.200 tone sape, lopeți, pluguri, grape și tăvălugi, 100 tone batoze, mașini de local și tăiat nutreț pentru vite, 1000 tone obiecte turnate din fontă, vase de fontă pentru uz casnic, sobe și mașini de gătit, rezervoare, butoaie din tablă de fier, vagoanele, robinetele, ventile, vane, etc.

Capitala Banatului considerată ca cel mai important centru industrial după București, dispune de o mulțime de întreprinderi de mai mică importanță cari prin diversitatea produselor lor, sunt în situația de a satisface o mare parte a trebuințelor populației.

Printre industriile Banatului cari în ordinea

Construcția și Mobila modernă

Timișoara

Bulevardul Berthelot 17

TELEFON Nr. 575

Cea mai elegantă și solidă mobilă

importanței se plasează imediat după industria metalurgică, trebuie notată în primul rând industria textilă. De dată recentă, această industrie care nu datează în Banat de mai

Depozit de cărbuni de acetonă (Reșița)

mult de 40 de ani, a făcut în timpul din urmă progrese considerabile, atât în ce privește producția cât și calitatea, despre care se poate afirma că a alins cele mai remarcabile perfecțiuni tehnice.

Industria textilă, cu centre importante în Timișoara și Lugoj și cu o serie de ramificații în provincie, ocupă în raport cu suprafața teritoriului Banatului primul loc în industria țării, în privința capitalului investit și valorii producției, după cum se poate constata de altfel din tabloul de mai jos:

Denumirea regiunilor (istorice)	Capitalul investit 1933	Forța motrică HP 1933	Numărul lucrătorilor 1933	Valoarea producției 1933
Vechiul Regat	3,151.710	24.423	23.310	3,947.314
Transilvania	1,098.127	12.370	10.896	1,804.221
Banat	1,235.924	6.036	6.189	1,184.945
Bucovina	156.632	1.264	2.586	354.924
Basarabia	39.603	584	270	19.406
Totalul industriei textile române	5,681.996	44.677	43.251	7,310.810

Din aceste cifre reese, că pe când Banatul nu reprezintă ca suprafață decât 5% din totalul teritoriului României, până atunci capitalul său investit în industria textilă, evaluată ca număr la circa 50 fabrici mari și mici, este azi de 22 la sută din totalul investit în întreaga țară, iar valoarea produselor sale se ridică la 16 la sută din totalul general. Acest fapt ne arată importanța pe care industria textilă a Banatului o reprezintă pentru economia națională.

Revirimentul în industria textilă a Banatului se datorește în primul rând pieței de desfacere interne, care în urma consecințelor tarifului nostru vamal protecționist, este avizată în cea mai mare parte la achiziția produselor indigene, iar în al doilea rând introducerea la finea anului 1932 a regimului contingentării importului, nu a făcut decât să stimuleze și mai mult dezvoltarea acestei industrii. Mișcarea produsă în conjuctura textilelor, a avut drept rezultat o foarte accentuată urcare a importului materiilor prime și a semifabricatelor cari au atins în anii 1933 și 1934 cifrele cele mai urcate. În anul 1935 însă, în urma restricțiunilor din comerțul exterior importul a scăzut, influențând

în această direcție și producția, care pentru moment, și până la schimbarea regimului importului, va fi nevoită să se limiteze la cantitatea de materii prime disponibile.

Printre categoriile de producție cele mai importante ale indu-

Uzina hidroelectrică Timișoara

striei textile în Banat primează industria lânnei și a țesăturilor de bumbac. În Timișoara întreprinderea de acest gen care ocupă un loc important în industria țării este Industria Lânei S. A. cu un capital social de 100 milioane lei și cu un capital

Cuptoarele de var (Colțan)

investit de 195 milioane lei, dispunând de o forță motrică de 1300 HP ocupând circa 1700 muncitori. Întreprinderea dispune de 6880 fuse, 300 războaie mecanice, 300 mașini de tricotal și 80 mașini de împletit, având o producție anuală de 1500 tone de diferite produse, printre cari relevăm stoffe de kamgarn, diferite stoffe pentru bărbați și dame, tricotalaje, torturi de lână și panglici de mătăasă și ală. Dintre întreprinderile de importanță apropiată, notăm Industria Textilă fost Iosif Weisz, cu o producție anuală de 400 tone, Uzinele Române Textile S. A. cu o producție de 350 tone anual.

În Industria bumbacului, Banatul dispune de o serie de fabrici specializate în fabricarea pânzeturilor, a zefirelor, a postavurilor, a articolelor de modă, ect. printre cari relevăm în primul rând Industria Textilă S. A. din Lugoj cu un capital investit de 170 milioane lei, dispunând de 2130 fuse, 521 războaie mecanice, cu producție anuală de 900 tone. În ordinea importanței urmează firma Romitex S. A. din Timișoara cu un capital social de 25 milioane lei, dispunând de 192 războaie mecanice

cu o producție anuală de 900 tone. În afară de acestea, în Banat sunt încă o serie de alte întreprinderi de mai mică importanță, al căror potențial productiv total se cifrează la 1800 războaie mecanice cu o producție anuală de 4500 tone.

Industria tricotajelor și a ciorapilor este foarte dezvoltată în Banat și în special în Timișoara, care dispune de un număr foarte însemnat de fabrici și ateliere bine organizate și dotate cu mașini din cele mai moderne. Printre întreprinderile cele mai importante se relevează Industria Lânei și firma Standard S. A. cari singure dispun de 1000 mașini moderne de împletit, cu o capacitate de producție anuală de 750 tone de diferite articole tricolore și ciorapi. Această industrie a făcut în timpul din urmă progrese remarcabile, iar calitatea fabricatelor, cari nu slau cu nimic sub nivelul produselor similare străine, domină piața internă.

Banatul a fost considerat încă din secolul al 18-lea ca un important centru pentru cultura gogoșilor de mătasă, însă cu toate acestea o industrie propriu zisă a mătasei naturale nu s'a putut realiza. La Lugoj există o uzină pentru ghemuirea gogoșilor, însă această industrie fiind monopolizată, până în prezent nu s'a putut manifesta pe piața comercială. Deasemenea nici mătasa artificială nu se prelucurează în Banat, însă câteva uzine se ocupă intensiv cu țesutul firelor, în special pentru confecțiuni de cravate și panglici și diferite tricotaje.

Printre industriile textile din Banat cari au reușit în ultimul timp să se evidențieze atât pe piața internă cât și pe cea externă, trebuie să amintim industria pălăriilor, în care Banatul deține primatul pe întreaga țară. Pălăriile sunt singurele articole din această industrie, cari datorită calității

Minele de cărbuni din Anina — Ved. generală

lor superioare au reușit să fie plasate și pe piețele străine și în special în Balcani, cari formează principalul debușeu extern. Banatul în afară de faptul că are cele mai mari și moderne fabrici de pălării, dispune, ca număr, de șapte fabrici mari și de numeroase ateliere mai modeste, cu un capital investit de peste o sută de milioane lei și cu o producție anuală de 670 tone de diferite cloșuri și 3.400 milioane bucăți pălării de fetru și păr de iepure. În anii din urmă producția s'a ameliorat atât de mult, încât piața internă se aprovizionează exclusiv cu produse indigene, importul mărginin-du-se doar la produse străine de calitate extra fină.

Structura agricolă a economiei Banatului a favorizat sub imperiul libertății comerțului exterior, crearea unei puternice industrii a morăritului, care azi datorită greutăților de neînvins ale exportului făinei, nu sunt în situația de a exploata decât 20—25% din întreaga lor capacitate de producție, care se cifrează la 160—180 vagoane pe zi. Industria morăritului din Banat este reprezentată prin 149 mori și 25 mori de urluit, revenind în medie pentru o moară o capacitate de producție

Banca de Credit Român

Societate Anonimă

Sucursala Timișoara

Centrala: București

SUCURSALE:

Brăila
Brașov
Cernăuți
Chișinău
Constanța
Galați
Iași
Oradea

Capital Lei 400,000.000

Reserve Lei 180,000.000

Telegrame:
BANCREDIT

de 1.20 vagoane la zi. Majoritatea morilor sunt organizate pentru măcinș mixt, adică pentru măcinș comercial și pe uium. Conform dispozițiilor din 1935, morile au fost împărțite pe categorii, 16 mori comerciale și 133 mori lăără-nești, primele cu dreptul să maccine făină nu-mai pentru valo-

rificarea în comerț, iar secunde numai pentru uium. În general industria morăritului din Banat, în situația de față, nu numai că nu prezintă simptome de prosperitate, dar se resimte enorm de mult și de pe urma restricțiunilor la exportul făinei și de pe urma concurenței pe care și-o fac între ele numeroasele mori, cari sunt răspândite pe întreg teritoriul țării.

Trenul industrial al carierii de piatră Șanovița

Bogățiile subsolului

Pe cât este de fertil solul șesului bănăjan, pe atât este de bogat subsolul părților muntoase ale acestei provincii.

Cele mai de seamă bogății ale subsolului sunt cărbunele, minereurile metalifere, carierele și apele minerale.

Cărbuni se găsesc mai peste tot în regiunea

estică a Banatului. Cele mai importante zăcămințe sunt în regiunea Reșiței la Secul, Lupac, Doman, Anina, apoi în regiunea Rusca-Montană la Rusca, în regiunea Dunării la Bigări, Șvinița, Mehadia, Verciorova, în regiunea Almăjului la Rudăria, Lăpușnic, Valea Bolvașniței, Bănia, precum și în jurul Caransebeșului.

Dintre minereurile metalifere în Banat se găsesc minereuri de fier (Ocna de Fier), minereuri de mangan (Delinești), minereuri de chrom, apoi minereuri de cupru, de plumb, de antimoniu, și pirită.

Din carierele existente și exploatate azi în Banat se extrag roce de marmoră, granit, bazalt, pegmatit, gresie, feldspat, talc, etc.

Ape minerale se găsesc la Băile Erculane (cloruro-sodice și sulfatate), Buziaș (carbo-feruginoase), Lipova (carbo-feruginoase), Ivanda (purgative), etc.

Canalul Bega — Ecluzele Nr. 1

Partea II

TIMIȘOARA

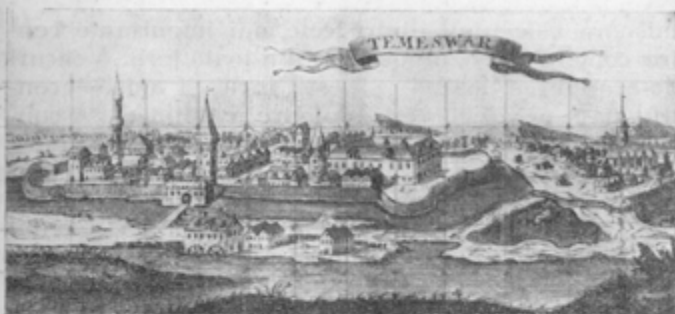

Ed. Prochaska Fii

Societate
Anonimă

pentru industria
morăritului

Timișoara

Timișoara în sec. XVIII.

Timișoara

Situată în apropierea celei mai apusene frontiere a țării, pe ambele maluri ale canalului Bega, care prin Tisa face legătură cu Dunărea, deschizând drumul spre Viena și Marea Neagră, Timișoara este azi unul dintre cele mai moderne și mai frumoase orașe ale României. Are un aspect cu totul occidental. Bulevarde largi, luminoase, străzi drepte, parcuri vaste și grădini înflorite la fiecare pas, și prelutindeni o îngrijire și o curățenie exemplare, constituie tot atâtea note de mândrie pentru acest oraș. Totul e calculat, măsurat aci, întocmit după un plan bine stabilit, dela linia impecabilă a bulevardelor și desenul precis geometric al straturilor de flori din grădinile publice, până la sincronizarea matematică a timpului prin ciasornicele electrice, așezate la fiecare nod de circulație și dirijate central dela Uzina Electrică.

Această notă de precizie, de măsură întru toate, corespunde întocmai caracterului acestui oraș, cu o amplă și pulsantă viață economică. Azi Ti-

mișoara este unul dintre cele mai importante centre comerciale și industriale din toată țara. Veacuri de-arândul a fost, — și este încă și azi, — centrul unei provincii vestite pentru avuțiile ei. A concentrat și canalizat, transmițând spre alte ținuturi, spre alte țări, bogății enorme în cursul vremilor. A devenit astfel unul dintre cele mai bogate orașe ale țării, al doilea, credem, după Capitală. Spiritul economic primează nu numai în manifestările vieții particulare, ci chiar și în conducerea publică a orașului, în chibzuirea gospodăriei continuate prin tradiție, până în prezent, de către administrația municipală. Primăria Timișoarei posedă întreprinderi, a căror valoare se ridică azi la miliarde.

În același timp Timișoara este și un puternic centru cultural. Instituții serioase de cultură, cum sunt Școala Politehnică, Academia de Arte-Frumoase, Conservatorul Comunal de Muzică, marele număr de licee, școli profesionale, vasta Bibliotecă Municipală, bogatul Muzeu al Banatului, și altele multe de acest fel, depun o activitate culturală foarte serioasă și importantă. Chiar și în domeniul literaturii și al artelor plastice Timișoara începe să prezinte creații, cari încurând o vor ridica la nivelul ce i-se cuvine în rândul metropolelor celorlalte provincii.

În privința sportului, și mai ales în football, Timișoara a reușit de mult încă să-și creeze și să-și mențină și până în prezent o supremație necontestată asupra tuturor celorlalte orașe ale țării, uneori chiar și față de Capitală. Arene modern amenajate și un public înțelegător și pasionat asigură continuă prosperitate și progres acestui sport.

Istoricul cetății

Colonie romană în epoca Daciei Traiane pro-

tabil sub numele de Zambara, identică poate mai târziu cu localitatea avară Beguey, Timișoara apare sub acest nume abia la 1212, când este amintită deja ca cetate. În acea-
slă epocă, centrul politic și militar al provinciei fiind cetatea Cenadului, Timișoara („Castrum Temesiense”, iar mai târziu „Temiswar”) nici pe departe nu are importanța

Turnul Castelului Huniade

la care ajunge abia mai târziu, sub regele Carol Robert de Anjou, care la 1316 își mută reședința aci, zidește un frumos palat regal și contribuie prin toate mijloacele la ridicarea cetății. Până pe la 1325 este Timișoara reședință regală, dar și după restabilirea reședinței la Buda, regele Carol Robert vizitează mai de multe ori cetatea. Tot de aici a pornit el și expediția, cu sfârșit atât de dezastruos, împotriva lui Basarab, voevodul Țării Românești.

Urmașul lui Carol Robert, Ludovic, vine numai în două rânduri, în trecere, la Timișoara, însă

după moartea lui văduva sa, Elisabeta, se retrage aci și locuște timp îndelungat în palatul zidit de Carol Robert.

Dar Timișoara începe din ce în ce să câștige tot mai mult în importanță, mai ales din cauza amenințării lurcești, care din zi în zi devine tot mai îngrijorătoare. Regii Ungariei îi dau de-acum încolo o atenție deosebită.

Regele Sigismund convoacă aci Adunarea Țării la 1397, cu această ocazie punând bazele noii organizări militare a nobilimei. În cursul domniei sale Sigismund în mai multe rânduri petrece timp mai lung între zidurile Timișoarei.

Dar epoca de strălucire a cetății începe abia sub regele Vladislav I, când Ioan Corvin de Huniadi e încredințat cu funcțiunea de comite timișan. Acesta întărește puternic cetatea, restaurează complect palatul regal, care de aci încolo pentru multă vreme devine căminul Corvinezilor. Ioan Huniadi, fiind unul dintre cei mai bogași și mai puternici aristocrați ai Ungariei de atunci, ține curte mare și în epocile de liniște, dintre luptele cu Turcii încheiate mai întoldeauna cu strălucite victorii pentru creștini, Timișoara adăpostește floarea nobilimei între zidurile ei.

După moartea lui Ion Huniadi văduva sa Elisabeta continuă să locuiască în castelul din Timișoara. Aci primește ea nu peste mult vizita regelui Ladislav V, în cinstea căruia s'au aranjat fastuoase serbări și care încurând avea să arunce o nouă jale asupra castelanei văduve, prin decapitarea fiului ei mai mare, Ladislav Huniadi.

Abia când al doilea fiu, Matei Corvinul, este ales rege al Ungariei, se reintronează liniștea și veselie între zidurile castelului, care continuă să fie locul de întâlnire al nobilimei din părțile de

Gara „Domnița Elena”

jos ale Ungariei.

În fața primejdiei turcești tot mai amenințătoare urmașul lui Matei, Vladislav al II.-lea, întâlnește din nou cetatea, venind el însuși pentru a cerceta executarea lucrărilor. Regele a venit însoțit de strălucită suită și a fost primit cu un deosebit fast de către îmbătrânitul comite timișan de atunci, Paul Chinezul.

La 1514 oștile țărănești ale lui George Doja, venind dinspre Cenad, încercuesc cetatea Timișorii și încep asediarea ei. Dar sosind armata de despresurare a lui Ioan Zápolya, voevodul Ardealului, oastea lui Doja e sfărâmată, acesta împreună cu căpeteniile e prins și executat într'un mod îngrozitor de crud.

La 1526 turcii sfărâmă complet armata maghiară la Mohaci și în curând Buda cu o mare parte a Ungariei cade în mâinile lor. Un timp

Timișoara și provincia Banatului rămân încă ne-ocupate, dar după ce regina Isabella, văduva lui Ioan Zápolya, la sfatul lui George Martinuzzi, tutorele fiului ei minor, predă Ardealul și părțile timișene lui Ferdinand al Austriei, turcii holărăsc și ocuparea Timișoarei. La 1552, după un asediu aprig de o lună de zile celatea trece sub stăpânire turcească, pentru o lungă epocă de 164 de ani.

În timpul stăpânirii turcești celatea își păstrează o bună parte din importanța de până aci, devenind sediul beglerbeiului și al tuturor autorităților superioare ale pašalicului timișan. În această epocă Timișoara joacă un rol important și în istoria Ardealului, deoarece pașa de aci se amestecă încontinuu în luptele și frământările politice interne atât de des izbucnite în sânul voevodatului vecin, sprijinind sau dușmănind pe voievozi.

În mai multe rânduri s'a încercat scoaterea turcilor din Timișoara, însă abia la 1716 au reușit armatele austriece de sub comanda lui Eugen de Savoya să ocupe această puternică citadelă a stăpânirii turcești din stânga Dunării. După ocuparea întregii provincii și anexarea ei la Austria, Timișoara devine sediul guvernatorilor provinciali ai Banatului și deci capitala provinciei.

Primul guvernator, generalul Le Comte de Mercy, reface din temelii întreagă celatea, punând bazele orașului modern, care este Timișoara de azi. Dânsul construiește o serie de edificii publice, dintre cari unele și azi stau în picioare încă. Acordă o deosebită atenție industriei și în acest scop înființează o serie întreagă de fabrici, punând astfel bazele dezvoltării industriale de mai târziu a orașului. Tot dânsul începe la 1723 lucrările pentru construirea noii cetăți, care se termină abia la 1765.

Bulevardul Reg. Ferdinand

Odată cu înscăunarea stăpânirii austriece se schimbă și înfățișarea etnică a cetății. Populația găsită în cetate, la ocuparea ei, compusă din români, sârbi, armeni, e scoasă din cetate și așezată în cartiere situate în afară, iar în locul acesteia sunt aduși coloniștii romano-catolici, în special germani. Populația veche și cea nouă se administrează însă separat, germanii având consiliul și judele lor, separat de consiliul și judele zis „rascian” al vechii populații. Această administrație dublă s'a păstrat până la 1781, când Timișoara a fost ridicată la rangul de oraș liber regesc.

După Mercy în scaunul guvernatorial se succed încă cinci generali până la 1753, când în locul administrației militare de până aci e introdusă în Banat administrația civilă. Primul guvernator civil a fost contele Perlas Rialph, apoi lui i-au

urmat contele Clary, baronul Iosif Brigido, apoi la urmă fratele acestuia, Pompeius Brigido.

La 1778 Maria Theresia retrocedează Ungariei Banatul și prin aceasta Timișoara încetează de a mai fi în mod oficial capitala Banatului, devenind reședință comitatensă, a comitatului Timiș, reînființat.

În epoca ce urmează orașul continuă să se desvolte în acelaș ritm grăbit, în timp ce importanța cetății propriuzise scade tot mai mult pe al doilea plan, până la 1848, când izbucnește revoluția maghiară a lui Kossuth. Generalul Rukavina, comandantul cetății, reface atunci toate întăriturile, întregește garnizoana și se pregătește serios pentru apărare. În Aprilie anul următor armata revoluționară maghiară ajunge sub zidurile Timișoarei și începe asedierea ei, însă după 107 zile de lupte zadarnice este zdrobită de către armata de despresurare a lui Haynau. Acesta este ultimul asediu, pe care-l îndură cetatea Timișoarei.

După înfrângerea revoluției maghiare Timișoara devine din nou capitala Banatului, constituit ca provincie austriacă sub numirea de „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan”. Dar după 11 ani de existență voivodina e desființată și Timișoara rămâne iarăși ca reședință a județului Timiș.

Ceia ce nu împiedecă însă cu nimic marele avânt pe care l-a luat dezvoltarea orașului. Cetatea își pierde complet importanța, zidurile și întăriturile ei masive devin complet inutile, mai mult chiar, împiedecă dezvoltarea firească a orașului, care din cauza „glacis”-ului, a interdicției de zidire din apropierea zidurilor, nu se poate închea întrun complet urbanistic unitar.

Pentru înlăturarea acestui neajuns, la insistența cetățenilor, în anul 1892 cetatea e desființată

Școala Specială de Artilerie

și peste câțiva ani, în urma acordului încheiat între oraș și erariul militar, începe și demolarea zidurilor.

Azi abia dacă se mai văd unele neînsemnate rămășițe ale vechii cetăți.

Evoluția urbanistică

Cu mult mai interesantă, poate, decât istoricul cetății, este evoluția urbanistică a orașului.

Cea mai veche parte a Timișorii este desigur cartierul numit „Celate”, care e zidit în locul vechii cetăți.

Celatea veche, dinainte de ocupația turcească, era alcătuită din celatea propriuzisă, situată, aproximativ, în locul unde se găsește azi teatrul comunal și piața Libertății, apoi castelul zidit de Carol Robert, și refăcut de Ion Huniadi, în locul unde se găsește și azi, iar la răsărit de acesta soburgul numit

Palanca Mică, și la nordvest, în semicerc încunjurând cetatea, cel mai populat cartier, Palanca Mare.

De toate părțile încunjurată de apele Begheului, accesibilă numai prin anumite puncte din cauza nesfârșitelor mocirle ce o încunjurau, cetatea își datora forța de rezistență nu atât întăriturilor, cât poziției sale. La început cetatea era construită numai din metereze de pământ, abia mai târziu, după năvălirea tătarilor, au fost ridicate și întărituri de piatră.

Orașul vechi s'a ridicat la adăpostul și în jurul cetății, ca o anexă a ei. În epoca premergătoare ocupației turcești nu a putut fi prea mare, nici însăși locul, împrejmuit din toate părțile de ape și bălți, nu i-a permis să se întindă prea mult.

Stăpânirea turcească nici ea nu a modificat mai nimic din înfățișarea cetății, dar orașul a decăzut mult în această epocă. Populația veche mai de seamă, nobilimea cu dare de mână, s'a refugiat în alte părți, aci au rămas numai cei de condiție mai joasă, meseriași, negustori și mai ales argățime de toate felurile. Casele vechi mai răsărite, din cauza asediilor sau a vremii, s'au dărăpănat, și în locul lor nu s'au mai ridicat decât adăposturi modeste, scunde, căci ghiaurilor le era interzis să aibe case mai înalte ca acelea în cari locuiau musulmanii, ori aceștia steteau mai mult în cocioabe. În felul acesta aspectul orașului a decăzut enorm de mult.

În privința apartinerii etnice populația din această epocă, precum și în cea anterioară, a fost de aceeași eterogeneitate, ca și a ținutului din jur: români, sârbi, maghiari, aceștia din urmă în număr desigur mai redus în toate vremile, alcătuind

mai ales clasa de sus, nobiliară, și locmai de aceea dispăruți complect la sfârșitul stăpânirii turcești. Ca negustori au venit și s'au așezat aci și o seamă de armeni, precum și alte neamuri, în număr disparent desigur.

C. Bogdan Periferie timișoreană

Noua stăpânire austriacă schimbă radical atât înfățișarea exterioară, cât și aspectul etnic al orașului. Curtea dela Viena vrea și reușește să-și creeze aci o citadelă, un reazim germanic împotriva populației băștinașe de altă limbă și în toate vremile ostilă lutozuror cuceritorilor. Instrăinează orașul de ținutul, de provincia în mijlocul căreia se găsește. Două secole încheiate durează acest proces de abatere, de instrăinare a orașului de mediul său firesc, de provincia căreia aparține. Întâi austriecii, apoi ungurii.

Le Comte de Mercy refăce din temelii întreg orașul, stabilind în acelaș timp un plan de dezvoltare în concordanță cu necesitățile și situația de atunci. Opera începută de dânsul e continuată de urmașii săi, în acelaș spirit.

În locul vechei cetăți, pe un teritoriu mult mai întins, se construiește noua cetate, lucrare ce durează peste patru decenii. Cursul Begheiului este abătut în altă parte, bălțile pe mari întinderi sunt desecate, în interiorul cetății se zidesc o mulțime de edificii publice, dintre cari multe mai există și azi încă. Se dă rămă Palanca Mare și po-

pulația acesteia, împreună cu cea veche a cetății, este mutată în afara zidurilor, în cartiere nou înființate. În interiorul cetății sunt admiși să zidească și să locuiască, cu puține excepții, numai romano-catolici, în special germani, aduși din toate părțile imperiului austriac.

În jurul zidurilor noiei cetăți pe o zonă de cca 500 m. este interzis să se construiască, dărâ-mându-se chiar edificiile existente de mai înainte, cari cad în această zonă. Noile cartiere se formează în afară de acest cerc, de aci distanțele dintre ele și Cetate, existente până acum, recent, nici azi încă zidite complet.

Cel mai vechi dintre aceste cartiere, așa-numit al „Maiere“-lor, locuit de români, a fost înființat probabil la 1718, poate și mai înainte. Mai târziu acest cartier s'a dezvoltat în actualul cartier numit „Elisabetin“.

La 1720 înființează Le Comte de Mercy cartierul „Fabrică“ (numai la 1744 a primit oficios numirea aceasta). Cartierul „Iosefin“ (circ. IV.) a fost înființat abia la 1744.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea orașul a ajuns la o așa dezvoltare, încât e considerat ca unul dintre cele mai frumoase și mai ordonate orașe ale Ungariei. În secolul următor dezvoltarea continuă, orașul crește mereu, dar nu reușește să se închege deplin din cauza „glacis“-ului, a zonei de interdicție pentru construcții. Cartierele se dezvoltă separat fiecare, distanțate, desprinse de cartierul central al cetății, și unele de altele chiar, prin vaste terenuri virane. În același timp cartierul central e sufocat între zidurile cetății.

Desigur că din cauza aceasta aspectul urbanistic al orașului a trebuit să sufere foarte mult. Pentru a elimina măcar în parte aceste neajunsuri

Canalul Bega — Fabrica de tutun

încă pe la mijlocul secolului trecut s'a început parcarearea terenurilor virane dintre cartiere și cetate. În felul acesta a luat naștere parcul dintre Cetate și Fabrică, azi „Parcul Regina Maria”, iar mai târziu, pe la 1890, partea din dreapta canalului Bega, formând „Parcul M. Eminescu” de azi. La fel s'a parcat și terenul dintre Cetate și Iosefin, formând parcul ce poartă și azi numele inițiatorului, baronul Anton Scudier.

Dar aceste parcări nu sunt decât încercări pentru înlăturarea neajunsurilor de ordin estetic și nu rezolvă cealaltă latură a problemei, aceea de a da posibilitate de închegare orașului.

De altfel la această epocă orașul este numărat printre cele mai moderne, înzestrat cu toate realizările tehnicei urbane din acea epocă. Străzile sunt în bună parte pavale sau pietruite, bine întreținute, parcurile sunt admirabil îngrijite. Uzina

de Gaz aerian ființează deja de la 1858, și primul oraș de pe continentul Europei, care a introdus lumina electrică pe străzi a fost Timișoara, în anul 1884. Tramvaiele cu cai circulă încă din 1869, iar la 1899 sunt deja electrificate.

Dar circulația e greoaie, congestionată, în Cetate se poate pătrunde numai prin trei artere, prin cele trei porți ale cetății. Spre Fabrică, la capătul „Cazărmii Ardelene” (acum „Cazarma Transilvaniei”) „Poarta Ardeleană”, spre Mehala „Poarta Vienei”, iar spre Iosefin, lângă actualul edificiu al teatrului municipal, „Poarta Petrovaradinului”. La origină porțile au fost croile destul de largi, la mijloc cu drum pentru trăsură și în ambele părți cu treceri pentru pietoni, însă după un secol au devenit absolut insuficiente și sufocante pentru circulația intensă a orașului modern. Afară de aceia la ora 9 seara se închideau deja

Loteria de Stat

Marea colectură principală

Aurora

Birou de desfacere:

Banca de Scont S.P.A.

Sucursala Cetate

Timișoara

Liceul de fete „Carmen Sylva“

porțile dinspre Mehala și Fabrică, iar la ora 11 se închidea și cea a Iosefinului, astfel că adesea se întâmpla ca publicul întârziat în cetate să nu se mai poată duce acasă în cartierele exterioare, iar cei rămași în cartiere nu mai puteau intra în cetate.

Având în vedere aceste neajunsuri, precum și faptul că cetatea datorită dezvoltării tehnicii moderne de război nu mai conta absolut nimic din punct de vedere strategic, devenind un simplu colos inutil, la insistențele repetate ale orașului în 1891 se sistează caracterul de cetate al Timișorii și încă în același an se dărâmă cele trei porți. Demolarea zidurilor începe însă abia la 1907, după ce orașul a reușit să cumpere terenul de 1.240.000 m. □ al cercului cetății.

Odată cu lucrările de demolare a zidurilor se încep și lucrările de asanare a terenului, prin de-

secarea apelor și a bălților din jurul cetății.

Dela începuturile ființării ei și până în epoca mai recentă Timișoara a fost tot timpul o așezare omenească cât se poate de insalubră. Mlaștinile nesfârșite din jurul ei, cari se întindeau până la marginea zidurilor și erau mereu alimentate de continuele inundații, au fost în toate vremile focare de friguri și alte maladii. Toți călătorii secolilor trecute, cari trec prin Timișoara se plâng de climatul de aci și mai ales de frigurile ce bântue veșnic în sânul populației, alături de alte epidemii. În câteva rânduri la aceste calamități s'au mai adăogat și epidemiile de ciumă, decimând populația. Așa au fost epidemiile din 1738 și 1762/63.

La sfârșitul primului deceniu al secolului nostru Timișoara apare deja ca un oraș modern în înțelesul de azi al cuvântului. Se debarasase deja în bună parte de vestigiile impovărătoare ale trecutului, zidurile cetății fuseseră dărâmate complect, șanțurile astupate, terenul asanat aproape în întregime prin lucrările de canalizare și desecare, executate cu cheltueli enorme. În locul mlaștinilor edificii, străzi impozante se înălțaseră, în toate părțile. Dar între cartiere tot mai persistă mari terenuri virane, icicolo înșămânțate chiar cu porumb sau alte plante agricole. Orașul nu reușise încă să se închege nici acum. Abia epoca ce urmează, aceia de după războiul mondial, în era românească, va elimina și aceste neajunsuri. Abia în aceașă nouă eră devine Timișoara un adevărat centru urban, modern în toate privințele, cu caracter de metropolă.

Transformarea cea nouă, ultimă, se face în mai puțin de două decenii. Este a treia etapă în evoluția acestui oraș spre aspectul metropolitic. Prima

Bulevardul Reg. Ferdinand

a fost inaugurală de Mercy, sistematizând orașul condițional de cetate. A doua începe după eliberarea de sub tutelela cetății și e condusă de primarul de atunci C. Telbisz. A treia e în curs și acum și e dirijată de către Serviciul Tehnic al Primăriei, după un plan de sistematizare trasat pentru decenii înainte.

În mai puțin de două decenii de viață românească un oraș cu totul nou s'a înălțat alături de cel vechi, umbrindu-l pe acesta prin noua estetică urbanistică. Între Cetate și Elisabetin, între Elisabetin și Fabrică, între Cetate și Fabrică (toate denumirile acestea vechi ale cartierelor au fost suprimate. oficios azi orașul se împarte în circumscripțiile I, II, III, IV, și V, fără nici o altă denumire) s'au înălțat cartiere absolut noi, de-o nouă și sobră eleganță, alcătuite în cea mai mare parte din vile moderne, zidite după noua estetică urbanistică. Străzi asfaltate

sau pavate, largi, drepte, luminoase, dau acestor cartiere un aspect de incontestabil occident.

În acelaș timp și cartierele vechi au fost transformate și amenajate cerințelor noi urbanistice. S'au deschis bulevarde și străzi noi, s'au amenajat terenuri, s'au demolat și sunt pe cale de demolare încă o mulțime de edificii vechi, printre cari figurează și Cazarma Transilvaniei, recent cumpărată de către municipiu, și care ocupând cca 30 jughere de teren în centrul orașului constituia o mare piedecă pentru evoluția firească a cartierului central.

Ca o dovadă a dezvoltării extraordinar de rapide a Timișorii în era românească, dăm cifrele de mai jos:

Numărul edificiilor din Timișoara

în anul	cu parter	cu 1 etaj	cu 2 etaje	cu 3 și mai multe et.	total
1890	3344	243	118	11	3716
1900	3830	263	136	11	4240
1910	4714	351	167	11	5243
1914	4994	377	193	26	5590
1920	5009	379	195	26	5609
1935	8964	722	249	46	9981

În aceeași măsură a crescut și populația orașului. La 1870 Timișoara are 36.844 locuitori, la 1880 are 37.815 loc., la 1890 are 44.849 loc., la 1900 are 55.820 loc., la 1910 are 68.471 loc., la 1917 are 72.061 loc, iar azi, după datele ultimului recensământ, sunt în Timișoara 91.960 locuitori, dintre cari 23.740 români, 29.926 germani, 23.709 maghiari, 9.640 evrei, 1.800 sârbi și 3.145 alte naționalități.

Bega — Podul Decebal

Intreprinderile municipale

Pentru ca orașul să se poată desvolta în felul în care s'a desvoltat, era nevoie desigur de existența unor capitaluri enorme. Și în primul rând era nevoie ca însăși municipalitatea să dispună de venituri considerabile, pentru a putea face față enormelor cheltueli necesitate de lucrările publice de tot felul, ce au trebuit și trebuesc încă executate.

O bună parte din aceste cheltueli sunt acoperite de către Primărie din veniturile ce i-le aduc întreprinderile municipale, acăror valoare se ridică azi la mai multe miliarde lei. De aceia credem nimerit să dăm mai jos o descriere a acestor întreprinderi.

Uzina Electrică

este prima uzină de pe continentul Europei, care a luminat cu electricitate străzile unui oraș. Înființată în anul 1884 de Societatea Engleză: „INTERNATIONAL ELECTRIC COMPANY LIMITED“, a fost înzestrată cu mașinile prezentate la expoziția din Viena în anul 1883. Uzina a fost cumpărată de oraș în anul 1893, administrând-o și azi în regie proprie.

În prezent uzina se poate caracteriza prin următoarele:

Toate instalațiile, aparatele și
utensilele de gospodărie electrice
moderne le puteți vedea la

Expoziția permanentă a UZET-ului

unde vi-se dau și toate lămuririle
necesare

T
E
L
E
F
O
N: 669

Timișoara

I, Strada Em. Ungureanu No. 1

Castelul Huniadi

o uzină hidroelectrică cu o cădere de apă de 5,60 m. și un debit de 36 mc. pe sec. având 3 unități cu un total de 1650 KVA, 1155 Kw., o uzină termică pentru aburi de 12 at. suprapresiune și 300 °C supraîncălzire, având trei turbini cu aburi cu un total de 12180 KVA., 8520 Kw., capacitatea totală a ambelor uzini 13830 KVA., 9670 Kw., tensiunea de producere și distribuire 2×2100 V. și 3×10500 Volt la 42 perioade. Tensiunea secundară de utilizare: 105 V. pentru forța 2×105 V., 3×320 V. la 42 perioade. Numărul stațiunilor de transformatori la sfârșitul anului 1935: 243 cu un total de 12.081 KVA. Puterea totală de record 21056 Kw. la un număr de 20.158 consumatori. Energia produsă în anul 1935 a fost 19.410.665 Kwh. cu o încărcare maximă anuală de 5070 Kw. Kilowatoarele vândute: 13.755.451. Prețuri unitare la Kwh., pentru luminat 13—4.50 Lei, pentru forță, 7.50—4 Lei, pentru gospodării: 6—4.50—2.50 Lei, curent de noapte 2 Lei. Numărul funcționarilor și angajaților: 296, dintre cari unii au drept la pensie.

Tramvaiele Comunale

S'au înființat în anul 1869, ca tramvai cu cai, sub denumirea de „Societatea de tramvai cu cai din Timișoara”,

lungimea rețelei ferate fiind de 6 km. În anul 1899 tramvaiele au fost electrificate, lungimea rețelei ridicându-se la 10,70 km. Până în anul 1903 au format proprietatea unei societăți pe acțiuni. În anul 1903 Municipiul Timișoara a răscumpărat tramvaiele dela societatea concesionară. Începând cu acest an se administrează în regia proprie a municipiului.

Lungimea totală de cale ferată a fost în anul 1920 de 22,34 km., iar lungimea de exploatare de 10,87 km. Numărul vagoanelor în circulație a fost de 37, viteza comercială fiind de 9,5 km/h.

În anul 1921 s'au înființat actualele ateliere, în care, începând cu anul 1922, pe lângă reparația generală a vagoanelor, s'au construit și se construiesc vagoanele noi de tramvai necesare.

În mod treptat s'au făcut înoirile liniilor ferate uzate, cum și linii ferate noi, ținându-se cont de toate progresele tehnice moderne.

Vechiul depou de vagoane dovedindu-se a fi insuficient pentru numărul crescând al vagoanelor, în anul 1927 s'a construit noul depou modern cu o capacitate de 36 vagoane.

Banca Generală de Credit Maghiară

Toate operațiunile bancare

TIMIȘOARA

I, Strada Brediceanu Nr. 2

TELEFON Nr. 4-37

Bega — Podul Traian

Pentru examinarea diferitelor materiale de exploatare s'a înființat un laborator, care a fost înzestrat treptat cu 8 aparate de precizie de invenție românească și construite în atelierele proprii.

Lungimea totală de cale ferată este actualmente de 37,49 km., iar lungimea de exploatare de 19,14 km. Sunt 6 relații de linii (relația No. 6 este în circuit) cu un număr total de 35 (46 vag.) trenuri zilnic în circulație, cari au viteză comercială de 13 km/h.

Efectivul personalului permanent al întreprinderii este de 367 persoane. Recrutării și instruirii personalului de exploatare i-se dă cea mai mare importanță. Angajarea se face pe baza unui examen psihotehnic.

Datele statistice cu privire la exploatarea din anul 1935 sunt următoarele.

1) Persoane transportate 13,865.315 pers.; 2) Venituri după transportul de pers. 53,454.139 Lei; Kilometri parcurși 3,254.294 vag. km.; 4) Drumul parcurs în mediu de un călător 2.63 km.; 5) Persoane-kilometri 36,465.208; 6) Incasare după o persoană 3.85 Lei; 7) Persoane pe un vag./km. 4.28; 8) Incasare pe un vag./km. 16.50 Lei; 9) Energia electrică consumată pe vag./km. 0,662 kwh.

Uzinele de Apă și Canalizare

Dată fiind așezarea orașului pe un teren foarte mlășinos și insalubru, desecarea apelor interne și alimentarea cu apă potabilă a cetății Timișorii de pe vremuri, și mai târziu a municipiului, au fost probleme puse mereu la ordinea zilei timp de mai multe secole. La realizarea unor lucrări sistematice și solide, atât din punct de vedere tehnic cât și administrativ, s'a ajuns abia în 1912, când s'au pus în funcțiune actualele lucrări de canalizare și apoi în 1914 decând avem rețelele și stabilimentele de apaducte pentru apa potabilă și cele pentru apă industrială, — constituindu-se aceste servicii tol atunci ca întreprindere comună, administrată în regie proprie.

Sistemul canalizării este cel așanumit mixt, — apele de ploii deci și cele de menaj se adună într'un singur sistem de rețea. Terenul însă neavând suficientă pantă naturală, apele acestor canale se transbordează cu ajutorul pompelor în canalul Bega, fiind trecute în prealabil prin stabilimentul de epurare.

Lungimea totală a canalelor este de 94539 m. — Apa transbordată în anul 1935 a fost de 3,437.411 m³, iar rezidiile estrase prin epurare de 2122 m³. — Aceste rezidii se valorizează ca îngrășămintele pentru terenuri agricole și sunt libere la dispoziția oricărui cumpărător amator.

(Capacitatea totală a pompelor este de 6.636 m³/s).

Pentru alimentarea cu apă potabilă a municipiului servește apa subterană ce se estrage din 3 grupuri de fântâni, cu câte 9 sonde forate. Capacitatea maximă a fântânilor este 9000 m³ la zi. Această apă conține mult fier și astfel în prealabil distribuirei în oraș trece prin stabilimentul de tratare, unde se deferuginează și se filtrează prin filtri rapizi de nisip. Apa astfel tratată se adună în rezervoare colectoare cu o capacitate de 3400 m³, iar de aci trece direct la stabilimentul de pompare spre a fi distribuită în oraș. (Capacitatea totală a pompelor de distribuție este de 163 l s.) — Lungimea totală a conductelor de apă potabilă este de 124793 m, din care cele de distribuție sunt 116295 m, acestea fiind așezate în sistem circuit. În rețeaua de distribuție sunt așezate și 2 turnuri de apă cu rezervoare de compensație de câte 500 m³.

Dela înființare, adică dela V/1914 până la 31/XII/1935 s'a consumat în oraș total 49,072.996 m³ de apă. În anul 1915 s'a consumat 1,250.696 m³, care a fost și consumul minim anual, iar în 1935 a fost 3,070.724 m³, acesta fiind și maximul

Palatul Lloyd

anual în acest interval. Consumul minim zilnic a fost 2.228 m³ în anul 1915, (față de 5.045 m³ maximul zilnic din același an) și maximul în anul 1935 cu 11.079 m³, (față de 6.402 m³ minimul zilnic din acel an). Contarea apei la imobile se face prin apometri.

Pentru scopuri industriale și pentru stropitul străzilor și udatul grădinilor publice se întrebuințează apă din canalul Bega care după ce e decantată în 2 bazine cu câte 3850 m² suprafață, trece la stabilimentul de pompe, (cu o capacitate totală de 230·5 l.s.) și se distribuie pe o rețea de conducte de 20868 m, separat de cea a apei potabile. Și în această rețea este un turn cu rezervor de compensare de 500 m³ capacitate. Consumul total 1915—1935 este de 9.319.508 m³, din care minimum anual a fost 172.549 m³ în 1915 și maximum anual 773.440 m³ în anul 1929, iar minimum zilnic 104 m³ în 1916 (față de 2465 m³ maximum zilnic în același an) și maximum zilnic 5500 m³ în 1928 (față de 475 m³ minim zilnic în acel an). — În anul 1935 consumul total a fost 486.750 m³, cu un consum minim zilnic de 395 m³ și maximum zilnic de 3920 m³.

Amplificări se fac anual cca 2 km canale noi și cca 4 km conducte de apă. — Pentru apă potabilă sunt în curs

de executare proiectele unui nou grup de fântâni, cu o capacitate de 61 l/s.

Tot în această întreprindere se cuprinde și serviciul hornăritului, înglobând 9562 clădiri cu 53260 coșuri și hornuri.

Uzina de gaz

A luat ființă în anul 1858, ca proprietate a „Soc. Austriece de Gaz” din Viena, trecând în proprietatea municipiului Timișoara în anul 1904.

Prețul gazului este actualmente de 13 lei de 1 m³. Producția gazului este de 1.000.000 metrice cubi pe an.

Uzina de gaz actuală are trei cuptoare cu rețorte orizontale, mai departe un generator sistem Strache, două exhaustoare, 3 rezervoare de gaz cu o capacitate de înmagazinare de 4600 m³. Rețeaua este ramificată în patru cartiere, având o lungime de 37 km. Primăria are deja planurile de modernizare și amplificare precum și fondurile necesare în acest scop.

Fabrica de cărămidă

Inițială de o societate particulară în anul 1896, a trecut în proprietatea comunei în anul 1906. Producția anuală este actualmente de 4 și 1/2 milioane cărămizi. Lucrează cu mașini moderne și 100 muncitori.

Lăptăria Comunală

De curând a fost complet reorganizată și prevăzută cu cele mai moderne instalații pentru cercetarea și pasteurizarea laptelui și fabricarea untului. Primăria a investit pentru aceste amenajări și instalații suma de 15 milioane lei. Capacitatea maximă de producție (pasterizare și distribuție) este de 25.000 litri pe zi, cifrele de exploatare rămânând însă cu mult în urmă.

Fabrica de gheață

A fost înființată în anul 1911 ca o anexă a Abatorului Comunal și mai mult cu scopul de a reglementa prețul gheții artificiale pe piața orașului. Are o capacitate de producție de 11.000 kg. gheață pe zi.

Întreprinderea funebrelă

În anul 1923, în concordanță cu dispozițiunile legii maximului, municipiul a monopolizat pompele funebre, des-

Cinema Capitol

voltând această ramură de industrie cu o fabrică de coșciuge de metal și de lemn și cu un atelier pentru fabricat respete. Surplusul fabricatelor se desface pe piața din țară. Întreprinderea lucrează cu un buget anual de 6.000.000 lei, și execută într'un an cca 1400 înmormântări. Din aceste cca 800—850 cu plată și 550—600 gratuit pentru săraci.

Băile și plaja comunală

Mai sus de Uzina Hidroelectrică pe malul canalului Bega, primăria municipiului posedă o baie și plajă, instalate după toate cerințele moderne și special amenajate pentru băi de soare. Este unul dintre cele mai reconfortante locuri de recreație peste vară. Are o circulație anuală de 250.000 persoane.

În parcul Scudier, în mijlocul orașului, primăria a construit un basîn pentru băi populare, special amenajat pentru copii, cu taxe foarte reduse. Are o circulație zilnică medie de 5000 vizitatori.

Cinematografele Comunale

Cu scopul de a întrebuiința ca factor cultural cinematograful, primăria municipiului până în 1930 a reușit să-și mențină monopolul spectacolelor, având trei cinematografe, în Cetate, în Fabrică și în Mehala. În anul 1930 i-s'a luat monopolul, dar primăria a continuat să-și mențină aceste

întreprinderi. De prezent are trei cinematografe și anume în Cetate cinema „Capitol”, un edificiu grandios cu o sală ultramodernă, în Fabrică cinema „Apolo” și încă o sală mai mică în Cetate, în palatul fostului „Hotel Ferdinand”. Pe lângă „Capitol” și „Apolo” sunt amenajate și splendide grădini de vară, prima mai ales unică poate în toată țara.

Cariera de piatră

În masivul bazaltic din hotarul comunei Șușanovăț din jud. Timiș-Torontal primăria municipiului posedă un perimetru de cca 90 jughăre cu o carieră de piatră pe care o exploatează în regie proprie. În anul trecut s'au adus o serie de îmbunătățiri acestei cariere, fiind înzestrată cu mașini și instalații complet moderne. Producția anuală în 1935 a fost de 342.000 buc. pavele, 44.300 buc. piatră de bordură, 30.000 m³ piatră brută, 10.500 m³ pietriș zdrobit și 17.000 buc. călărași. Piatra exploatată se folosește în cea mai mare parte pentru pavarea străzilor din Timișoara. Cariera aduce municipiului un venit anual de cca 3.000.000 lei.

În afară de aceste întreprinderi, primăria mai are horticultura sa proprie, cu un buget anual de 5.000.000 lei. Din florări și pepiniera acesteia alimentează parcurilor comunale.

Municipiul mai posedă deasemenea o pădure de 813 jug, la Tincova, și 850 jug. pământ arabil.

Mijloace de comunicație

GĂRI. — Principala gară CFR a orașului Timișoara este Gara Domnița Elena, situată la vest, la marginea cartierului IV. Este o gară de foarte mare importanță, servind ca nod de întâlnire pentru o seamă de linii CFR, de mare însemnătate economică, printre cari se remarcă și linia simplonului, care face legătura cu Apusul. Toate trenurile de persoane, cari ating Timișoara, trec prin această gară, cele mai multe trenuri formându-se chiar aci.

A doua gară CFR este Gara Fabrică, situată la nordul orașului, la marginea cartierului „Fabrică”. Este o gară de mai mică importanță, numai

Școala Politehnică — Vedere generală

două linii trec pe aci, linia Timișoara-București și linia Timișoara-Lipova. Contribuie foarte mult însă la descongestionarea gării principale în privința traficului de mărfuri.

PORTUL. — Integ cursul canalului Bega, începând dela Uzina Hidroelectrică până la eșirea de pe teritoriul orașului, este considerat ca port. În realitate însă șlepurile nu circulă decât până cel mai sus în dreptul Podului Ștefan cel Mare din Circ. IV. Cele mai multe șleपुरi ancurează ceva mai jos, în dreptul Fabricii de tutun, în fața căreia, pe splaiul Tudor Vladimirescu se găsește Vama Portului, precum și reprezentanțele tuturor agențiilor de navigație pe Bega.

STAȚII DE AUTOBUZE. — În ultimul timp a luat un foarte mare avânt transportul cu autobuze, acestea deservind o bună parte din traficul de călători în regiunile mai apropiate, sau unde nu sunt trenuri. Pricipalele stații de autobuze sunt în Piața Mărăști, (Circ. I), Strada Oituz (Circ. I), Stra-

d'la Telbisz (Circ. I) și în Strada Fröbl (Circ. IV).

AEROPORTUL. — Intre București-Timișoara — Arad circulă, de trei ori pe săptămână, un avion de pasageri al societății S.R.A.T.R. De prezent, până la amenajarea aeroportului proiectat în afară de oraș în Calea Torontalului, Timișoara are un aeroport provizoriu în Calea Aradului, fiind amenajată în acest scop o porțiune din Câmpul de Exerciții.

Mijloace de locomoțiune în oraș

TRAMVAIE. — Intreprinderea Tramvaielor Comunale din Timișoara, TCT, întreține 6 linii de tramvaie electrice.

Linia Nr. 1 pornește dela Gara Domnița Elena și parcurge Str. Ion Brătianu, Bulev. Berthelot, Piața Asanești (aci are corespondență cu linia Nr. 5.), Bul. Carol, Bul. Reg. Ferdinand, Strada Alba-Iulia, Piața Libertății (corespondența cu Linia Nr. 4), Strada Eminescu, Bul. Regina Maria, Bul. N. Titulescu, Bul. 3 August, Piața Traian, Strada M. Joffre, Strada Șaguna, Piața Sarmisigetuză, Spl. Mircea cel Mare și se termină la Uzina Hidroelectrică (Strand).

Linia Nr. 2 pornește tot dela Gara Domnița Elena și merge exact pe aceeași rută cu linia Nr. 1 până în Piața Sarmisigetuză, apoi de aci continuă pe Calea Dorobanților până la Spitalul Epidemic.

Linia Nr. 3 pornește din Strada Preyer (Circ. IV), parcurge această stradă, apoi prin Piața Drăgălina, ese în Bul. Berthelot în ruta liniilor Nr. 1 și Nr. 2, pe care o urmează până în Piața Traian, de unde merge mai departe pe Strada Dacilor, Piața Badea Cârțan, Strada Cogălniceanu, trece pe lângă Gara Fabrică și se termină în Aleia Sofia Imbroane, în dreptul Arenei Sportive Electrică.

Linia Nr. 4 pornește din Piața Libertății, sau mai corect dela capătul Străzii Brediceanu, pe care o parcurge în întregime, apoi prin Calea Bogdaneștilor, Bul. Cetății și Strada Cloșca ese în Piața Avram Iancu, în cartierul Mehala.

Linia Nr. 5 pleacă din Piața Asanești și prin Bul. Carol și Calea Șagului ese în comuna suburbană Fratelă.

Linia Nr. 6 merge cu ambele sensuri în circuit în-

Școala Politehnică — Pavilionul I

chis. Din Piața Traian are rută comună cu liniile Nr. 1, 2 și 3, până în Bul. Carol iar de aci continuă pe Strada Doja, Piața Lahovari, Strada Mühle, Strada 1 Decembrie și Strada Stefan cel Mare, eșind din nou în Piața Traian.

TCT mai întreține și o linie de autobuze, care face legătură între Gara Domnița Elena și suburbia Ronaș.

Taxele pe TCT sunt de 4 lei de persoană pentru distanța minimă, 5 lei pentru distanțe medii, și 6 lei pentru distanța maximă (ruta întreagă). Se dau și bilete de core-spondențe dela și pentru stațiunile cari cad în afară de rulele comune.

AUTOTAXIURI. — Ca mijloc de locomoțiune rapid și comod servesc automobilele taximetre, ținute pe piața de o seamă de societăți și persoane particulare. Plata cursei se face după indicațiunile aparatului de taxare, montat la fiecare automobil de piață. Locuri de staționare sunt la gări, precum și în toate centrele de circulație.

BIRJE. — Un mijloc de locomoțiune pe cale de dispariție în Timișoara, cu toate că costul curselor este mai efțin mult, ca la autotaxiuri. Locuri

de staționare la gări și centre de circulație mai importante.

Descrierea orașului

I.

Dela gara „Domnița Elena”, care este gara principală a orașului, drumul cel mai scurt spre centru, spre cartierul „Celate”, este prin noul și elegantul Bulev. I. G. Duca. Pornind dela gară cu mașina, cu trăsura, sau pe jos (tramvaiul ia o altă rută) o luăm la stânga și după 12 minute de mers (pe jos), lăsând la dreapta Parcul Scudier ajungem în Piața Horațiu. În dreapta remarcăm complexul de clădiri al Liceului Piariștilor, iar în stânga edificiul încunjurat de verdeață al Centrului pentru ocrotirea copiilor și Spitalul de copii.

Mergând mai departe pe Bulev. I. G. Duca peste trei minute ajungem în fața edificiului impozant al „Teatrului Municipal”. Suntem în plin centru, în același timp partea cea mai frumoasă și mai elegantă a orașului: Bulevardul Regele Ferdinand. Aci Timișoara are un aspect de adevărată metropolă apuseană. Un bulevard larg cât o piață, străjuil la un capăt de masivul edificiu al teatrului, iar la celalalt capăt de superba catedrală greco-ort. română, de prezent în construcție, având la mijloc între cele două artere de circulație o minunată grădină de flori cu alei prunduite, încunjurat de clădiri impozante, cu vitrine enorme, noaptea orbitor luminate, face întoldeauna o puternică impresie asupra călătorului.

Teatrul municipal a fost clădit în anii 1872—75 după proiectul a doi arhitecți vienezi, în stilul renașterii italiene. La 1880 a ars și a fost refăcut în același stil. În 1920 a ars din nou și

Căminul Școalei Politehnice

atunci a fost refăcut, în alt stil, după planurile arhitectului Duiliu Marcu din București. Fațada cea nouă abia în anul acesta a fost terminală. În acelaș timp s'a desființat și hotelul (fostul Hotel Ferdinand) care ocupa etajele. Intreg edificiul este pe cale de transformare, servind pe viitor ca palat cultural.

Mergând pe Bul. Ferdinand la dreapta avem clădirea nouă cu 6 etaje a Băncilor Bănățene Unite, care adăpostește și hotelul „Pension Central”, apoi palatul „Lloyd”, în care se găsește Bursa de Mărfuri, cafeneaua și restaurantul „Lloyd”, „Clubul Unio”, etc., apoi palatul „Dauerbach” cu cafeneaua, restaurantul și barul „Palace”, și ceva mai jos, între Strada Napoleon și Bega, Parcul Scudier, cu alei bine întreținute, cu frumoasă pajiște la umbra copacilor, alternând cu straturi și rondouri de flori foarte îngrijite. În mijlocul parcului se găsește „Baia Poporală” întreținută

de primăria municipiului. În partea dinspre Bul. Ferdinand se găsesc două busturi în bronz, al lui Vichentie Babeș, opera sculptorului A. Pop și al lui Alexandru Mocioni, opera sculptorului Medrea. În fața Liceului Piariștilor se găsește bustul în bronz al lui I. G. Duca, opera sculptorului A. Pop.

În stânga Bulevardului Ferdinand remarcăm palatul „Löffler” și mai ales noul palat al Camerii de Comerț și Industrie.

În mijlocul bulevardului dintre straturi de flori se înalță pe o coloană sveltă „Statuia Lupoaicei”, donată de statul italian municipiului Timișoara.

Trecând de palatul Camerii de Comerț ajungem imediat la Cinema Capitol, un frumos și modern edificiu, cuprinzând o splendidă sală de spectacole, biourourile întreprinderii, și un restaurant. Alături este Grădina de vară a cinematografului, una dintre cele mai frumoase în acest gen din toată țara. Vis-à-vis de Cinema Capitol se înalță impozanta clădire a Școalei Superioare de Comerț, care adăpostește și Inspectoratul Școlar, precum și un gimnaziu. Dela Școala Superioară de Comerț, mergând la stânga pe Strada Wilson, la colț avem Liceul Israelit, și câțiva pași mai în sus Școala Superioară de Arte și Meserii.

Imediat în apropierea Teatrului Municipal, traversând grădina în mijlocul căreia se găsește bustul în bronz al lui Emanuil Ungurianu, ajungem în fața Palatului Huniadi. În locul acestui edificiu a stat între anii 1316—1441 castelul regal zidit de Carol Robert, pe care Ion Huniadi la rezidit și întărit, punându-și emblema sa deasupra portalului. După slingerea Corvineștilor

Banca Timișoarei și Societate Comercială pe Acțiuni

Timișoara

Piața I. C. Brătianu

Sucursale:

Jimbolea

Lugoj

Oravița

Orșova

Reșița

Capital social: 62,500.000 Lei

Reserve: 40,000.000 Lei

a servit ca reședință a comișilor timișeni, iar în epoca stăpânirii turcești ca locuință pentru pașa din Timișoara. Cu ocazia asediului din 1716 s'a ruinat foarte mult și a fost restaurat și transformat în cazarmă de artilerie. La 1849 în timpul asediului a fost așa de tare strical, încât a trebuit demolat și pe fundația vechilor ziduri guvernul austriac a înălțat actualul edificiu, într'un stil deosebit de cel anterior. Azi servește de cazarmă pentru Regimentul 7 Pioneri.

Din Bul. Reg. Ferdinand în stânga teatrului se desface Strada Mărășești, pe care se găsește, imediat la stânga, Chestura Poliției de Stat, apoi Spitalul de Stat, vis-à-vis Cercul de Recrutare, și o frumoasă sinagogă în stil maur zidită în anii 1863—65. Mai departe pe stânga se găsește Spitalul Militar. În dosul spitalului de stat, în strada Sf. Ion, paralelă cu Mărășești, se găsește Biserica și Spitalul Mizericordienilor, zidite la 1737 și restaurate la 1851.

Din Bul. Ferdinand în dreapta teatrului se desface Strada Alba-Iulia, prin care ajungem în Piața Libertății. Aci avem în față edificiul Primăriei, zidit în anii 1731—34 în locul unei băi turcești. Fațada actuală a fost amenajată în anul trecut. La dreapta Primăriei, în față, stă edificiul Cercului Militar, iar în cealaltă parte clădirea Comandamentului Diviziei militare, zidită pe la 1730.

Din Piața Libertății, în stânga Primăriei, se desface Strada Emanuil Ungurianu, pe care se găsește Conservatorul Comunal de Muzică și Biblioteca Municipală. La capătul acestei străzi se găsește Școala Specială de Artilerie.

Urmărind linia tramvaiului, din Piața Liber-

Primăria

tății ajungem imediat în Piața I. C. Brătianu (fostă Sf. Gheorghe), dominată de marele palat al Băncii Timișoarei. În spatele acestui palat se găsește Cazarma Transilvaniei, o clădire enorm de vastă, ocupând un teritoriu de circa 30 de jughere. Este una dintre cele mai vechi clădiri din Timișoara, a fost zidită în anii 1719—23. De curând municipiul a cumpărat-o dela Ministerul Armatei, urmând să o demoleze, deoarece împiedică dezvoltarea normală a orașului, ocupând un teritoriu enorm în plin centru.

Din Piața I. C. Brătianu la stânga se desface Strada Lonovici, în care se găsește la dreapta Palatul Episcopiei Romano-Catolice, iar în stânga Muzeul Banatului.

Strada Lonovici se termină în Piața Unirii. Imediat la colțul Străzii Lonovici se înalță palatul Prefecturii județului Timiș-Torontal, o

frumoasă clădire în stil baroc, zidită la anul 1754. A servit mai întâi ca reședință a guvernatorilor Banatului, apoi dela 1779 până la 1849 ca sediu al comitatului Timiș. În timpul Voivodinei a fost din nou reședință guvernială până la 1861, dela care dată servește iarăși numai ca sediu al prefecturei județene. Are o splendidă sală pentru ședințe și festivități, la etajul I.

În partea răsăriteană a pieții se găsește Catedrala Episcopală Rom.-Catolică, zidită în stil baroc, în formă de cruce. Construirea ei a fost începută în anul 1736, dar abia la 1773 a fost terminată. Are nouă altare, toate lucrate și decorate de artiști vienezi de seamă.

În fața catedralei rom.-catolice, în cealaltă parte a pieții se înalță Catedrala Episcopală Sârbească zidită la 1748, restaurată și complectată cu cele două turnuri la 1791. Pictura iconostasului e opera marelui pictor bănățan Constantin Daniel. Alături este edificiul reședinței episcopale gr. ori. sârbești.

Din piața Unirei prin Strada Colnari eșim în Piața Mărăști, marginită în partea stângă de Școala Specială de Artilerie, iar în dreapta de Cazarma Ferdinand, care adăpostește de prezent Regimentul 5 Vânători. Suntem aci la marginea nordică a complexului zidit al Cetății. În față se deschide Calea Aradului. la dreapta căreia se întinde vastul teren al Câmpului de Exerciții, din care o parte e amenajată pentru Aeroportul provizoriu. După ce trecem de viaductul liniei ferate și lăsăm laoparte bifurcarea Căii Torontalului, ajungem la Cimitirul Central. Înconjurând cimitirul pe Calea Lipovei ajungem la localul (vestit mai ales pentru grădina de vară) numit „Hanul Petőfi”.

Școala Superioară de Comerț

Din Piața Unirii prin Strada Palanca eșim la Palatul Dicasterial, cea mai mare clădire din Timișoara. Are patru fațade spre patru străzi, și în cele trei etaje cuprinde cca 300 camere și săli și vre-o 150 de încăperi-dependințe. Construcția acestui colos a fost începută imediat după constituirea „Voevodinei sârbești și Banatului Timișan” urmând să servească de reședință a guvernatorului și oficiilor voevodinei, însă pe când a fost terminată s’a desființat și voivodina. Azi sunt instalate aci o seamă de oficii de stat dintre cele mai importante: Curtea de Apel, Tribunalul de Timiș-Torontal, Judecătoria, Directoratul IX. Financiar, Administrația Financiară, Inspectoratul Geodezic și Cadastral, etc.

Palatul Dicasterial are fațada estică spre Piața Tepeș-Vodă, iar cea sudică spre Strada Eugen de Savoya. De cealaltă parte a Pieții Tepeș Vodă se găsește un edificiu masiv, numit „Cazamate”.

care este o rămășiță a vechei cetăți, zidită de slăpânirea austriacă. La exterior zidurile și-au menținut încă aspectul original, s'a păstrat chiar și o parte din vechiul șanț înconjurător, în unele locuri, ca în colțul proeminent dela est, s'au păstrat până și deschizăturile originale pentru gurile de tun, însă în interior cazamatele au suferit o mulțime de transformări, cerute de diferitele întrebuințări date acestor încăperi. Doar câteva săli din colțul estic și-au păstrat și până azi înfățișarea originală.

În acest edificiu se adăpostesc azi Serviciul Tehnic al Primăriei, Căminul de Ucenici și Ucenice, Arhivele Gen. Municipale, — amenajate modern și cuprinzând o serie de documente foarte importante, cele mai vechi datând de pe la începutul secolului al XVIII-lea, — precum și o

**CE NU POATE LIPSI
DIN NIȚI O
CASĂ ?**

PĂINEA ȘI DIANA

o serie de întreprinderi particulare, în special tipografii.

La capătul străzii Eugen de Savoya, viză-vîs de Palatul Dicasterial, stă unul dintre cele mai vechi edificii din Timișoara, care pe vremuri a servit ca locuință primului guvernator al Banatului, generalului Mercy. Azi în acest edificiu, cu înfățișare veche și destul de sărăcicioasă, e in-

stalat Parchetul Tribunalului Timiș-Torontal, precum și Penitenciarul acestui tribunal.

Fațada principală a acestei clădiri (are patru fațade, spre patru străzi, deși e incomparabil mai mică, decât Palatul Dicasterial) este spre Piața Mareșal Foch, în care se termină Strada Eminescu, ce vine din Piața I. C. Brătianu.

Din Piața Mareșal Foch, continuând Strada Eminescu, pornește Bulevardul Regina Maria, având în stînga șirul de edificii impozante al băncilor „Victoria” și „Franco-Română”, apoi clădirea, în construcție, a Căminelor de Ucenici, Piața Tebea cu vasta și impozanta clădire „Banatia”, un marel

Catedrala rom.-cat. din Piața Unirii

palat cultural al șvabilor din Banat, alături având edificiul Seminarului Teologic Romano-Catolic, iar în față, pe Bulevardul Regina Maria, marele edificiu, în construcție, al „Palatului Cultural Sofia A. Imbroane”. În partea dreaptă a bulevardului remarcăm clădirea Băncii Naționale a României (filiala Timișoara) și în imediata apropiere Palatul Poștelor.

Din Bulevardul Ferdinand pornesc două splendide bulevarde noi, cari în semicerc încunjoară Cetatea, eșind amândouă, unul mai sus, altul mai jos, în Bulevardul Regina Maria. Sunt două „ring”uri moderne, străjuite numai de construcții noi, vile splendide, înconjurate de mici grădini cochete. Primul este „Bulevardul Carmen Sylva”, „ring”ul interior, care a fost lăsat prin spatele terenului Cazărmii Transilvaniei, iar al doilea este Bulevardul Diaconovici-Loga, „ring”ul exterior, care pleacă dela Cinema Capitol și ese în Bul. Reg. Maria în dreptul Palatului Cultural Sofia A. Imbroane. Pe acest bulevard se găsește Liceul de Băieți Diaconovici-Loga, precum și Liceul de Fete Carmen Sylva.

Dela Podul Decebal, la capătul Bulevardului Reg. Maria, până la Podul Traian, la capătul Bulevardului Reg. Ferdinand, canalul Bega formează un semicerc, care este și limita sudestică a cartierului Cetate. Pe tot parcursul acestui semicerc litoralul canalului este parcat, formând o serie de grădini și parcuri minunate de frumoase și foarte atrăgătoare pentru orele de recreație. Imediat din apropierea Podului Decebal începe Parcul Eminescu, care se întinde până la Strada Episcop Grigorie. De aci încolo urmează minunata grădină de trandafiri numită Parcul Rozelor, care se continuă în grădinile izolate ale Automobil Clubu-

Palatul și catedrala gr. ort. sârbă

lui R. R. Aci sunt și edificiile A.C.R.R.-lui, în cari se adăpostesc provizoriu și Academia de Arte-Frumoase și Institutul Social Banat-Crișana.

Pe malurile Begheului, începând dela Podul Decebal și până la Podul Ștefan cel Mare din Circ. IV. se mai găsesc și sediile diferitelor societăți și cluburi de canotaj, precum și o serie întreagă de terenuri de tenis.

II.

Din Cetate trecând Podul Decebal intrăm în cartierul al II-lea, numit „Fabrică”. Numirea își are explicația în faptul, că în acest cartier au fost concentrate cele mai multe fabrici, încă din epoca guvernatorului Mercy. De aceia și aspectul acestui cartier diferă mult de al celorlalte. Circulația cu mult mai mare, atmosfera încărcată de fum, zidurile înegrite de funingine, ne transpun imediat în

mediul caracteristic al marilor uzine. Față de Cetate, care constituie city-ul comercial al orașului, Fabrica rămâne cartierul uzinelor și al proletariatului.

Dela Podul Decebal începe imediat Bulev. N. Titulescu, străjuit în stânga de un șir de edificii impozante, iar în dreapta având unul dintre cele mai frumoase parcuri ale Timișoarei, Parcul Regina Maria.

Străbătând acest parc eșim în Strada Pestalozzi, unde se găsește Școala Normală, Orfelinatul Comunal, precum și o serie de fabrici.

La capătul Bul.-lui N. Titulescu, în parcul Reg. Maria se găsește edificiul cinematografului municipal „Apollo”, iar în fața acestuia o frumoasă sinagogă în stil maur.

Mergând înainte pe Bul. 3 August, lăsăm la dreapta Piața Coronini cu monumentala Biserică romano-catolică, în spatele căreia se găsește Uzina Electrică Municipală, și eșim în Piața Traian, unul dintre cele mai aglomerate noduri de circulație din Timișoara.

Urmărind de aci linia de tramvai Nr. 1 prin Strada M. Joffre, ajungem în Strada Șaguna, unde se află o frumoasă Biserică gr. ort. română, apoi trecând mai departe eșim la Uzina Hidroelectrică și Baia și Piața Comunală, foarte mult frecventată în cursul verii. De aci se pot face excursii plăcute cu barca în sus pe Bega.

Din Piața Sarmisegetuza trecând Podul Mihai Viteazul prin Calea Dorobanților și Strada Spitalul Nou ajungem la impozantul edificiu al Spitalului Epidemic, iar de aci putem eși imediat la Pădurea Verde. Continuând drept Calea Dorobanților, apoi mergând câteva minute pe Calea Recașului, vedem imediat în dreapta Lăptăria Comunală.

Din Piața Traian urmărind la dreapta linia de tramvai Nr. 6 prin Strada Ștefan cel Mare, după ce lăsăm la dreapta Fabrica de Bere Timișoreană, eșim în Calea Buziașului. La capătul străzii Ștefan cel Mare în stânga este un cimitir, iar în dreapta un mare edificiu în care sunt adăpostite diferite fabrici.

Pornind la stânga din Piața Traian, pe linia de tramvai Nr. 3, ce merge pe Strada Dacilor, trecând podul Dacilor eșim în Piața Badea Cârțan. În stânga, imediat după pod, începe Spl. Industria Lânei, cu marea fabrică „Industria Lânei”. Tot în stânga, la celălalt capăt al pieții se desface Bul. Tache Ionescu, unde se află Administrația și Remizele Tramvaelor Comunale.

Biserica gr. ort. română din Fabrică

Drept înainte din Pța Badea Cârțan, Strada Cogălniceanu ese la Gara Fabrică. De aci la dreapta pornește o splendidă șosea, Aleia Sofia A. Imbroane, mărginită de vile și grădini, care duce la Pădurea Verde, o mică pădurice umbroasă, plăcut loc de odihnă vara. Aci se găsește și un restaurant. In apropiere e Casa-Verde cu Școala Silvică Medie.

Pe Aleia S. A. Imbroane se găsește și marea Arenă Sportivă Electrică.

III.

Pornind din Bul. Reg. Ferdinand, din Cetate, pe lângă Cinema Capitol pe Bul. Princ. Nicolae, trecem Podul Șaguna și eșim în cartierul numit mai de mult „Elisabetin“, azi Circ. III. Este un cartier liniștit, elegant, în cea mai mare parte nou construit, cu străzi largi, luminoase, cu vile moderne încunjurate de grădini. Nu avem de remarcat aci multe clădiri monumentale, edificii publice sunt doar câteva, în schimb va trebui să admirăm liniștita frumusețe și armonie a mulțimei de clădiri mijlocii, unele adevărate creații de artă ale arhitecturii moderne. Străzile riguros îngrijite, circulația moderată. Nu are nici freamătul trepidant al vieții comerciale din Cetate, nici atmosfera încărcată de fum din Fabrică. In Cetate și Fabrică oamenii lucrează. Aci locuiesc numai. Un cartier al răgazului.

Pornind dela Podul Șaguna pe Bul. Mihai Viteazul, lăsăm la stânga edificiile impozante ale Școalei Politehnice, — având în față bustul în marmoră al primului ei rector, Traian Lalescu, — eșim în piața centrală a acestui cartier, Piața Lahovari, dominată de monumentala Biserică romano-catolică.

Parcul Scudier — Bustul lui V. Babeș

Din Bul. Mihai Viteazul, în dreptul Școalei Politehnice, se deschide la dreapta Strada Rosalia, unde se găsește Capela Rosalia, zidită de călăjenii Timișorii ca loc de pelerinaj în amintirea ciumei, ce a bătut orașul în 1738. Imediat în apropiere se găsește Parcul Carmen Sylva.

După Școala Politehnică în stânga se desface Bul. Dr. Victor Babeș, având în dreapta edificiile Spitalului de Stat Secția de Chirurgie, Inspectoratul 7 Jandarmi, edificiul în construcție al Institutului Pasteur și Laboratorul de Bacteriologie și Chimie. Ceva mai departe, pe Bul. Eroilor dela Tisa, care continuă Bul. Dr. V. Babeș, se găsește Abatorul Comunal.

Din Piața Lahovari prin Strada Prota Dragomir eșim în Piața Bisericii, unde se găsește o frumoasă Biserică gr. ort. română, zidită în anul 1784.

IV.

Circumscripția IV., numită până recent cartierul Iosefin, începe dela Podul Traian și are ca axă canalul Bega, în stânga fiind limitată de Bul. Carol, spre Elisabetin, iar în dreapta având vastul teren și edificiile Gării Domnița Elena. Până la deschiderea recentă a Bulevardului I. G. Duca, acest cartier a fost drumul de scurgere al circulației dintre gară și oraș. Călători și mărfuri pe aci s'au scurs, și în parte se scurg încă și azi, spre Cetate și celelalte cartiere. Portul canalului Bega tot aci este. Incepând de primăvara și până toamna târziu privitorul care stă pe unul din podurile din Iosefin, are în fața sa o minunată priveliște de port fluvial, cu bogată și vie mișcare. Sute de șleपुरi se înșirue până departe, unde firul de argint al canalului se pierde în zare, macarale se înalță în soare ridicând și descărcând baloturi enorme, hamali cu fețe bronzate se încovoie sub greutatea poverilor și prin jghiaburi special amenajate se scurge grâul auriu al șesului bănașan, mii și mii de vagoane, în pânțele șlepurilor. Portul și gara sunt centrele de gravitație ale acestui cartier. De aci și caracterul lui de poartă a orașului.

Clădirile cele mai însemnate se înșirue între Cetate și gară. După ce trecem Podul Traian și pornim pe Bulev. Carol în dreapta vedem palatul Soc. de Canalizare Timiș-Bega, unde e adăpostit și Serviciul Apelor Reg. VI.

Imediat în apropiere, în partea cealaltă, unde se desface din Bul. Carol Strada Doja, un mic monument ne atrage atenția, o statuie a Fecioarei Maria cu Pruncul în brațe, așezată sub un portal de marmoră arcuit în stilul Renașterii. Cățiva

Parcul Regina Maria

arbuști umbresc monumentul încunjurat de un grilaj de fier. Seara, uneori și ziua, vara ca și iarna, lumânări ard în fața statuiei și femei ingenunchiate pe lespezile de piatră murmură rugăciuni. E un colț ce ne amintește micile orașe italiene, cu Madonnele lor coborâte în piațele printre trecători. — Tradiția așează în acest loc, cu patru secole în urmă, tronul de fier înroșit al grozavei cazne a lui George Doja, capul răscoalei iobage.

La câteva minute depărtare de aci, în Piața Asănești, se găsește complexul de clădiri al Biserici gr. ort. române din Iosefin, construit după proiectul d-lui prof. arhitect Viclor I. Vlad.

La colțul următor, mergând spre gară pe Bul. Berthelot, se înalță edificiile Școalelor Surorilor Notre Dame, împreună cu Biserica Notre Dame. Vis-à-vis se ridică biserica parohială romano-catolică.

În continuarea Bul.-lui Berthelot se deschide vasta Piață Gen, Drăgălina, care este și principala piață (târg) de alimente a orașului. Din Bul. Berthelot luând-o la dreapta pe Strada Ion Brătianu, ajungem la Gara Domnița Elena.

Pe cele două splaiuri ale Begheiului se înalță o serie de clădiri impozante, dintre cari remarcăm în stânga Palatul Ancora, iar în dreapta Moara Mare, Hotel Splendid și mai ales vastul edificiu al Fabricii de Tutun.

V.

Cartierul Mehala s'a dezvoltat din satul cu acelaș nume, existent aci probabil din epoca turcească, și a fost încorporat orașului Timișoara în anul 1910, alcătuind de atunci Circumscripția V. Azi e aproape complet încheșat cu centrul orașului, cu Cetatea, iar în partea sudică cu cartierul Iosefin.

Centrul principal al cartierului este Piața Avram Iancu, unde se găsește o frumoasă Biserică gr. ort. română, zidită recent. Tot aci se mai găsesc și alte două biserici, una romano-catolică și alta gr. ort. sârbească.

În spatele gării Domnița Elena se găsește Parcul Luna și Arena Sportivă Banatul.

Autorități, consulate, instituții, etc.

Administrația Financiară a jud. Timiș-Tor., I. Pal. Dicasterial.

Baroul Avocaților, I. Pal. Dicasterial.

Bursa de Mărfuri, I. Bul. Reg. Ferdinand S.

Bursa de mărfuri din Timișoara

Politica economică inaugurată la noi în pe-

Baia și Plaja Comunală

rioada postbelică, se caracterizează printr'o accentuală tendință de dirijare a comerțului cu produse agricole spre acele forme, cari să asigure economiei agrare maximul de randament. În această tendință a lor guvernele, în special dela declanșarea crizei agricole încoace, au încercat printr'o serie de mijloace să stimuleze susținerea prețurilor, printre cari fără îndoială că rolul cel mai important a fost atribuit Burselor, cari prin menirea lor au fost considerate ca organele cele mai apte pentru a contribui la susținerea acestei politici. Sub noile directive ale orientării noastre în materie de valorificare, s'a adus legea asupra Burselor din 1929, care a dat posibilitate centrelor agricole din țară să-și înființeze atari instituții.

Capitala Banatului a fost printre primele centre din țară care și-a înființat o astfel de Bursă și care dela punerea ei în acțiune și până în pre-

zent, a dezvoltat o prodigioasă activitate spre deplina mulțumire atât a cercurilor comerciale cât și a celor agricole. Concentrarea în Bursă a tuturor cererilor și ofertelor de cereale din Banat, a întronat o disciplină și o ordine în prețuri, eliminând situația neclară de până acum, când în lipsa unui organ de coordonare a acestor elemente, prețurile au suferit cele mai accentuate oscilațiuni. Bursa a devenit astfel un târg, unde întreaga economie a Banatului își valorifică produsele la prețurile cele mai reale, și de unde comerțul local se aprovizionează cu mărfuri pentru a le destina exportului.

Configurația geografică a Timișoarei, avantajată de calea de comunicație fluvială a Begheului, i-și are asigurat un drum liber spre centrele de desfacere ale Europei centrale, spre cari se scurg principalele produse ale agriculturii Banatului. Întreg aparatul de firme comerciale, grupate în Bursă, constituie linia de unire între producători și firmele importatoare de pe piețele străine, iar formarea legăturilor comerciale între aceste două centre sunt asigurate prin vasta organizație a mijlocitorilor oficiali ai Bursei, a cărei activitate nu se mărginește numai la valorificarea produselor Banatului ci datorită extensiunii legăturilor comerciale, piața acestei provincii s'a transformat într'un important centru de afaceri, în care se cimentează legături comerciale între firmele de pe întreg teritoriul țării.

Bursa de Mărfuri din Timișoara își concretizează activitatea ei prin afaceri de cereale și derivate, al căror volum se cifrează la circa 18.000 contracte anuale, reprezentând o cantitate de circa 20.000 vagoane cu o contravaloare totală de aproximativ un miliard lei pe an. Rezultatele pozitive obținute până în prezent, a determinat conducă-

Biserica gr. ort. română din Circ. IV.

lorii Burselor să înființeze și o secție a comerțului de lemne și materiale de construcție, care în scurt timp va concentra în Bursă și acest ram important al producției naționale.

Biroul de Măsuri și greutate, II, Strada Canlacuzino 6.

Camera de Agricultură, I, Strada Gl. Drăgălina 1,

Camera de Comerț și Industrie, I, Bul. Reg. Ferdinand.

Camera de Muncă, I, Str. Eugen de Savoya.

C. A. M. Manufactură de tutun, IV, Strada Bolintineanu 1.

Căpitănia Portului, III, Bd. Carol 27.

Casa Cercuală ptr. Asigurări Sociale, IV, T. Vladimirescu 2.

Casa Invățătorilor, III, Remus 3.

Cercul de Recrutare, I. Piața Libertății 1.
 Chestura de Poliție, I. Str. Mărășești.
 Comand. Diviziei I. Inf., I. Piața Libertății.
 Comenduirea Pieții, I. Piața Libertății.
 Comitetul Local de Revizuire, IV. Bul. Carol 2.
 Consistoriul Gr. Ort. Sârbesc, I. Pța Unirei.
 Consilieratul Agricol, I. Gl. Str. Drăgălina.
 Consiliul de Război Divizia I. Inf., I. Lenau.
 Consulatul Austriac, I. Eugen de Savoya 18.
 Consulatul Belgian, Bul. Mihai Viteazul 17.
 Consulatul Cehoslovac, I. Petre Carp.
 Consulatul Englez, I. Mercy 5.
 Consulatul Francez, I. Bd. Diaconovici Loga.
 Consulatul German, I. Bd. Diaconovici Loga.
 Consulatul Guatemalei, V. Făgăraș 12.
 Consulatul Italian, I. Piața Libertății.
 Curtea de Apel, I. Pal. Dicasterial.
 Direcțiunea Vill. de Poduri și Șosele, I. Pal.
 Dicasterial.
 Episcopia Rom.-Catolică, I. Str. Lonovici 1.
 Inchisoarea Timișoara, I. Piața M. Foch.
 Inspectoratul VII. Geodezic, I. Pal. Dicasterial.
 Inspectoratul Reg. IX. Vamală, I. Prelung. G.
 Lazăr 1.
 Inspectoratul Comercial, I. Bd. Ferdinand 3.
 Inspectoratul pentru Cultura Tutunului, I. C.
 Brălianu 2.
 Inspectoratul General Sanitar, IV. Bd. Carol 2.
 Inspectoratul Zootehnic, I. Bd. Ferdinand 1/a.
 Inspectoratul VII. Jandarmi, III. Bul. Eroilor
 dela Tisa 5.
 Inspectoratul Muncii, IV. Miron Costin 2.
 Inspectoratul Regional de Poliție, I. Mără-
 șești 2.
 Inspec. Reg. Vill. Industrială, I. Bul. Diaconovici Loga.

Inspectoratul
Regimului Sil-
vic, III. Mitr. Me-
țianu 14.

Inspectoratul
Școlar, I. Pal.
Școalei Sup. de
Comerț.

Legiunea de
Jandarmi, III.
Bul. Eroilor dela
Tisa 5.

Oficiul Națio-
nal al Coopera-
ției Rom. I. Emi-
nescu 6.

Oficiul Public
de Plasare al
Statului, I. Eug.
de Savoya 11.

Parchetul Tri-
bunalului, I. Pța
Mar. Foch.

Prefectura ju-
dețului Timiș-Torontal, I. Piața Unirii.

Primăria, I. Piața Libertății.

Pretura plasei Centrale, III. Str. Doja.

Revizoratul Școlar, I. Pal. Prefecturei.

Serviciul Apelor Reg. VI., IV. Bul. Carol 2.

Stațiunea Meteorologică, II. Casa Verde.

Tribunalul Timiș-Torontal, I. Pal. Dicasterial.

Vama de Stat, Centrala, I. Prelung, G. Lazăr.

Biserica rom. catolică din Pța Lahovari

Condiții de trai

Hoteluri

Hotel Doje, IV. I. C. Brătianu 47.

Hotel Metropol, I. C. Brătianu 14.

Hotel Parc, IV. Bul. I. G. Duca.
 Hotel Pension Central, I. Sf. Ion 1.
 Hotel Royal, IV. Str. I. Brătianu.
 Hotel Splendid, IV. Spl. Drept al Begheiului 17/b.
 Hotel Terminus, IV. I. C. Brătianu 49.
 Hotel Imperial, IV. Str. Gării.
 Hotel Bou de Aur, I. Str. Lonovici.
 Hotel Marocan, II. Piața Traian.

Garaje

Bruder Garaj Central, I. Reg. Maria 2.
 Deutsch Box Garaj, II. Dacilor 56.
 Knab Leonhard, IV. Piața Asanești 14.
 Kummer Ioan, II. Șaguna 13.
 Sartor R. & Co. IV. Spl. Drept al Begheiului.

Restaurante și cafenele

Belucker, restaurant Cinema Capitol.
 Blau Iuliu, cafenea Elite, IV. B. Carol 1.
 Ciupală I., restaurantul Gării D. Elena.
 Fischer Mihai, restaurant Metropol, IV. I. C. Brătianu 43.
 Fischhof Ideric, restaurant Cerbul de Aur, I. Piața
 I. C. Brătianu 4.
 Heimlich Fr., restaurant Gambrinus, II. M. Joffre 36.
 Jurma D., bodega București, I. Piața Libertății.
 Kiefer Nicolae, restaurant Novolny, III. Pța Lahovary 4.
 Kocsonyai Ioan, restaurant, I. Str. Eminescu 3.
 Mayer Sighismund, cafenea și restaurant Palace, I.
 Bul. Regele Ferdinand.
 Mednyánszky Stefan, restaurant, I. Str. Ungureanu 8.
 Neu Eugen, restaurant Marocaner, II. Piața Traian 1.
 Rosenthal Stefan, restaurant IV. Pța Gen. Drăgalina 4.
 Scheer Iosif, restaurant Clubul Ziaristilor, I. Str. Paris.
 Schnur Mihai, restaurant, I. Piața I. Brătianu 1.
 Schollier Bernat, restaurant, IV. Pța Gen. Drăgalina 5.
 Soc. Lloyd, cafenea și restaurant Lloyd, I. Bul. Regele
 Ferdinand.
 Stranzinger Carol, restaurant Splendid, IV. Spl. Müller
 Gultenbrunn 14.
 Wätz Iosif, restaurant Terminus, IV. Strada I. C.
 Brătianu 49.
 Weisz Ignatie, cafenea Royal, IV. Str. I. C. Brătianu 22.
 Weisz Des., cafenea și rest. Dacia, II. Pța Traian.
 Zank Iosif, restaurant Fabrica de Bere, II. Str. Stefan
 cel Mare.

Cofetării

Cofetăria Albu, Pia Axente Sever 3.

|| Cofetăria Arendt Iul., IV. Bd. Berthelot 5.

Cofetăria Boulevard, I. Bul. Regele Ferdinand.

Cofetăria Hermann, I. Piața Libertății.

Cofetăria Macht, I., Str. Eminescu.

Cofetăria Mann, II. Str. Trei August.

Cofetăria Potichen, IV. Bul. Carol 13.

Băi publice

Baia Militară, I. Edificiul Spital. Militar.

Baia Neptun, II. Bul. N. Titulescu.

Baia Venus, II. Strada Șaguna 2.

Muzeul Banatului

In aer liber:

Baia și Plaja Comunală, II. Uzina Hidroelectrică.

Baia Poporală, I. Parcul Scudier.

Igiena, II. Spl. Kunz.

Birouri de voiaj

Birdev, I. C. Brătianu 45.

Cosulich Line, I. C. Brătianu 18.

Wagons Lits, I. Mărășești 2.

Mesagerii

Urgent, I. Mercy 2.
Pinkerton Boy, I. Lonovici 5.

Transporturi

Altman Lud. I. Piața Libertății 3.
Csiky Iosif, III. Zoe 2.
Gross Albert, I. C. Brediceanu 2.
Hoger & Co, I. Eneas 18.
Intercontinentala, I. Piața Libertății 3.
Intrepozite, Spl. Müller Guttenbrunn 53.
Lassenco, I. Piața Libertății 3.
Levay Al. Spl. Tudor Vladimirescu 6.
Mercur, III. Bul. Carol 40.
Schenker & Co. I. Bul. I. G. Duca 2.

Instituții și soc. culturale

Teatrul Comunal, repr. de ocazie.
Cinematografe:

Apollo, II. Bul. N. Titulescu.
Capitol, I. Bul. Diaconovici Loga.
Forum, IV. Bul. Carol.
Select, I. Ed. Teatrului Com.
Tivoli, IV. Str. I. Brătianu.

Muzeul Banatului.

În anul 1872 a luat ființă „Societatea de istorie și arheologie” din Timișoara având în programul său, afară de activitatea științifică pe terenul istoriei bănățene, crearea unui Muzeu. Îmbogățindu-se colecțiile acestei societăți, județul Timiș construiește actualul edificiu, cedându-l numitei societăți spre folosință.

După Unire fosta societate se transformă în una românească, având același scop de cercetări arheologice și istorice pe întreg teritoriul Banatului, iar în 1922 adunarea generală a acestei societăți, sub conducerea regretatului Em. Ungurianu, constatând împrejurările grele în care trebuia să-și desvolte Societatea activitatea sa, hotărăște cedarea colecțiilor Muzeului către Municipiul Timișoara, urmând ca acesta să se îngrijească de buna lui funcționare

Muzeul Banatului

Pinacoteca

și de plata funcționarilor. Astfel această instituție a devenit municipală, intrînd într'o perioadă de bogală activitate.

Ghidul Banatului

13

Din patrimoniul vechii societăți, cea mai de valoare parte o constituie colecția de tablouri donate de către fostul prefect al jud. Timiș, Sigismund Ormos, și secția arheologică îmbogățită prin donațiuni, cumpărări sau săpături executate înainte de războiu.

După Unire colecțiile Muzeului s'au augmentat indeosebi în trei direcții: 1) arheologie, prin săpături executate la Periam, Căvăran, Parța, Nerău etc. 2) etnografie și 3) secția bisericească înființată acum 5 ani.

Un buletin al Muzeului, „Analele Banatului”, publica dări de seamă asupra lucrărilor mai importante executate de către Muzeu, pe lângă studii din domeniul istoriei și artei bănățene.

Materialul Muzeului se împarte în următoarele secțiuni:

1. Secțiunea arheologică conținând rezultatul săpăturilor executate exclusiv în Banat:

a) Neolitic (Săpăturile dela Cioca, Parța, Tolvadia, Periamoș etc.)

b) Aeneolitic (Nerău, Comloș).

c) Bronz (Malurile Mureșului și Dunării).

d) Epoca romană (lapidar, statui în bronz, instrumente casnice și de luptă, ceramică etc.)

e) Medieval (fragmente arhitectonice, obiecte de fier, decoruri).

2. Secțiunea arte-frumoase:

a) Pinacoteca cu 700 de tablouri între cari remarcabile sunt lucrările aparținând școalei italiene. (Marcello Venuste, D. Veneziano, Damiani Felice da Gubbio, Agostino Caracci, Luca Giordano, Pompeo Battoni, Giov. Battista Pittoni, Marc-Antonio Franceschini, Fontebasso, Maratta, p. a.) Majoritatea picturilor sunt lucrări de ale localnicilor dintre cari amintim pe Constantin Daniel, Nicolae Popescu, Ion Zăicu (sec. XIX), apoi pictorii contemporani. Dintre artiștii neromâni merită atențiune: Carol Brocky, Humborg, Bersuder, Ferenczi Iosif, Ligeti și a.

3. Secțiunea bisericească cuprinde obiecte de cult și icoane vechi. Dintre acestea din urmă, peste 100 la număr, sunt remarcabile icoanele din sec. XVIII. apoi lucrările pe lemn ale zugravilor Nedelcu, Vasile Diaconu, (sec. XVIII) precum și ale pictorilor bănățeni din sec. XIX. (Turcu, Velceleanu s. a.)

4. Secția etnografică: costume, țesături, broderii, ceramică bănațeană.

5. Secția numismatică, cu circa 25.000 bucăți monete, majoritatea găsite în Banat (grecești, barbare, romane, românești, austriace etc.)

6. Secțiunea armelor, cuprinzând arme din sec. XIII—XIX. (Indeosebi interesante sunt pistoalele și puștile orientale datând din epoca ocupării Banatului de către Turci).

7. Secțiunea Științe Naturale.

8. Paleontologie.

9. Mineralogie.

Muzeul este deschis peste săptămână în fiecare zi dela 9—13, afară de Luni. Dumineca dela 9—12.

Biblioteca Comunală

Situată de prezent în mod provizoriu, până la terminarea palatului cultural, în Strada Emanuil Ungurianu, întrun local modest, această bibliotecă publică susținută de către Primăria Municipiului, cuprinde un număr de aproape 70.000 volume, în limbile română, germană, maghiară, franceză, engleză, sârbă, etc.

Biblioteca este deschisă publicului în fiecare zi de lucru între orele 8—14, are o sală de lectură și împrumută cărți și afară. Nu se plătește absolut nici o taxă pentru folosirea cărților.

Societăți culturale

Cercul Militar-Civil, Liga Culturală Română, Institutul Social Banat-Crișana, Astra, Asociația Culturală din Banat, Uniunea Juridică, Societatea de Științe Naturale, Societatea de Istorie și Arheologie, Asociația Femeilor Române, Asociația Buneilor Gospodine, Reuniunea Femeilor Gr. Catolice, Centrul studențesc al Școalei Politehnice, Asociația Culturală Germană din Banat (Banater Deutsche Kulturverein), Societatea Arany János („Arany-János-Társaság”), etc.

Coruri

„Banatul”, „Crai Nou”, „Speranța”, „Doina Banatului”, „Corul bisericesc din Elisabetin”, „Corul CFR”, „Corul TCT”, etc.

Societăți sportive

„Ripensia“, „Chinezul“, R.G.M.T., „Clubul Athletic Timișoara“, „Electrica“, „Banatul“, „Politehnica“, „Societatea de Vânătoare Fazanul“, „Touring-Clubul României secția Timișoara“, „Asociația pentru Protecția Naturei“, etc.

Școli mai însemnate

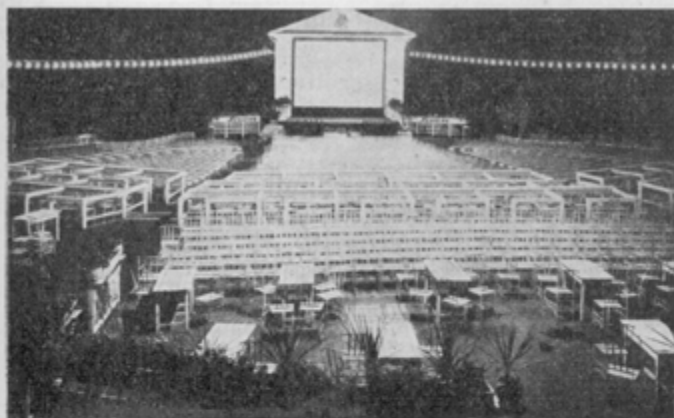
Școala Politehnică, III. Bul. Mihai Viteazul.
Academia de Arte-Frumoase, I. A.C.R.R.
Școala Specială de Artilerie, I. Sf. Ion.
Școala Militară de Artilerie, I. E. Ungurianu.
Liceul de Băeți Diaconovici Loga, I.
Liceul de Fete Carmen Sylva, I. Bul. Diaconovici Loga.
Liceul de Stat German-Maghiar, I. G. Lazăr.
Liceul Piariștilor Rom. Cat. I. Bul. I. G. Duca.
Liceul Izraelit, I. Bul. Diaconovici Loga.
Școala Superioară de Comerț, I. Bul. D. Loga.
Școala Normală de Stat, II. str. Pestalozzi.
Școala de Menaj, I. Piața M. Foch.
Școala Superioară de Arte și Meserii, I. Pîa Huniade.
Școala Silvică Medie, II. Casa Verde.
Școala Superioară P. T. T., I. Posta Centrală.
Școala de Surdo-Muți, III. str. Doja.

Presă

Redacțiile p. Banat ale ziarelor din Capitală:
„Curentul“, Pompiliu Serbescu, I. C. Brediceanu
4, Tel. 5—45.
„Dimineața“, Ion Bănciulescu, I. Em. Ungureanu
17, Tel. 10—77.
„Universul“, Sever Ghițulescu, I. str. Lonovici 5,
Tel. 5—40.

Cotidiene locale:

„Ecoul“
„Știrea“, I. str. Eminescu 7, Tel. 6—50.

Grădina de vară „Capitol“

„Unirea Română“, I. piața Tepeș Vodă 2, Tel. 3—55.

„Vestul“, I. Piața Tepeș Vodă 2, Telefon 1200.

„Banater Deutsche Zeitung“, I. Piața I. C. Brătianu, Tel. 2—67.

„Temesvarer Zeitung“, I. Piața I. C. Brătianu, Telefon 14—17.

„Déli Hírlap“, Piața I. C. Brătianu, Tel. 2—52.

„Temesvári Friss Ujság“ I. Gen. Praporgescu 3, Tel. 11—11.

„Temesvári Hírlap“ I. Piața Libertății 3, Tel. 14—12.

Instituții Sanitare

Salvarea

I. strada Milano, Telefon 14—32.

Spitaluri

Spitalul de Stat, I. str. Mărășești 4.

Spitalul de Stat, Secția Chirurgie, III. Bul. Eroilor dela Tisa.

Spitalul Epidemic, II. Calea Dorobanților.

Spitalul de Copii, I. Bul. I. G. Duca.

Institutul Obstetric, III. Spl. Stâng al Be-
gheului 11.

Centrul pentru Ocrotirea Copiilor, I. Bul.
I. G. Duca.

Sanatorii

Sanatoriul Misericordianilor, I. str. Sf. Ion.

Sanatoriul Parc, I. str. Galați.

Sanatoriul Bănălean, III. str. Odobescu.

Sanatoriul Dr. Kakuk, I. Bul. Diaconovici

Loga.

Sanatoriul Dr. Eschker, I. Bul. Reg. Maria.

Sanatoriul Dr. Szana, I. Carusso 2.

Medici

Bacteriologi:

Dr. Baruch Felix, dr. Boroș Leopold, dr. Bür-
ger Géza, dr. Teleguț Ioan.

Chirurgi:

Dr. Burian Gaspar, dr. Diel Ludovic, dr. Esch-
ker Ioan, dr. Kakuk Ioan, dr. Röhrich Ioan.

Chirurgi ortopedici:

Dr. Hoffmann Nicolae, dr. Naschitz Emeric,
dr. Russu Titu.

Medici de copii:

Dr. Corcan Pavel, dr. Feiler Petru, dr. Fischer
Francisc, dr. Gerendai Samuil, dr. Kardos Geza,
dr. Kerényi Adalbert, dr. Kohn Emanuel, dr. Ne-
moianu Iosif, dr. Radu Elisabeta, dr. Rath Iacob,
dr. Singer Carol, dr. Voinovici Vasile, dr. Willen-
berg Alexander.

Dermatologi:

Dr. Boer Edmund, dr. Bródy Adalbert, dr.
Juhl Maurițiu, dr. Maior Augustin, dr. Marina

Ilia Ioan, dr. Briszker Ezechiel, dr. Javor Adalbert,
Dr. Bauer Emeric, dr. Bickl Andrei, dr. Bon-

Internisti:

Dr. Munteanu Leonie.

Igienisti:

drei, dr. Tirnea Dimritie.

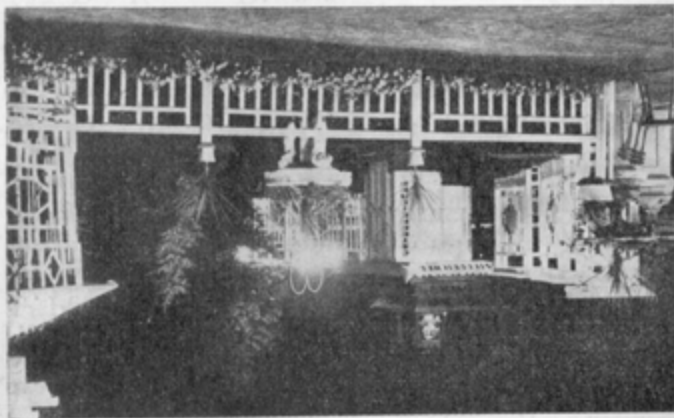
Selegianu Liviu, dr. Simon Iuliu, dr. Szana An-
dr. Reisz Adalbert, dr. Schlesinger Ladislaus, dr.
Francisc, dr. Mühle Ernest, dr. Popovici Maria,
dr. Kemény Ioan, dr. Liuba Dionisie, dr. Morall
Freund Iosif, dr. Gabor Liviu, dr. Gherguța Traian,
Ciollec Elena, dr. Dan Ioan, dr. Farkas David, dr.
Dr. Baruch Ernest, dr. Bauer Ludw., dr.

Ginecologi:

Francisc.

Popescu C-lin, dr. Rosenwald Mauritiu, dr. Schröder
dr. Ornstein Alexandru, dr. Popa Grigore, dr.
Ioanichi, dr. Neagoe Octavian, dr. Nicka Francisc,

Grădina de vară "Capitol"

dr. Klinger Fritz, dr. Lampel Armand, dr. Lehrer Francisc, dr. Mark Frederic, dr. Merkle Desideriu, dr. Milelici Alexandru, dr. Oana Alexandru, dr. Perlstein Artur, dr. Pocrean Emil, dr. Popa Isaia, dr. Preda Dimitrie, dr. Reiser Nicolae, dr. Sărdărescu Ioan, dr. Selegianu Gheorghe, dr. Sternfeld Izidor, dr. Sugar Mihai, dr. Țirnea Vasile, Váradi Nicolae.

Interniști l. b. c.:

Dr. Berdach Richard, dr. Mannheim Geza, dr. Mara Teodor, dr. May Ioan, dr. Rona Ferdinand.

Legiști:

Dr. Vașcan Dimitrie.

Neurologi-psihiatri:

Dr. Josephi Arnold, dr. Krausz Mihai, dr. Todan Iosif, dr. Wachsmann Alvin, dr. Weinberg Emeric.

Oculiști:

Dr. Békés Desideriu, dr. Popovici Virgil, dr. Por Desideriu, dr. Riesz Iosif.

Oto-rino-laringologi:

Dr. Brück Pavel, dr. Corcan Ioan, dr. Dutschak Iacob, dr. Schwartz Gheorghe, dr. Sugar Tiberiu.

Radiologi:

Dr. Abramovici Isac, dr. Lenart Ernest, dr. Rosler Ioan, dr. Suciuc Eugen.

Stomatologi:

Dr. Diminescu Aurel, dr. Dragan Hilda, dr. Dragan Nerva, dr. Engels Adalbert, dr. Friedmann Andrei, dr. Gara Francisc, dr. Götz Ioan, dr. Grosz Salamon, dr. Hari Petru Ioan, dr. Junger Adalbert,

Cele mai moderne
și mai durabile stofe
pentru dame și băr-
bați provin dela fa-
brica

INDUSTRIA LÂNEI S. A.

din Timișoara

2000 de angajați

dr. Kaldi Desideriu, dr. Keller Nicolae, dr. Krausz Adalbert, dr. Mateescu G. Felicia, dr. Matrai Adalbert, dr. Packi Nicolae, dr. Petri Reinhardt, dr. Sattler Augustin, dr. Telegdy Nándor, dr. Urbanetz Ladislau, dr. Vaniss Ladislau, dr. Weiss Iulia, dr. Wellisz Francisc.

Universali:

Dr. Acél Henrik, dr. Bánfi Stefan, dr. Bernheim Matei, dr. Blidariu Ioan, dr. Brück Ferdinand, dr. Dejeu Teodor, dr. Deutsch Pavel, dr. Ferencz Desideriu, dr. Fogarassy Zoltan, dr. Freund Marcus, dr. Friedmann A. Frederic, dr. Galetaru Stefan, dr. Gara David, dr. Hajos Iacob, dr. Hasenfratz David, dr. Jäger Francisc, dr. Klein Andrei, dr. Kleitsch I. Nicolae, dr. Kovács Edmund, dr. Lessl Iosif, dr. Liuba Corneliu, dr. Mark Iacob, dr. Meixler Ladislau, dr. Metz Alfred, dr. Noll Petru, dr. Păcurariu Simion, dr. Pascu Gheorghe, dr. Petculescu Elisabetă, dr. Pinte Vasile, dr. Răjii Eugen, dr. Retscher Adalbert, dr. Roese Erna, dr. Sârbu Ovidiu, dr. Sauer Ernest, dr. Secoșan Nicolae, dr. Simonsitz Geza, dr. Șimon Stefan, dr. Stefanovici Milivoi, dr. Steiner Iosif, dr. Szilágyi Akos, dr. Urbanetz Eduard, dr. Varga Coloman, dr. Varsányi Stefan, dr. Varsányi Zoltan, dr. Vársárhelyi Adalbert, dr. Weissberger Aleman.

Venerologi-urologi:

Dr. Braun Carol, dr. Butean Nicolae, dr. Cariadi Teodor, dr. Crăciun Gheorghe, dr. Farely Leo, dr. Galea Ion, dr. Hirsch Alexandru, dr. Krausz Sigismund, dr. Krovitzy Antoniu, dr. Lazar Emil.

Farmacii

Apostol, Badea Cârțan 16
Braun Ernest, I. Văcărescu 30.

Crăciun Iuliu, Berthelot 21.
Corvin, Iosif Kőváry, Moldovei 17.
Diana, I. C. Brătianu 2.
Jahner Carol, V. Alexandri 2.
Jahner Rudolf, Dacilor 21.
Keller Stefan la Crucea Roșie, Odobescu 2.
Kertész Iuliu, Axente Sever 5.
Kovács Aladár, Dacilor 33.
Kun Adalbert, Alba Iulia 4.
La Steaua, Scudier 2.
Löw A., 3 August 8.
Meisner William, Dorobanților 2.
Minerva, Avram Iancu 6.
Orășenească, Brătianu.
Roth Eugen, Sf. Stefan, Doja 11.
Salvator, Brauer, Reg. Ferdinand 3.
Sarga Iuliu, Porumbescu 105.
Singer Ladislau, Șaguna 8.
Sf. Antoniu, Merkle D., Carol I.
Sf. Maria, Spaty Marina, Carol I 5.
Sf. Nicolae, str. Joffre.
Ungvary Iosif la Sf. Stefan, Preyer 2.
Weisz Al. la Crucea de Aur, Mercy 12.
Zeiner, Stefan cel Mare 4.

Notari publici

Dr. Ioannes Victor de Apșa, I. strada Eminescu 4.
Dr. Titus Mălai, C. Brediceanu 2.
Dr. Alexandru Morariu, I. piața Libertății 5.
Dr. Petru Penția, I. str. Em. Ungurianu 1.
Dr. Oclavian Pulici, I. bdul R. Ferdinand.

Institute financiare

Asigurări

Adriatica, pța I. C. Brătianu 3.
Agronomul s. a., pța I. C. Brătianu 6.
Ardeleana, Regele Ferdinand 8.
Britania s. a. Anglo Română, I. G. Duca 3.
Dacia România, V. Alexandri 1.
Fonciera soc., Reg. Ferdinand 9.

Franco Româna, Solderer 5.
Generală, Pta Libertății 2.
Națională, Regele Ferdinand 4.
Steaua României soc. I. G. Duca 2.
Transilvania s. a. V. Alexandri 8.
Victoria din Berlin, bd. Regele Ferdinand 7.

Bănci

Albina Credit Economic ssala, Alba Iulia 3.
Ardeleana Casă de Economii s. a. r. Cluj, Regele Ferdinand 7.
Bănățene Unite s. a. lângă Teatrul Comunal.
Casa Gl. de Economii din Sibiu, Alba Iulia 9.
Casa de Păstr. bancă de credit din Cluj, Eugen de Savoya 8.
Centrala Bănățeană de Credit, Comerț și Industrie. Regele Ferdinand 6.
Centrala Casei de Schimb s. a. Alba Iulia 1.
Comerciala Italiană Română, ssala, Libertății 5.
Comercianților s. a. Primăriei 1 a.
Credit Român s. a. ssala, Libertății 3.
Curierul Bancar, Unirei 9.
Generală de Credit Ungară, Brediceanu 2.
Națională a României.
Românească ssala, V. Alexandri 1.
Prima Casă de Păstrare, A. Iancu.

Banca de Scont s. a.

Centrala: Timișoara I. str. Gheorghe Lazăr 1; Sucursala: București, Str. Smârdan 13 și Timișoara: I. b-dul Regele Ferdinand 8.

Institutul a fost fondat în 1906. — Capital social este de Lei 24.000.000 împărțit în 40.000 acțiuni à Lei 600 valoare nominală; rezervele se urcă la Lei 10.000.000.

Consiliul de Administrație: Președinte prof. ing. Victor Blășian, Vicepreședinte: Dr. Coloman Iacobi; Membrii: Dr. Caius Brediceanu, prof. Emil Brancovici, prof. Augustin Coman, Robert Forró, Iuliu Moravetz, Iuliu Neubauer, Cornel Pincu, dr. Eugen Róz. Director-General: Oscar Kubicek. Director: Dr. Edmund Rottenberg; Subdirector: Ladislau Radány; Secretar: Dr. Tiberiu Arsenovici; Procurist: Alfons Goldner.

Banca a plătit în anul 1936 după cuponul Nr. 30 al acțiunilor Lei 24 netto dividend. Banca se ocupă cu toate

Baia și Plaja Comunală

operațiunile bancare și stă în tranșacțiuni de devize și compensațiuni la dispoziția clienților săi. Deasemenea se ocupă cu cumpărarea și vânzarea titlurilor și cu colectura principală a Loteriei de Stat.

Soc. Bancară Română ssala, Gl. Drăgălina 3.

Șvabească Com. Ind. bd. Regina Maria 6.

Timișoarei s. a., I. C. Brățianu 4.

Victoria, bd. Regina Maria 2.

Articole alimentare

Brutării

Jancsó Arpad, I. Eugen de Savoya 10; Petry Stefan, I. Paul Chinezul 4; Boskovits Nicodim, II. Dacilor 48; Hollinger Nicolae, II. Iuliu Grozescu 8; Ilievich Anton, II. C. Negruzzi; Sundhausen Stefan, II. str. Joffre 28; Spitzer Beniamin, II. Dacilor 34; Văd. Wiener Iuliu, II. M. Joffre 16; Peschan Ioan, III. Cipr. Porumbescu 40; Gruber K., II. Fröbl (Domnilor) 1; Varga Bela, II. Stefan cel Mare 9. Bitto Petru, III. Piața Vas. Adamachi 4; Siegl Nicolae, III. Piața Vas. Adamachi; Schembra Iuliu, III. bul. Carol 18; Appeltauer Matei, IV. Piața Scudier; Arso Angel, IV.

Gh. Pop de Băsești 7; Beinhauer Francisc, IV. Gh. Pop de Băsești 10; Sechei Alexandru, IV. D. Sturza 60; Gelsing Anton, IV. Preyer 24; Simonovits Cuzma, IV. Gen. Foch 2; Österreichher Ferdinand, IV. bul. Berthelot; Popovits Ioan, IV. bul. Carol; Veljanovits, IV. str. Preyer; Tolvadian Ioan, V. Moldovei 5; Muncilă Dumitrie, V. Olteniei 10; Madl Francisc, V. Timocului 29; Kadics Dumitrie, V. Russo 2; Brutăria Record, IV. Pop de Băsești 38.

Coloniale

Babesanyi Francisc, I. I. C. Brătianu 3.
 Baruch & Co., I. Palatul Lloyd.
 Beitz Nic. I. V. Alexandri 6.
 Bohn Albert, IV. Scudier 1.
 Bohn Albert, Fröbl 49.
 Bohn Maurițiu, I. Bursei 1.
 Consumul Funcționarilor Publici, Palatul Dicasterial.
 Danco & Szegedi, II. Cl. Buziașului 13.
 Färber Maxim, I. Eugen de Savoya 12.
 Feistammel & Walleth, I. Văcărescu 15.
 Focht Peter, IV. Preyer 8.
 Földváry Filip, III. Odobescu 33.
 Friedmann Gizela, III. Lahovary 5.
 Galgon Iuliu, I. Mercy 6.
 Ghiță Ioan, III. Al. Lahovary 1.
 Gloria, I. Carol I 66.
 Grosz Simion, II. str. Joffre 3.
 Hirschl Al., IV. Scudier 9.
 Jancsó Carol, II. 3 August 20.
 Juracsek Emil, IV. Brătianu 19.
 Káldory Marcel, str. Paris.
 Kastner Oscar, IV. Berthelot 25.
 Kohn Ignatie & Co. I. C. Kogălniceanu 1.
 Kraus Olga I. Mocioni 2.
 Marthe Carol, II. Dorobanți 57.
 Mircsetics Francisc, I. Alba Iulia.
 Nenadovits Alex., II. p.la Traian 1.
 Prunkl Francisc, IV. Fröbl 27.
 Romcolind s. a. r., spl. Guttenbrunn 17.
 Schädt Petru, III. Moldovei 19.
 Sugar Acuziu, I. G. Duca.
 Szabó Ferdinand, I. C. Brătianu 16.
 Wallisch Ioan, I. Gh. Lazăr 2.
 Wolf Sigismund, I. Gl. Foch 27.

Măcelării

Auer Ioan, II. Viile
din Fabric; Biraescu
Zenobie, II. Mătăsari-
lor 47; Bârză Petru,
II. str. Telegrafului;
Balașiu Ioan, V. str.
Moldovei 32; Breica
Trifu, II. Calea Buzia-
șului 7; Basch Enric,
II. Titu Maiorescu;
Borca Francisc, III.
bul. Eroilor dela Tisa
(vis-à-vis de Abator);
Bogoszavlyevits Lyu-
bomir, II. Col. Kim-
mel; Berger Matei,
II. Col. Muncitorilor
92; Bardo Christofor,
V. Martirul Leucuța
34; Beer Ioan, IV.
str. Sft. Sofia 3; Bu-
dai Stefan, V. strada
Mircea cel Bătrân 18;
Betin Pavel, II. Colo-
nia Munc.; Brück
Max, IV. Pța. Drăgă-
lina 9 (Scudier); Barth
Francisc, II. Pța Badea

Cârțan; Cseh Andrei, V. Veronica Miclea 4; Christ Colo-
man, II. str. O. Iosif 12; Czimer Desideriu, II. str. O. Iosif
50; Czencz Nicolae, III. str. C. Porumbescu 56; Cooperativa
funct., I. Palatul Dicasterial; Fuchs Edmund, II. Stefan cel
Mare; Fodor Iosif, III. Piața Lahovary; Förster Desideriu,
II. Pța Badea Cârțan; Fernbach Michael, Rona, strada
Rosetti 38; Glasz Nicolae, III. str. Feldioara; Gertheisz
Francisc, V. Balta Verde 1; Gogoasa Panta, IV. str. Gh.
Pop de Băsești 43; Geisz Petru, IV. str. Fröbl 32; Henz
Carol, III. str. Dragomir 12; Iovi Todor, II. str. Telegrafului
31; Iancovici Trăilă, II. str. Simion Bărnuțiu 20; Ianacs Ioan,
II. strada Șaguna 4; Iorgovan Rista, III. str. Brâncoveanu;
Juhász Nicolae, II. Calea Buziașului; Iovanovici Milan, IV.
str. Vasile Lupu 7; Iung Mihai, III. bdul Carol 97; Iunger
Iosif, IV. Spl. T. Vladimirescu 35; Iucan Gheorghe, III. str.

Biserica din Fratelia

Leta 29; Klinger Iosif, III. str. Memorandului 38; Králík Matei, V. str. Rosetti 3; Kiss Valentin, III. bdul Carol (vis-à-vis poliția fos.); Kiszling Viliam, III. Pļa Axente Sever 4; Krotz Frideric, III. Viile Elisabetin Str. Lidia; Kiszely Alexander, V. Ronaț str. Radu dela Afumați 1; Kersch Ernest, V. Colonia Blascovici; Kopfer Leopold, III. str. Doja; Kovács Stefan, II. str. Dacilor; Lahner Iosif, Freidorf Nou XIV 23; Lavatovics Mihai, III. piața Adamachi; Martin Adam, I. Str. Merczy; Michelsz Mihai, Ronaț Războiu 8; Maszner Adalbert, II. Str. Joffre 29; Müller Eugen, II. str. Dacilor; Mé-száros Pavel, I. Str. Lonovici 1; Markovics Ivan, V. strada Crișan 20; Németh Gheorghe, IV. str. sturdza 26; Nánassy Iosif, II. Pļa Coronini; Neuhausz Nicolae, III. Ion Ciordaș 12; Novak Victor, III. Str. Odobescu 40; Németh Beni, III. Str. Buzdugani 131; Olariu Petru, II. Simion Bărnuțiu 42; Olah Matei, IV. Budai Deleanu 1; Olariu Ioan, II. Strada Dacilor; Ott Emil, II. Piața Traian 2; Preitl Martin, II. Pļa Nouă 1; Pelici Ioan, IV. str. Fröbl 22; Petrovics Victor, V. str. Plavosiu 15; Papp Alexandru, II. strada Lunea 25; Packi Ioan, IV. strada Cameliei; Rech Francisc, V. Piața Avram Iancu 4; Rusz Iosif, II. str. Moise Nicoară 4; Rác Petru, III. strada Feldioara; Szilly Antoniu, II. str. O. Iosif 12; Satorius Ioan, IV. strada Cameliei; Sunthausen Gheza, IV. str. Preyer; Sebold Ioan, V. str. Popa Istui; Sumanda Ilie, IV. str. Gh. Barițiu 11; Széchényi Emeric, III. Piața Crucii; Schackmann Petru, IV. str. Olănescu 14; Stemper Ioan, III. str. C. Porumbescu; Strung Ioan, III. str. Ion Vasii; Surdu Milan, Ghiroda Alea 261; Tănzer Ludovic, V. strada I. Plavosiu 7; Tulliusz Adam, V. str. Geml 1; Tuba Rosalia, IV. str. Gelu 8; Temmer Emeric, II. str. Nouă 8; Toth Pavel, II. str. Dacilor (Farm. Kovács); Unger Ioan, II. str. Bazilea 3; Vaskor Gheorghe, II. I. Klein 7; Virágh Francisc, II. Pavel Rotariu 1; Wahl August, IV. bul. Berthelot; Wanderer Andrei, V. Pļa A. Iancu 7; Willemsz Anton, I. Gh. Lazar 9; Willwerth Carol, IV. str. Fröbl 45; Wahl Arthur, III. strada Domnița Balașa, Zikeli Mihai, III. str. T. Cipariu 11; Zwick Ioan, II. str. Gloria 4.

Intreprinderi industriale

„Alka” fabrică de ciorapi, II. pļa Coronini.
Antalescu și Szöllinger, industria chimică română
„Elite”, cremă de ghețe, II. str. Stefan cel Mare.

Bulevardul Regele Ferdinand

- „Arena“, industrie de cauciuc, IV. bul. Carol 2.
 „Atlanta“ industrie textilă, III-str. V. Onișiu.
 „Aurora Petroliferă“, IV. Ioan Brătianu.
 „Bărzava“ fabrică de var și soc. an. comercială
 Arad, depozit T-șoara IV. Carol 43.
 „Bega“ fabrică de paste făinoase, IV. Bolintineanu 18.
 Beșa Cornel, exploatarea talcului, II. Pestalozzi 4.
 Bistriz Iosif și Gross Ignație, țesătorie mecanică, IV.
 G. Pop de Băsești 6.
 Bozsak M. și Fiul s. a. țesături și împletituri de sâr-
 mă, II. str. Șanțului.
 „Chemotex“, fabrică chimică, II. Calea Buziașului.
 „Cometa“, prima fabrică rom. de corpuri incandes-
 cente, III. Pța Asănești.
 „Construcția și Mobila Modernă“, IV. Bulevardul
 Berthelot.
 „Creditul Minier“, I. Circumvoluțiunei.
 Decsi Iuliu, atelier de tricotaje, II. Fortunei.
 „Domus“ s. a. de construcție, I. Reg. Ferdinand
 Dobay Frații, fabrică de ciorapi, II. P. Ispirescu.
 „Dura“ uzine, s. a. fabrică de corpuri de iluminat,
 II. Calea Buziașului.
 Ehrlich și Auscher, industrie textilă, IV. Preyer.

„Fadepa“, fabrică de panglici, ll. Corvin 2.
 Fabrica de Bere Timișoreană s. a. ll. Ștefan cel Mare.
 Fabrica de Broderii s. p. a. ll. pța Mitr. Șuluțiu.
 Fabrica de Cărămidă Comunală, IV. Calea Rahovei
 Fabrica de Cărămidă și Ciment, Fratelia.
 Fabrica de Lanțuri s. p. a. IV. spl. M. Guttenbrunn.
 Fabrica de Oglinzi Moldovan și Co., I. Tepeș-Vodă.
 Fabrica de Pălării s. a. IV. spl. M. Guttenbrunn.
 Fabrica de Rame s. p. a. III. pța Bisericeii
 Fabrica de Spirit de Vin din Banat s. a. r. ll. M. Joffre.
 Fabrica de Telefoane, III. blv. Carol.
 Fabrica Textilă Knopf s. a. IV. str. Gelu.
 Fabricile Unite de Lacuri și Vopsele s. p. a. I. str.

Mărășești

Fabricile Unite de Sifon și Mare Comerț de Ape Minerale, III. str. Tr. Laurian.

Fabricile Unite de Ulei și Săpun s. a., ll. spl. Peneș Curcanul.

„Favorit“ moară de ardei s. p. a. Calea Girocului

„Filmcentrala“ Dr. Des. Gabor, exploatare de filme, IV. Bolintineanu.

„Fil-Art“ industrie de pasmanterie, ll. pța Coronini.

„Filt“ fabrică de încălțăminte de lux, ll. M. Joffre.

Fischer și Braun, tâmpl. și fabr. de parchete, III. Odo-bescu 4.

Fischer Ștefan, intr. pentru prod. furnir și lemn, IV. Berthelot.

„Flora“ industrie chimică, Fratelia.

„Florida“ fabrică de ciorapi, ll. spl. Peneș Curcanul 5.

Frații Friedrich, fabr. de mașini și turnătorie, s. a. IV.

Duca 27.

„Frota“, Fabrică de Rame, ll. str. Cermena.

„Eg-Gü“ Uzina Chimică Română s. a. IV. spl. Peneș Curcanul

E. K. Thomas (Wilhelm Petru) fabrică de pălării și panglici, I. bul. I. G. Duca.

„Galvani“ fabr. ptr. articole electrotehnice s. a. IV., Bolintineanu 14.

„Gea-Krayer“ fabr. de produse chimice, I. G. Lazăr.

Goth Abraham, fabr. cremă de ghețe, IV. Brâncoveanu.

Gould, fabrică de cafea, IV. str. I. Brătianu 23.

Grasznec Emil, fabr. de ghețe, IV. T. Maiorescu

„Grozit“ s. p. a., acoperirea caselor ll., S. Micu.

Guszman Max. ing. instrum. de calorifere, I. Carp.

- Hammer și Ney, prima fabr. rom. de mătăsă, II. Corbului.
- Hannecker Adolf, fabrica de oțet, II. Tr. Laurian.
- „Hercules” fabr. de cărămidă cu aburi s. p. a. IV.
- Hermann Ed. și Fiul, fabr. de balanțe, IV. str. I. Brătianu.
- Herz Hermann Fii, fabr. rom. de salam s. a. IV. Mureșan 2.
- Herzog Petru și Co. fabrică de stofe, IV. bul. Carol.
- „Hidra” intr. ind. ptr. fabricarea oțetului, moară de sare, IV. spl. T. Vladimirescu.
- „Ideal” fabr. de piele, II. spl. Morarilor.
- „Igienă” boiangerie și uzine ptr. curățit II. Pestalozzi.
- Industria de Asfalt și de Var Căvaran, IV. pța Asanești.
- Industria de Căneapă din Banat s. p. a. IV. I. Brătianu.
- Industria de In și de Căneapă, Emerich Auscher și Co. IV. str. Mureșanu.
- Industria Lânei s. a. textile, II. spl. Industria Lânei.
- Kaldor Al. și Kaldor St. articole optice, I. pța Brătianu.
- „Kandia” s. p. a. fabr. bonboane, ciocolată, conserve, IV. I. Văcărescu.
- Kardos Iuliu, Fabrică de trăsuri și caroserii, II. str. M. Joffre.
- Kaufmann și Glauber, fabr. rom. liquer și cognac, III T. Cipariu
- „Kawe” prima fabr. rom. ptr. țesături elastice s. a. II. spl. P. Curcanul.
- Kimmel I. și Co. s. p. a. fabr. rom. cognac, liquer, II. str. Pipoș.
- Klein Geza, țesătorie mecanică, II. C. Buziașului.
- Klein Iuliu, intr. rom. ptr. nasturi de ață, III. bul. M. Viteazul.
- Kohn Iosif, tinichigiu, instalații de apaducte și lăcătuș, I. Solderer 6.
- „Kosmos s. a. ptr. comerț și industrie textilă, II. pța B. Cârjan.
- Krauser Margareta, ind. ptr. prelucrarea lemnului, IV. Mircea Vodă.
- Ladstätter Frații s. i. n. c. fabr. de pălării, II. str. Caragiale 7.
- Lanex s. a. r. suc. păr și lână, II. Morarilor.
- Lyon Alfred „Chimex” ind. chimică, II. Cal. Buziașului.
- Marcu și Cons. prima fabr. rom. ptr. alimente, II. spl. Kunz.
- Marki și Barta, reparațiuni industriale, IV. str. I. Brătianu.

- „Marginea-Reșița” distilerile de lemn unite s. a. r.
I. bul. Ferdinand.
- Mecher Ioan, fabrică de articole de tablă, III. str. Brâncoveanu.
- „Mercur” lacuri de ulei și nitro, prod. chim., III. bul. Carol.
- Miloșevici Dușan s. a. ptr. fabr. uneltelor agricole și com. cu lemne, IV. spl. M. Guttenbrunn.
- Nagy Carol, fabr. de panglici, III. str. Odobescu.
- Nauer G. iun. „Ariadne” întrep. de ciorapi și tricotaje V. str. Moldovei.
- „Naționala” s. a. ptr. construcții. I. bul. Ferdinand.
- Novotny A. Fiul, turnătorie de clopote, II. Lunei.
- Pelikan S. uzine de vopsele „Lutz”, str. R. Șirianu.
- „Petrolux” s. a. r. prima ind. rom. de chrom și fabr. de mărfuri metalice IV. str. Văcărescu 33.
- „Potcoava”, uzine chimice, III. bul. Carol 43.
- Prima Fabr. Băn. de Obiecte de Argint, IV. str. D. Sturza.
- Prima Fabr. Băn. de Mănuși s. a. II. S. Bărbăntu.
- Prima Fabr. Mecanică de Perii și Pensule s. p. a. I. str. Mărășești.
- Prima Fabr. de Spirt și Ind. Chimică s. p. a. IV. spl. M. Guttenbrunn.
- Prima Fabr. Rom. de Umbrele s. a. Gen. Grigorescu.
- Prima Industrie Textilă s. a. II. B. Cârțan,
- Prochaska Ed. Fii s. p. a. pentru industria morăritului, IV. str. Gării.
- „Progres” industria de ață s. a. IV. spl. T. Vladimirescu.
- Pucher Andrei, sobe de teracotă, IV. str. Brătianu 31.
- „Record” s. i. n. c. fabrică de cicoare, IV. str. G. Barițiu.
- S. A. B. A. s. a. Beton și Asfalt, II. Iosif Vulcan 7.
- S. A. Imobiliara și întrep. de construcții, I. p. Brătianu.
- S. A. ptr. ind. bumbac București, ssala T-șoara, I. p. Unirei.
- „Sapic” S. A. ptr. industrie și comerț de lemne, I. Circumvoluțiunei.
- S. A. R. fabrica de parchete și ind. lemn Krauszer, IV. Mircea Vodă
- „Saturnus” s. a. ptr. industria metalică, II. Telegrafului.
- Schnitzler E. și Feuerwerker E. s. i. n. c. tricotaje, III. bul. Carol 43.
- Schulz Arnold și Co. s. p. a. conserve de pește, IV. G. Pop de Băsești.
- Siemens-Schuckert soc. an. de electricitate, birou tehnic, I. Lonovici.

Somogyi Carol, fabrică de ghiață, IV. spl. M. Gultenbrunn.

Starck Iuliu, fabr. de esență, albăstreală, III. str. Marl. Ciordaș.

„Standard“, prima fabrică de ciorapi s. a. r. II. Kogălniceanu.

„Standardlac“ s. a. ptr. industria chimică, II. Calea Buziașului.

Steiner Iosif, întrepr. de construcții și lucrări publice, I. bul. Diaconovici Loga.

Strasser M. Samuil s. a. fabrică de conserve de pește, IV. Mocioni.

„Tanara“ s. a. industrie chimică, II. C. Buziașului 3.

„Tefag“, Vopsitorie Timișoreană, I. piața A. Vlaicu.

„Teramia“ s. a. exploatarea pământurilor, I. Bega Sf. Ion.

Țesătoria „Seida“ s. a. II. str. Fagul.

„Texta“ fabr. de mărfuri țesute și impl. s. c. r. I. Cernăuți, agenția T-șoara, IV. str. Brățianu.

„Texta“ fabrică de pânză s. a. II. Clea Dorobanților.

„Timiș“ Industria Chimică s. a. II. str. Fagului.

„Timiș“ s. p. a. de construcții, I str. Milano.

Tunner, industria de piatră s. a. IV. str. Vespasian.

„Ufa-Demed“ comerț engros de medicamente și fabr. de produse farmaceutice s. a., IV. Preyer.

Uzinele Române Textile s. a. II. str. S. Micu.

Vinci Umberto, torcătorie mecanică, III. Feldioara

„Vulcan“ s. a. fabrică de art. chimice, I. str. Telbisz.

Weisz H. și Klein E. s. i. n. c. „Teregoval“ ptr. exploatare de păduri și comerț de lemne III. bul. Carol.

Weisz și Co. „Rocca“ fabrica de ciorapi, II. spl. P. Curcanul.

„Wilhelm“ fabrica de pălării s. a. III. Domnița Balașa.

Foto N. Arsenie

Intreprinderi comerciale

- ABC. modă de dame, I. pța Unirei.
„Accumulator” s. a. accesorii ptr. automobile, III. bdul Carol 41.
Adler Stefan și Fiul, sticlă. email, II. pța P. Rareș.
„Ageco” s. a. textile și chimicale, I. bul. I. G. Duca.
„Arima” s. a. coloniale, V. str. Buzzești.
„Artec” s. a. articole tehnice, IV. str. I. Brătianu.
„Atlantica” import de cafea, ceai, I. str. Avram Iancu.
„Autounion”, înreprindere de autobuse, IV. General Foch 36.
„Balcan-Impex” s. a. import-export, I. pța Brătianu.
„Bazarul Poporal”, textile, modă de dame, I. pța Unirei.
Bespaletz W., export de ouă și paseri, IV. b-dul Berthelot.
Blau Alexandru, ferărie s. a. IV. pța Drăgălina.
„Carlton” s. a. hoteluri și restaurante, I. b-dul I. G. Duca.
„Cartea Românească”, librărie, papetărie, I. b dul Reg. Ferdinand.
Catina Vasile, cereale, IV. str. I. Brătianu.
„Centrala Lânei” s. a. rom. ptr. tapiserie și comerțul cu fire, I. b dul I. G. Duca.
Dénes și Pollák, modă de dame, II. strada 3 August, fil. IV. b dul Berthelot.
Deutsch Fții s. a. comerț și com. de cereale, semințe, I. Reg. Ferdinand.
Deutsch Iacob, fier vechi, metal, II. str. Dacilor 25.
Dornhelm Eug., textile și modă, I. b-dul I. G. Duca.
Duschnitz s. a. comerț de mărunțișuri și tricotaș, II. str. Anton Pan, fil. IV. b dul Berthelot.
„Eg-Gü” fabrica de cremă de ghete, II. strada Peneș Curcanu.
Ellmann Solomon, mărunțișuri, IV. str. Fröbl.
Feuerstein și Comp. cereale, III. b dul Carol 29.
Fellenz E. „Balcanil” art. de hârtie, agentură, comision și import, IV. str. E. Gojdu.
Fischer Alexandru, mărfuri de Nürnberg, I. strada E. Ungurianu.
Fischer și Schulz, coloniale, fructe sudice, I. piața Unirei.
Forgács Matei, ferărie, IV. str. Văcărescu.
„Fortuna” s. a. mărfuri textile și de modă, II. piața Traian.

Fuchs Al. confecțiuni de haine, IV. pța Drăgălina.

Fuchs Martin, depozit de făină, IV. str. I. Văcărescu.

Galambos B. librărie, papetărie engros, I. strada V. Alexandri.

Gerő Frații, papetărie engros, IV. str. I. Brătianu.

Bega

Foto N. Arsenie

Glauber Arpad, fabr. de liquer, dep. de vinuri.

Gömöri Ioan, articole casnice, IV. str. Brătianu.

Grosz și Comp. soc. în comandită, agentură gen. II. str. 3 August.

Grossmann Alex. s. p. a. mărfuri de piele, II. piața Traian.

Grünbaum Frida, agentură tehnică, IV. str. Brătianu.

Guth I. și Comp. fabrică de dopuri, III. bul. Carol 41.

Häring Gustav Fiul, bumbac, I. b-dul Reg. Ferdinand.

Hiller Ernest dr. și Berger Eugen, agentură comercială și comision, I. b-dul Reg. Ferdinand.

Hönigsberg N. F., fructe sudice, III. b dul Carol 41.

Jäger Iosif și Petru, ferărie, IV. b dul Carol 50.

Industria Economia s. a. pt. comerț și ind. mărfurilor de fier, IV. str. Brătianu.

Ionașiu Titu, biurou de cereale, I. str. Mărășești.

Karner Eduard s. a., dep. de mașini IV. I. Brătianu.

Katz Regina, zaharicale, II. piața Traian.

Kecskeméti Alex., articole optice I. b-dul I. G. Duca.

Kern Pavel s. a., II. str. Dacilor.

Kertész Ludovic, parfumerie și vopselărie, II. strada Dacilor 51.

Klaber Ladislau, vinuri și rachiuri engros, I. strada Nikolaus.

Klein Wilhelm succ. cereale. semințe de trifoi, IV. spl.

Drept al Begheului.

Kohn Adolf și Fiul, vopselărie, II. strada Stefan cel Mare.

Kohn și Fiul, s. a., textile, I. piața Brătianu.
 Krausz Hugo, mărunțișuri, IV. b-dul Berthelot.
 „Leguma” s. a. r. a. agricultorilor ptr. cultura și exportul semințelor, IV. pța Drăgălina.
 Leonida & Comp. s. a. sucursala Tșoara, automobile și piese de automobile, I. bul. Reg. Maria.
 Löffler Iacob și Fii s. a. IV. bul. Berthelot 11.
 Löwy Arcadie, agentură comercială și comision ptr. produse agricole, III. str. Domnița Balașa.
 Lusztig și Co. textile, I. str. G. Lazăr.
 Luitwah, pescărie, IV. str. Preyer 2.
 Marossy Matei succ., lacuri, vopsele, produse chimice
 IV. Str. I. C. Brătianu,
 Montag Frații, agentură și comision I. pța Sf. Gheorghe.
 Moravetz Frații S. A. librărie I. Str. Avram Iancu.
 Morvay Eugen, articole de modă, textile IV. Str. Fröbl, fil. IV. Bulev. Berthelot.
 Müller Iosif, manufactură, I. Bulev. I. G. Duca.
 Niegel Carol, agentură generală în comision, hârtie, I. str. Diaconovici Loga.
 Paucker Jaques s. a. tehnico-industrială, comerț cu articole tehnice, succ. IV. str. I. C. Brătianu.
 Phöbus s. a. tehnică și de electricitate IV. Str. I. C. Brătianu I. Bulev. Regele Ferdinand.
 Plohn Leo, magazin de ghețe I. Bulev. Reg. Ferdinand.
 Plohn Marcel, alimente IV. Bulev. Carol 51.
 Pollak Carol, librărie, papetărie IV. Piața Dragalina.
 Popper Iuliu, covoare IV. Bulev. Berthelot 5.
 Prochaska Ed. Fii, automobile și piese IV. str. Brătianu.
 Rabong și Schneider s. p. a. postăvărie I. pța Brătianu.
 Radó Iuliu succ. Tșoara manufactură, mode de dame I. bulev. Regele Ferdinand.
 „Record-Majestic” fabrică de panglici s. p. a. pța Ba-dea Cârțan.
 „Reisbreth” Fabrica română pentru țesături elastice S. A. II. str. Renașterii.
 Reiter Maurițiu s. p. a. lemne de construcții, lemne de foc IV. Str. Circumvoluției.
 Reiter Simion iun. succ., material de construcție III. Piața Asănești.
 „Riso” Intreprindere comercială s. a. mijlocirea afacerilor comerciale IV. str. I. Văcărescu 21.
 Rubín Fții, blănar, IV. b-dul Berthelot.

Ruschil și Lenner I. str. V. Alexandri.
 Sallo Ervin s. a. birou de expediție și comision I.
 bul. Regele Ferdinand.
 Sartor R. s. p. a. automobile IV. Str. Jiul.
 Schlosser Frații s. a. comerț cu produse brute II. Ca-
 lea Buziașului
 Schönfeld Ferdinand, agentură comercială și comision
 reprezentatul fabricii „Zwack” și „Mott” IV. bul. Carol 14.
 Schönfeld Salamon, articole de Nürnberg IV. str. Fröbl.
 Schwartz Alexandru s. p. a. pentru comerțul cu bău-
 turi spirtoase și vinuri IV. bulev. Carol 64.
 Sebök & Löbl s. a., textile, lână, I. pța Brătianu.
 „Silesia” textile I. str. V. Alexandri.
 Societate Anonimă Română de transbordare, magazia
 generală și întreprinderi spl. M. Guttenbrunn.
 Soc. An. pentru exploatarea și comerțul lemnului IV.
 str. Circumvoluției.
 Soc. An. Rom. pentru desfacerea malțului II. str. Ște-
 fan Cel Mare.
 Societatea Industrială și Comercială Bănățeană de
 Lemne, I. Cal. Aradului.
 Tăran Trăila, import-export de vite, strada Abrud.
 „Timanil” s. p. a. vopsele de gudron, I. pța Brătianu.
 „Transilvania” s. a. r. pentru comerțul de textile, I. str.
 Eugen de Savoya.
 „Vesta Petrol”, II. Al. Sofia Imbroane 68.
 „Vitrum” s. a. pentru comerțul cu sticlă în tablă și
 sticlă pentru oglinzi, IV. Spl. M. Guttenbrunn.
 Wagner Victor, textile, II. str. Dacilor.
 Wallisch Ioan, coloniale, I. str. Gh. Lazăr.
 Weisz Alexandru și Fii, manufactură, I. pța Unirei.
 Weisz Hugo & Comp. s. s. lemne de foc, III. b-dul
 Carol.
 Weisz Iosif, textile, I. pța Unirei.
 Weisz Sigismund, hârtie, rechizite, I. str. E. Ungureanu.
 Weisz Viliam și Fiul s. a. I. b-dul Ferdinand, IV. pța
 Drăgălina.
 „Werpel” articole de modă, I. pța Unirei.
 Winkler E. s. a. textile, I. str. I. G. Duca.
 Weber & Warkotz, mașini și materiale tehnice, IV.
 b-du Berthelot.
 Wohlstein Leopold, articole de sticlă, I. pța Brătianu.
 Wolf Matei, materiale de construcție, IV. str. Bolin-
 tineanu.

Asociații profesionale

Asociația Industrială a Ospătăriilor și Cafe-
giilor, I. Gl. Praporgescu 5.

Asociația Proprietarilor de Cazane, I. Reg.
Ferdinand 8.

Biroul Grup. Prof. al Cerealiștilor Sătești din
Banat, str. Anton Suter 12.

Federala Cooperativelor Sătești Bănățene, IV.
spl. Müller Guttenbrunn 17.

Reuniunea Comercială din Timișoara, I. bdul
Ferdinand, Pal. Lloyd.

Sfatul Negustoresc, I. bdul Reg. Ferdinand.

Sindicatul Chelnerilor, I. V. Alexandri 9.

Sindicatul Comercianților pentru vânzarea în
rate, IV. Miron Costin 8.

Sindicatul Profesional al Patronilor Industr.
din Timiș, I. Eug. de Savoya 20.

Sindicatul ptr. raționalizarea exportului de
animale din Banat, I. bdul Reg. Ferdinand 5.

UFA Uniunea Farmaciștilor, IV. str. Preyer 4.

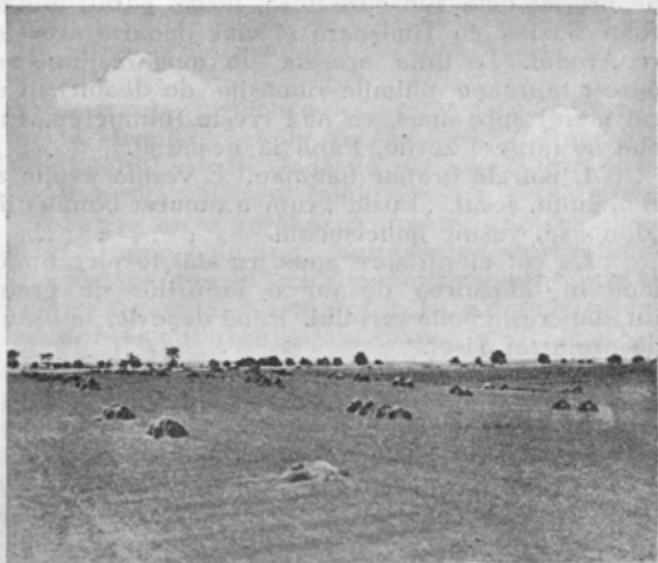

Bega

Foto N. Arsenie

Partea III.

BANATUL APUSEAN

Fot. ing. V. Birou

Banatul apusean

„Veșnic desfășurată întindere. Poveste din-
toldeauna spre zarea toată. Depărtări livide, ori-
zonturi insulișate de turnuri, drumuri punctate cu
duzi —

Cărări, ogoare, ape . . .

Învălurarea brazdelor e un suiș spre albastrul
apos al fărâșfârșitului. El însuși învălurare.

Dor de singurătate, izvor de nostalgiei.

Tăcere, mister, odihnă . . .”*

Acesta este șesul Banatului, evocat de un
scriitor care a crescut sub zărilor-i înalte, fără
liman.

Incepe cam dela linia, ce mergând în direc-
ție precisă dela sud spre nord, leagă portul dună-
rean Baziaș cu Timișoara și mai departe aceasta
cu Aradul. La linia aceasta de demarcațiune se
opresc aproape ultimile rămășițe de dealuri. Cu
cât mergi spre apus, cu atât crește întinderea. Cu
atât se lărgesc zărilor. Până la nesfârșit.

E marele grâнар bănațan. E vestita avuție a
Banatului, șesul. „Pusta“, cum o numesc bănațenii.
Mănoasă, veșnic îmbelșugată.

Cu cât mergi spre apus, cu atât te pierzi mai
mult în lălăzuirea de aur a lanurilor de grâu.
Cu atât crește bolta ceriului. Până departe, la brâul
de argint al Tisei.

Și deasupra nesfârșitelor lanuri, în zărilor în-
cropite, uneori ape sclipesc argintii în soare. Uneori,
foarte rar, chiar turle se înalță în zare și în jurul
lor un oraș întreg crește fantomatic din nimic. Și
de-odată dispar iarăși toate. Ca în altă parte să
apară un călăreț crescând până la cer de pe un
tumulus avar . . .

* Tiberiu Vuia: Șesuri.

Gospodărie românească din Timiș-Torontal

E marea vrăjitoare a pustei, fala morgana, care își deapănă vrăjile în zări. — Pe drumurile Torontalului, sau în stea de nisip a Deliblatei, în zile de arșiță călătorul întâlnește des acest miraj.

Satele au o înfățișare aparte, caracteristică, aci în câmpie. Nu sunt împrăștiate, străzile sunt largi, drepte, casele îngrijite, curțile mari. Gospodăriile în general foarte ordonate, se simte pretutindeni belșugul rezultat din marea fertilitate a solului și munca rațională.

Bunăstarea și ordinea primează aci, în satele de pustă. Atât în gospodăriile individuale, cât și în aranjamentul general al satului. Străzile nu se încalcă la înlămpare și strâmbe, ci pornesc la distanțe egale și perpendiculare de pe o stradă principală, pe la mijlocul căreia se află întotdeauna biserica, școala și primăria, astfel că întreg satul

privit de sus, pare un mozaic de paralelograme, având ca pivot central biserica.

În general cele mai multe sate de câmpie nici nu sunt zidite la întâmplare, ci după un plan stabilit dinainte și executat cu stricteță. După retragerea turcilor, în timpul marilor mișcări de populație din sec. XVIII. șesul a suferit mai mult. Războaiele aci au pustiit mai aprig și cele mai mari dislocări de populație tot aci s'au făcut. Populația întreagă a câte-unui sat a fost evacuată și mulată aiurea. În locul ei s'au instalat coloniștii noi veniți.

Aceste mișcări de populație ale secolului al XVIII-lea au dat noua înfățișare aparle, geometrizată, satelor dela șes.

Mai au o caracteristică aceste sate: în general sunt mari, unele întrec ca număr de populație, și chiar și ca aspect, multe orașe mai mici. Posibilitățile de muncă și condițiile ușoare de trai au prilejuit această creștere a satelor, destul de des situate. Sunt puține sate cari în rază de 6—7 km. să nu aibă vecini. Acolo sunt mai rari, unde vechile latifundii au pus zăgaz dezvoltării firești a regiunii. Nouile colonizări sunt pe cale să elimine și acest neajuns.

Multe dintre satele mari de câmpie și-au pierdut caracterul de sate. Oficios se numesc comune rurale, dar în realitate sunt orașe, târguri de câmpie, cu splendide edificii publice, cu străzi pavate și trotuare asfaltate, cu hoteluri, cu cafenele și restaurante elegante. Cele mai multe sunt și serioase centre industriale. Dar toate sunt vestite mai ales pentru târgurile mari de vile, foarte frecventate și de streini.

Pentru descrierea Banatului apusean am luat ca punct de plecare linia Timișoara-Lipova, — (deși aceasta aparține mai mult regiunii de dealuri, de-

Sat şvăbesc — Gultenbrunn

cât celei de câmpie, însă administrativ e legală de liniile câmpiei), — şi mergând în sens invers cu al acelor de ceasornic, am înşirat în ordinea succesiunii lor, toate liniile, până la aceia care leagă Timişoara de Baziaş şi care constituie întrucâlva şi o linie de demarcaţie între câmpie şi deal.

În consecinţă această parte a lucrării cuprinde descrierea teritoriului vechilor judeţe Timiş şi Torontal, azi împărţite între judeţul Timiş-Torontal şi Banovina iugoslavă.

Linia Timişoara-Lipova

C. F. R. — 66 km. — Dela Timişoara din Gara Domniţa Elena trenul trece prin Gara Fabrică, apoi prin staţiile comunelor Giarmata (5204 locuitori, germani şi români), Cerneleaz (1213 loc., români), Pişchia (1337 loc., germani şi români), Fibiş (2161 loc., români, germani, maghiari), Remetea-

Mică (739 loc. germani), Charlottenburg (267 loc.), Alioș (1752 loc., români, puțini germani), și Zăbrani la **Lipova**.

Șoseaua: Dela Timișoara pe Calea Lipovei la Uisenteș (1320 loc., coloniști maghiari, români și germani),

— ramificație spre Giarmata, —

Pișchia, Fibiș,

— de aci ramificație spre Hunedoara-Timișană, (sat de coloniști români nou înființat), Firi-teaz (sat românesc, 944 loc.), Cruceni, Sănnicolaul-Mic, Aradul-Nou, **Arad**. —

apoi dela Fibiș la Mașloc (1211 loc. germani),

— de aci ramificație spre Remetea-Mică, Charlottenburg, Altringen, **Bogda**, (o mică stațiune balneară, băi feruginoase), Șintar, Comeat, Cujeidia, sate cu așezări pitorești în mijloc de păduri, —

dela Mașloc la Alioș, Neudorf,

— ramificație spre Zăbrani, Guttenbrunn, Tranau, Schöndorf, Engelsbrunn, Sănnicolaul-Mic, sate șvăbești cu gospodării ordonate, Aradul-Nou, **Arad**. —

dela Neudorf (1053 locuitori, germani, puțini români) la

LIPOVA

situată pe malul Mureșului, este o foarte veche așezare omenească. În evul mediu a fost o cetate cu mare însemnătate. Este amintită în istorie încă din prima jumătate a secolului XIII-lea. Mai târziu Ioan Zápolya ridică Lipova la rangul de oraș liber regesc și văduva sa regina Isabella se adăpostește o vreme aci, împreună cu fiul ei și coroana Ungariei. În epoca turcească constituie o impor-

lanță cheie strategică și schimbă des stăpânii. În

epoca austriacă a fost sediul unui district.

Azi Lipova este un orașel frumos, îngrijit, are peste 6000 de locuitori, în cea mai mare parte români.

Are câteva clădiri publice foarte frumoase, cum este Primăria, Școala Sup. de Comerț, Spitalul, etc.

Cea mai importantă clădire din Lipova însă

rămâne în orice caz biserica gr. ort. română situată în mijlocul vechii pieți, ce și-a păstrat în parte încă înfățișarea și caracterul din epoca turcească.

Această biserică este unul dintre cele mai de seamă monumente istorice și artistice din Banat. A fost zidită probabil prin sec. XIV.-lea. La început se crede că a fost mănăstire, anumite amănunte de construcție par a dovedi

Ghidul Banatului

Biserica gr. ort. rom. din Lipova

suficient acest lucru. La răstimpuri, când Lipova în mod temporar a devenit reședință episcopală ortodoxă, biserica a fost ridicată la rangul de catedrală. În epoca turcească a fost transformată în moschee, apoi după isgonirea turcilor a fost redată iarăși chemării ei adevărate. Zidită la origine în stil bizantin, cu ocazia diferitelor restaurări a suferit o serie de transformări, căpătând cu vremea caracteristicile stilului rococo vieneț provincializat. A fost restaurată la 1732, apoi 1781. O nouă restaurație radicală i-s'a făcut în 1930. De remarcat în interior cele două panouri de frescă datând din epoca dinaintea de ocupația turcească, precum și frescele zugravului Nedelcu, executate între anii 1735—40.

Un pod de fier monumental leagă peste Mușeș Lipova de localitatea **Radna**, renumită pentru mănăstirea și biserica sa franciscană, care este un vestit loc de pelerinaj pentru lumea catolică.

În apropierea Radnei pe malul drept al Mușeșului se văd ruinele cetății medievale a **Șoimșului**, situată pe un masiv de stâncă înalt de 300 m.

La 5 km. distanță dela gara Lipova se găsește stațiunea balneară **Băile Lipova** cu izvoare minerale bogate în acid carbonic și fier.

Băile sunt amenajate modern, cu un parc frumos și o terasă, strand cu plajă, trei hoteluri elegante cu 280 camere, confort modern, apaduct, lumină electrică, etc.

Dela gară taxiuri, trăsuri și un autobuz stau la dispoziția publicului.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Lipova, Timișoara—Giarmata, Arad—Lipova, Timișoara—Guttenbrunn. Marți și Vineri între Aradul-Nou—Mașloc.

Linia Timișoara-Arad

C. F. R. — Vinga 25 km. Arad 57 km. — Dela Timișoara trenul merge prin stațiile comunelor Sănandrei (2468 locuitori germani și români),

Băile Lipova — Hotel Grand

Merțișoara, Orlișoara (ambele comune șvăbești frunțase, colonizate în sec. XVIII-lea) la

Vinga

Localitatea datează de prin secolul XIII-lea, în epoca turcească a fost devastată complet. La 1737 a fost colonizată din nou cu bulgari veniți din Țara Românească, cărora li-se acordară o mulțime de privilegii. La 1744 Maria Teresia ridică Vinga la rangul de oraș dându-i numirea de Theresiopolis. În curând însă, la dorința populației, i-a fost redată numirea veche și a fost repusă în rândul comunelor rurale. Azi are cca 5000 locuitori, în cea mai mare parte bulgari.

E sediul plasei Vinga și a unei judecătorii de ocol.

Cele mai remarcabile clădiri sunt pe drumul ce vine dela gară, în dreapta o frumoasă biserică

gr. orl. română în stil bizantin, apoi în piața centrală monumentală biserica rom. catolică, zidită în stil gotic, și primăria. — Tot în această piață se găsește și edificiul preturei, precum și un hotel și restaurant.

Dela Vinga trenul merge prin stațiile Șagul, Aradul-Nou, la **Arad**.

Șoseaua: Eșind din Timișoara pe Calea Aradului, trecem prin Orțișoara (2177 loc.).

— ramificație, drum de vară, la CĂLACEA, o mică stațiune balneară, —

Vinga, Șagul (1685 loc.), Aradul-Nou (6000 locuitori, mai mult un foburg al Aradului), **Arad**.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Arad și Timișoara—Vinga.

Linia Timișoara-Periam

C. F. R. — Periam 49 km, Sănnicolaul-Mare 68 km, Vălcani 89 km. — Din Timișoara Gara Domnița Elena prin stațiile Sănandrei, Hodoni (1182 loc. români și germani), Satchinez, Brăteni (stația comunei Bărăteaz), Gelu, Variaș, la Periam, apoi de aci prin stațiile Sănpetrul-Mare, Saravale, la Sănicolaul-Mare, iar de-aci prin Beșenova-Veche la Vălcani.

Șoseaua: Eșe din Timișoara prin Calea Aradului apoi se abate la stânga prin comunele Sănandrei

— ramificație spre Hodoni, Satchinez (2691 locuitori, români, germani și puțini sârbi). — Cărani (fost Merțișoara, 1536 loc.), Bărăteaz (786 loc. români și germani), Gelu (1564 loc. în majoritate sârbi),

— de aci ramificație spre Mânăștur, Vinga; delă Mânăștur o altă șosea duce la Mailat, (sat de coloniști maghiari 2036 loc.) —

V a r i a ș
(comună mare, 4238 locuitori, germani și sârbi), la

Periam

Comună mare, cu aspect de orășel, peste 5000 locuitori, majoritate germani, apoi români și puțini maghiari. Sediul de plasă. Viață economică foarte dezvoltată, este și un însemnat centru industrial și comercial.

Străzile largi, îngrijite, trotuare pavate, lumină electrică, câteva edificii publice impozante. Hotel și restaurant în piața centrală.

Dela Periam șoseaua duce prin comunele Sânpetru-Mare (comună sârbească frunțasă, 2509 locuitori), Saravale (3721 loc. majoritate români, apoi sârbi și germani), la Sânnicolaul-Mare.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—

Biserica rom. cat. din Vinga

Periam, Timișoara—Salchinez și Timișoara—Sânandrei.

Linia Timișoara—Sânnicolaul-Mare

C. F. R. — Lovrin 47 km, Sânnicolaul-Mare 63 km, Cenadul-Vechi 75 km. — Dela Timișoara Gara Domnița Elena trenul trece prin stațiile Cioresni, Beșenova-Nouă (comună șvăbească, 2418 locuitori), Becicherecul-Mic, Biled, Șandra, Lovrin, Tomnatic (comună frunțasă, 3303 locuitori, majoritatea germani, puțini români) la Sânnicolaul-Mare. De aci continuă spre Cenadul-Vechi.

Șoseaua: Din Timișoara esă prin Calea Torontalului, apoi continuă prin comunele Becicherecul-Mic (3328 locuitori, germani, puțini români și sârbi, comună mare, frumoasă, cu gospodării ordonate), Biled (3795 locuitori, comună mare șvăbească, cu străzi largi, curate, gospodării cari pot fi considerate ca modele, regiune foarte bogală, crescătorii mari de porci), Șandra (1854 locuitori, germani, puțini români), Lovrin (3812 locuitori, majoritatea germani, important centru economic și cultural șvăbesc, cu aspect de oraș, are străzi pavate și lumină electrică. În general mai loale aceste comune mari șvăbești din aceasă regiune prezintă aspecte de civilizație foarte înaintată, ce se manifestă atât în conducerea cumpătată a bunurilor publice, cât și în raționalizarea gospodăriilor individuale. Sunt comune vestite pentru bunăstarea lor. Lovrinul mai e și sediul judecătoriei de ocol).

Sânnicolaul-Mare

Situat pe malul drept la canalului Aranca, la 6 km dela Mureș. Are administrație de comună

rurală, în realitate însă este unul dintre cele mai importante orașe de câmpie ale Banatului nordic. Numărul locuitorilor trece de 9000, în majoritate români, iar împreună cu Sănnicolaul German, care se administrează separat, dar este strâns legat de el, Sănnicolaul are aproape 11000 locuitori.

Țărani români din Timiș-Torontal

Centrul comunei are aspect de oraș. Case cu etaj, străzi pavate, trotuare de asfalt, lumină electrică, edificii publice impunătoare. Dintre acestea sunt de remarcat palatul primăriei, edificiul Gimnaziului de Stat „Principele Carol”, în față având un bust al lui M. Eminescu lucrat de sculptorul D. Bârlad, Gimnaziul rom. cat. de Fete, Școala de Agricultură „V. Babeș”, Spitalul de Stat Public „Berta”, etc. Biserici sunt 2 ortodoxe, una greco-catolică, una romano-catolică și o sinagogă.

Sănnicolaul e sediul preturei plasei cu acelaș

nume, sediul unei judecătorii de ocol, precum și al sindicatului „Aranca” pentru regularea apelor.

În comună funcționează mai multe societăți culturale, precum și o foarte vestită formație sportivă, Societatea de educație fizică „Șoimii României”, înființată în 1924 de către frații George și Vasile Ion Farca. Această societate dela înființare și până în prezent a dezvoltat o foarte prodigioasă activitate, ramificându-se în toate comunele din jur, și luând parte la mai multe concursuri internaționale, de unde s'a întors întotdeauna cu laude binemeritate.

Sănnicolaul este și un foarte important centru industrial, având mai multe fabrici de mobile, piele, lână, cărămidă, etc.

Comuna este de origine foarte veche. Săpăturile arheologice făcute pe teritoriul comunei au scos la iveală o mulțime de obiecte încă din epoca bronzului. S'au găsit și foarte multe vestigii de viață romană, așa că e probabil că a ființat aci o așezare romană importantă, desigur sub oblăduirea castrului Morissena, care a existat în imediată apropiere, în locul Cenadului de azi.

Cea mai importantă descoperire arheologică ce s'a făcut aci însă este fără îndoială tezaurul numit în mod greșit „comoara lui Atila”, găsit de un țăran în anul 1799, în locul numit „sighet” (azi însemnat cu o piatră indicatoare). Acest tezaur, care de prezent se găsește la Viena, conține 23 obiecte diverse de aur, de a ornamentație foarte bogată, și a format timp îndelungat obiectul de discuție al arheologilor din toată lumea. Azi se crede că ar fi de origine pecenegă. În orice caz datează din epoca marelui migrațiuni de popoare de pe la finea mileniului I al erei noastre.

Cu numirea actuală comuna abia în secolul

Port șvăbesc din Timiș-Tor.

Fot. „Arta” Timișoara

XVI-lea apare în istorie. În timpul ocupației turcești a fost mult depopulată, iar la 1764 au fost aduși o seamă de coloniști germani aci.

Dela Sânnicolaul-Mare șoseaua principală merge spre Cenadul-Vechi și Cenadul-Mare, două comune conexe, ca și Sânnicolaul-Mare.

În locul acestor comune a stat pe timpuri castrul roman Morissena. La venirea Ungurilor aceasta era o cetate puternică, reședință a principelui slavo-român Glad. Unul dintre urmașii lui Glad, Achtum, răzvrătindu-se împotriva regelui Ungariei, a fost înfrânt și ucis de vizirul acestuia Cenad, care i-a luat locul apoi lui Achtum, schimbând și numele cetății din Morissena în „Csanád”.

Sub acest nume nou cetatea a jucat un rol foarte însemnat în istoria Banatului și a Ungariei, aci fiind centrul militar, politic și bisericesc al Banatului, fiind și sediul unei episcopii romano-cato-

lice. Timișoara abia mai târziu, după decăderea Cenadului în epoca ocupației turcești, ajunge centrul de gravitație al întregii provincii.

După retragerea turcilor celălea a rămas devastată, iar în anul 1767 comunele au fost colonizate cu germani. Azi populația Cenadului, (a celor două comune conexe) trece de 7000 de locuitori, români, germani și maghiari. Are câteva edificii impozante, în special trebuie amintită frumoasa biserică romano-catolică, zidită în locul vechi catedrale episcopicești medievale.

Dela Cenad drum de vară duce peste Cheglevici la Cherestur, iar de aci iarăși șosea la Beba-Veche, frumoasă și frunțasă comună românească, situată la cel mai apusean punct al țării, la întretăierea a trei granițe. Adevărată comună de „pustă”, cu înfățișare îngrijită, cu gospodării curate. Are 2630 locuitori, majoritatea români, puțini germani și maghiari.

Dela Sănnicolaul-Mare o altă șosea duce la Beșenova-Veche (comună mare de coloniști bulgari, 6079 locuitori, având ca ocupație mai de seamă grădinăritul, exploatat foarte rațional), iar de aci la Vălcani, comună românească de graniță, 3413 locuitori, străzi bine întreținute, frumoasă casă națională, gospodării mari de șes.

Tot dela Sănnicolaul-Mare duce o șosea la Nerău (1566 locuitori) și Teremia-Mare (2856 locuitori), prima comună românească, a doua șvabească, ambele vestite pentru cultura viilor, producând vinuri foarte gustoase.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Sănnicolaul-Mare, Timișoara—Vălcani, Timișoara—Cenad, și Timișoara—Teremia-Mare.

Românce la fântână

Fol. „Arta” Timișoara

Linia Timișoara—Comloșul-Mare

C. F. R. — Lovrin 47 km, Comloșul-Mare 61 km, Nerău 74 km. — Din Timișoara Gara D. Elena trenul merge via Lovrin, apoi de aci cu trenul care vine dela Arad (prin stațiile Aradul-Nou, Zădăreni, Bodrogul-Nou, Falnic, Sânpetrul-German, Munar, Secușigiu, Salu-Mare, Periam, Pesac, Lovrin, total 64 km) prin stațiile Gottlob, Comloșul-Mare, Teremia-Mare la stația finală Nerău.

Șoseaua: Merge dela Timișoara via Lovrin, apoi prin Gottlob (comuna șvăbească, 1990 locuitori, mari crescătorii de vite, lăptării, trapisterie), la

Comloșul-Mare.

Una dintre cele mai de văză și mai bine si-

luale comune românești de șes. Are 4405 locuitori, în cea mai mare parte așezați aci în secolul al XVIII-lea, venind din Oltenia.

Ca aspect și bunăstare Comloșul rivalizează cu orice comună șvăbească de șes. Populație cu-minle, economă, muncește pământul în mod ra-țional, știe agonisi și păstra.

Comuna are câteva edificii demne de remar-cat. În centrul comunei, în mijlocul pieții parcale recent, se găsesc cele două biserici românești, or-todoxă și greco-catolică, în apropiere primăria, o școală primară, pretura plasei așezată de prezent în castelul fostei ducese de San-Marco, iar ceva mai departe claustrul rom.-catolic cu două școli confesionale rom.-catolice.

În comună activează mai multe societăți și asociații religioase, culturale, economice și sportive.

În continuarea străzii principale, care ese în partea apuseană a Comloșului, se întinde pe o distanța de aproape 4 km comuna Lunga.

Dela Comloșul-Mare șoseaua duce prin Comloșul-Mic (comună șvăbească, 1676 locuitori) la Jimbolea.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Comloșul-Mare—Lunga și Comloșul-Mare—Jim-bolea.

Linia Timișoara—Jimbolea

C. F. R.: — 39 km. — Linia principală Bucu-rești—Subotica—Triest din Timișoara Gara D. Elena trece prin stațiile Săcălaz, Beregsăul-Mare, Cărpiniș, ca să ajungă la stația de frontieră

Jimbolea

Situată la graniță, pe una dintre liniile cu circulația cea mai intensă, poartă spre apus, având

Sat de „pustă”

Fot. N. D.

un sol foarte îmbelșugat și holar întins, precum și o industrie foarte dezvoltată, Jimboia este azi cel mai important centru economic și industrial din nord-vestul Banatului. Se administrează ca o comună rurală, dar are 11.000 de locuitori și aspect absolut de oraș.

Dela gară pe un bulevard larg în câteva minute ajungem în centru, unde în dreapta se înșiruie o mulțime de magazine elegante cu vitrine mari, frumoase, la mijloc având vechiul edificiu al primăriei, iar în stânga localul preturei, un cinematograf, un hotel și restaurant elegante, și imediat în apropiere judecătoria de ocol, percepția, etc. Tot aci se înalță și o frumoasă biserică romano-catolică, iar în fața acesteia palatul Csekonics.

În general această porțiune, destul de considerabilă, dela gară și până la palatul Csekonics, precum și continuarea acestui bulevard, prin circulația sa animată, prin aspectul magazinelor, al localurilor, (restaurantele și cinematografe) dă o înfățișare de oraș adevărat comunei. Celelalte străzi

prezintă aspect de sat, însă un sat cu înaltă civilizație, cu străzi drepte și trotuare îngrijite, cu gospodării, cari sunt modele de ordine și raționalizare a economiei, case confortabile, curate, locuințe igienice.

Majoritatea populației, — în afară de centrul administrativ și comercial, — se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor, mai ales cai și porci. Solul foarte mănos și muncit rațional asigură o prosperitate mereu crescândă populației.

Industria e reprezentată prin o serie de întreprinderi mari și mici, dintre cari unele, — cum este de exemplu fabrica de țiglă „Bohn” și fabricile de pălării „Union” și „Decker” sunt cunoscute și apreciate pe întreg cuprinsul țării, precum și în străinătate.

Comuna este foarte veche, în epoca turcească a fost complet depopulată, la 1766 a fost colonizată cu vreo 40 de familii aduse din Lotaringia, cărora li-s'au mai adăugat apoi la răstimpuri noi și noi coloniști germani. Majoritatea populației și azi o alcătuiesc tot șvabii. În 1919 Jimbolea a rămas Jugoslaviei, abia în 1926 printr'o convenție ulterioară de rectificare a graniței, a trecut în patrimoniul României, primind de atunci o dezvoltare foarte rapidă.

Șoseaua: Dela Timișoara drumul cel mai scurt la Jimbolea este pe șoseaua Săcălaz (comună frumoasă șvăbească, 3741 locuitori), Beregsăul-Mare (sat românesc bine situat, 2000 locuitori), iar de aci pe drum de vară la Cărpiniș și Jimbolea. Pe timp de ploaie însă drumul între Beregsău și Jimbolea nefiind practicabil, circulația se face pe șoseaua Timișoara-Lovrin, apoi Gottlob, Comloș (sau Grabau), la Jimbolea.

Tot în direcția aceasta, dar fără să ajungă

la Jimbolea, mai pornește o șosea dela Timișoara și anume prin Freidorf (3120 locuitori, maj. germani), Ulvin, Sânmihaiul - român (două frumoase sale românești, primul cu 1329, iar al doilea cu 2112 locuitori), Sânmihaiul - German (1161 loc.), Bobda, (comună românească, 1137 loc.) Cenei (comună șvăbească, 2669 loc.), Cărpiniș (2948 locuitori, germani, comună foarte bine situată), Iecia-Mică (ramificație spre Iecia-Mare, ambele comune șvăbești însemnate, cu o economie foarte înaintată, 1131 și 2292 loc.), iar de aci ese la Biled în șoseaua Timișoara—Lovrin.

Autobuse: Pe lângă cele amintite la capitolele precedente, circulă zilnic Timișoara—Cenei și Timișoara—Freidorf.

Bis. gr. ort. română din Vârșel

Linia Jimbolea—Arad

C. F. R. — Jimbolea—Lovrin 27 km, Lovrin—Arad 64 km. — O linie ferată secundară face legătură dela Jimbolea prin Grabați (2368 loc. germani, centru vestit pentru creșterea bovinelor,

rasa Siementhal), *Lenauheim* (comună germană, 2463 locuitori, locul de naștere al poetului german *Lenau*), *Bulgăruș* (2356 loc.), *Lovrin*, *Pesac*, (însemnată comună românească, stare economică înaintată, 2727 locuitori, majoritatea așezați aci în sec. XVIII-lea venind din *Oltenia*), *Periam Secușigiu* (2651 loc. maj. români), *Sânpetrul-German*, (2633 locuitori, germani), *Falnic*, *Zădăreni*, *Aradul-Nou*, **Arad**.

Șoseaua: *Jimbolea*, *Grabați*, *Gottlob*, *Lovrin*, *Pesac*, *Periam*, *Secușigiu*, *Munar* (com. mică, 632 loc.), — de aci ramificație spre *Sânpetrul-German*, *Felnac* (2890 locuitori, români), de aci drum de vară prin *Bodrogul-Nou* (sat mic românesc, 288 locuitori), *Zădărlac* (1722 loc.), *Aradul-Nou*, **Arad**.

Linia Timișoara—Cruceni

C. F. R.: — 49 km. — Dela *Timișoara Gara Domnița Elena* prin stațiile *Sâmbăta*, *Ulvin*, *Sânmihai*, *Parța*, *Peciul-Nou*, *Giulvăz*, *Rudna*, la *Cruceni*, apoi trecând frontiera iugoslavă prin *Iasa-Tomic*, linia continuă spre frumosul oraș *Becicherecul-Mare*, unul dintre cele mai importante centre ale *Banatului iugoslav*.

Șoseaua: Eșind din *Timișoara* pe *Calea Șagului* prin *Fratelia*, înainte de a ajunge la *Șag* din șoseaua principală se desface la dreapta o șosea laterală, care după ce lasă la stânga *Parța* (2651 loc. germ. și rom., având în apropiere una dintre cele mai vestite herghelii ale statului și stațiune de montă, crescându-se aci în special rasa de cai *Nonius*), — trece prin *Peciul-Nou* (2343 loc. germani) și ajunge la *Giulvăz* (sat frumos, sediul plasei cu acelaș nume, având câteva edificii remarcabile, cum este biserica gr. orl. română,

Ciacova în secolul trecut

edificiul recent construit al preturei, etc. Are 1449 locuitori, majoritatea români.)

— ramificație spre **Ivanda** (1457 loc. maj. sârbi; mică stațiune balneară, ape purgative.) Sântmarlinul-Sârbesc (1640 loc. comună curat sârbească), Uivar (1539 loc.), Cenei. —

— o altă ramificație spre Ivanda, Otelec (1729 locuitori, maghiari). —

Dela Giulvăz șoseaua continuă spre Foeni (1948 loc. majoritatea români, comună foarte veche, frumoasă, vechiul domeniu nobiliar al familiei Mocioni; castelul familiei există și azi încă), apoi Cruceni (1015 loc. comună de frontieră).

Autobuse: Circulă zilnic Timișoara—Giulvăz—Ivanda, Timișoara—Cruceni—Foeni, Timișoara—Parța, Timișoara—Peciul-Nou, Timișoara—Pustiniș, Timișoara—Uivar.

Linia Timișoara—Stamora—Baziaș

C. F. R.: — Jebel 24 km, Dela 42 km, Stamora-Moravița 56 km, Vrsac 75 km, Baziaș 130 km. — Linia principală, care leagă metropola Banatului cu Dunărea, pleacă din Gara D. Elena, și

merge prin stațiile Chișoda (1621 loc. maj. români), Timișeni (gara comunei Șag), Păduricea (sat românesc de câmpie, 1697 loc.), Jebel, — (de aci ramificație spre Liebling), — Voiteni, Dela, Denta, Slamora-Moravița, (stație de frontieră), apoi trenul își continuă drumul pe teritoriul iugoslav (călătorii fără pașaport nu au voie să descindă din tren, grăniceri sârbi fac pază în vagoane), prin stația Vatin, la

Vârșeț (Vrsac)

Un vechi și frumos oraș bănațan, care a jucat un important rol în istoria provinciei noastre, având și o cetate pulvernică, ale cărei ruine se mai văd și azi — Cula Vârșețului — dominând dintr'un vârful de deal o mare regiune a Banatului de sud, până departe în văile Carașului. Înainte de război era important centru al luptelor naționale românești și sârbești. Azi foarte important centru economic și cultural al românilor din Banatul iugoslav. Are o populație de circa 25.000 locuitori, germani, sârbi și români.

De aci se ramifică cele mai multe căi spre satele românești din șesul Banatului iugoslav, spre stepa de nisip a Deliblatai și spre mlaștinile Alibunarului.

Dela Vârșeț linia continuă prin stațiile Podporani, Straja, Iasenovo (stație de legătură cu vechea linie Iasenova—Jam—Oravița), Crvena Crkva, Bela Crkva (vechea **Biserica Albă**, orașel cu așezare pitorească, pe vremuri important centru militar, cu școli vestite cândva, fost reazim însemnat al aspirațiilor românești, azi tăiat de hinterlandul său firesc, în decădere), — apoi trecând de stația Vracev-Gai ese din nou pe teritoriul românesc la **Baziaș**, însemnat port fluvial la intrarea Dunării în țară.

Șoseaua: Ese din Timișoara pe Calea Șagului

prin Fratelina și trece prin Șag (— Timișeni—, 2311 locuitori, marea majoritate români; comună frumoasă cu gospodării îngrijite, economie înaintată), Jebel (mare și însemnată comună românească, centru cultural și economic de seamă, 3632 locuitori),

— de aci ramificație spre Liebling (mare comună șvabească, cu stare economică înfloritoare, cu aspect de mic lâng de câmpie, 4271 locuitori), Stamora-Română (836 loc. români), Otvești.—

Voiteni (1958 locuitori, români și germani), iar de aci la

Deta

Frumos și îngrijit orașel de câmpie, cu străzi bine întreținute, trotuare asfaltate, în centru având o serie de clădiri remarcabile, cum sunt biserica rom. catolică, primăria, hotelul și cafeneaua „Bellavista”, etc. Este sediul preturii cu acelaș nume și este un foarte însemnat centru industrial. Are 4070 locuitori, majoritatea germani, apoi români și puțini maghiari și sârbi.

— Dela Deta o șosea se ramifică spre Opațița, Birda, Sculia, Gătaia, —

— o alta se ramifică spre Banloc (o frumoasă și mare comună românească, 2317 locuitori; Regina Elisabeta a Greciei are aci un splendid castel și moșie), Gier (1244 loc.), Toager (1023 loc. rom.), Ciavoș. —

Dela Deta șoseaua principală continuă la Deta (2974 loc. maj. români, germ., sârbi și bulgari),

— de aci se ramifică o șosea spre Omor, Percosova, (ese în șoseaua Gătaia—Jamul-M.) —

Moravița, — (de aci ramificație spre German), — apoi continuă pe teritoriul Banatului iugoslav prin Vârșel și Biserica-Albă, eșind din nou pe teritoriul românesc la Baziaș.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—

Dela—Bulin, Timișoara—Dela—Ciavoș, Timișoara—
Dela—Gier, Timișoara—Liebling, și Timișoara—
Moravița.

Linia Timișoara—Ciacova—Gier

C. F. R.: — Jebel 24 km, Ciacova 32 km, Gier 57 km. — Din linia Timișoara—Baziaș la Jebel se desface o linie secundară, care trece prin stațiile comunelor Obădeni (894 loc., un mic sat crescut pe ruinele unei vechi cetăți, ce a existat până în sec. XVIII-lea), Ciacova, Ghilad, Banloc, Tolvadia, Gier (stațiune de frontieră).

Șoseaua: Dela Timișoara via Jebel, apoi

Ciacova

Sediu de plasă, 3721 locuitori, germani, români, maghiari și sârbi. Pe vremuri însemnată cetate (turnul ce stă și azi a fost zidit în epoca turcească), azi un important centru economic, comună mare de șes cu aspect urban, cu o frumoasă piață centrală străjuită de clădiri mari, frumoase. Tot aci se găsește și edificiul primăriei, în care se adăpostește și judecătoria de ocol, iar în cealaltă parte un hotel și restaurant. În imediata apropiere a acestei pieți se află și cele 3 biserici, gr. ort. română, gr. ort. sârbă și rom. catolică.

La Ciacova funcționează o Școală de Agricultură de Stat, având în imediata apropiere și o fermă model.

Dela Ciacova o șosea se ramifică spre comunele Petroman și Cebza (două comune românești de seamă, cu gospodării frumoase, 1736 și 1386 loc.), iar o alta spre Ghilad (3560 loc., marea maj. români; comună frunțașă, gospodării înaintate, crescătorii de vite).

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Ciacova și Timișoara—Obădeni.

Partea IV

BANATUL RĂSĂRITEAN

A. Regiunea Carașului

Fot. ing. V. Birou

A. Regiunea Caraşului

... Drumul coborând coteşle după o muche de pădure şi dintr'odată valea se deschide luminoasă, ca un covor ţesut din verde şi aur: lanuri mari de porumb printre miriştile arse de soare. Pădurea bătrână îşi coboară umbra peste drum până la miriştea cu cuiburile părăsite de puii „pitpălacului”. Un râu sclipeşte argintiu printre livezile cosite. Iar pe-o culme, sau pe-o coastă ce creşte domoală din câmpia văii, dintre pomii cu rodul bogat, şi ulmi rotaţi, şi castani sălbatici, şi lei, o turlă se înalţă ca o chemare spre cer. Şi câteva acoperişuri se zăresc roşii printre verzele copacilor. E satul, împodobit cu verdeaţă, ca o grădină.

Iar jur împrejur dealuri stau de strajă, fără să închidă zarea...

Un alt urcuş, apoi o altă vale. Şi iarăşi alta.

Suişuri şi coborâşuri blânde, ca oscilaţiile leagănului. Mereu o nouă privelişte. Dar peste tot aceeaşi blândă armonie a peisajului.

Spre răsărit văile se strâmlează. Şi dealurile cresc, închizând din ce în ce mai mult zarea. E muntele aci aproape şi leagănul apelor. Iar sus, unde drumul des-

Peisaj cărăşan

Fot. ing. V. Birou creşte în potecă

și apele își îngustează albiile de să le treci cu pasul, de pe înalte creste de slânci ruine de burguri străvechi păzesc cheile muntelui.

Azi inutilă veghe. Căci omul modern și-a deschis drum prin măruntaiele muntelui și a aruncat brațe puternice de piatră și fier peste prăpăstii. Un tren urcă azi gâfăind pe o minunată linie de tuneluri și nalte viaducte, o linie unică în toată țara, spre inima ținutului, unde mineri morhori și scormonesc măruntaiele negre ale pământului.

Ceva mai încolo o pădure de coșuri întunecă cerul cu funingine și se cutremură pământul de svâcniturile mașinelor. Uzine enorme, cele mai mari din țară, au crescut aci...

Toate se înglobează în peisajul acestui ținut. Și coasta ninsă de florile prunilor și a zarzărilor în fiecare primăvară, și lanurile de grâu unduind

Troia veche din Caraș

aurii în soarele văratec, și trenul ce urcă gâfâind prin pădurea de brazi, și burgul ce păzește anacronic o șosea de automobil ce șerpuește albă sub bolta codrului impurpurat de toamna lungă, și vechile troițe de piatră la răscruci, și nallele coșuri veșnic fumegânde. Toate se încheagă armonice în peisajul acestui ținut, într-o blândă și liniștită armonie.

Aceiași liniștită armonie o găsim și în înfățișarea și firea oamenilor de aici. Sunt vechi localnicii aceștia pe plaiurile lor. I-au ferit pădurea și apropierea muntelui. S'au retras în pădurea veșnic vecină din fața invaziilor. A doua zi au eșit iar și s'au apucat să-și construiască din nou, în acelaș loc, colibe'e. Aceste dârze reînceputuri i-au crescut semeția omului de aci. A păstrat-o și până azi în ținută. Se știe acasă. De aceia nici streinii nu au prea prins rădăcini pe aci.

Satele au un aspect aparte. Casele nu se zidesc în lungul lotului, cu fațada mică la stradă, ca la șes, ci în latul lotului, cu toată fațada mare la stradă, acoperișul înclinându-se și peste poartă. În felul acesta străzile, mai ales cele centrale, sunt sudate în complexe cu caracter orășănesc.

E un semn de semeție și în asta. Alta decât a „pustanului”. Și decât a „logojanu-

Peisaj cărășan

Fot. ing. Birou

Cor bărbătesc din Caraș (Mărcina)

lui". Mai pololită, dar mai adâncă. Așa cum îi slă bine numai „cărășanului”.

Un munte: Semenicul; și trei văi: Bârzava, Carașul și Nera.

Atâta tot.

„Cărășul . . .!”

*

Linia Timișoara—Reșița

C. F. R. — Voiteni 33 km, Gătaia 51 km, Bocșa-Montană 82 km, Reșița 99 km. — Dela Timișoara Gara D. Elena pe linia Timișoara—Baziaș până la Voiteni, apoi de aci prin Birda la Gătaia, importantă stație de ramificație, spre următoarele două direcții:

— 1. Gătaia—Jamul-Mare. — 25 km, (fracțiune din linia Lugoj—Jamul-Mare). — Din stația

Gătaia trenul merge prin Șemlacul-Mare, Ferendia, Clopodia la stația finală de frontieră Jamul-Mare. —

— 2. Aceiași linie, venind dela Jamul-Mare, din Gătaia continuă spre nord prin stațiile Șoșdea, Tormac, Nichișoara (Nițhidorf) la Buziaș (32 km), iar de aci la Lugoj. (Vezi Timișoara—Buziaș—Lugoj) —

Dela Gătaia linia principală continuă prin stațiile Măureni, Gherteniș, Berzovia (o altă stație de ramificație, spre Oravița), Bocșa-Română, Văsiova, **Bocșa-Montană**, Bocșa-Izvor, Colțan (stație situată într-o regiune frumoasă, încunjurată de păduri, deservește cuploarele de var „Colțan”, cele mai mari în acest gen în toată țara.), Mâniom, Călnic, la **Reșița**.

Șoseaua: Dela Timișoara via Deta, apoi prin Opațița (comună mică românească, 910 loc.), Birda (1247 loc. germani și români), Sculia (967 loc. români), la

Gătaia.

Important centru provincial, ultima comună mare de câmpie, la marginea răsăriteană a șesului bănățan. Sediul de plasă. Are 3404 locuitori, majoritatea români, restul maghiari colonizați aci în secolul trecut și germani colonizați ceva mai înainte.

Are o viață economică intensă, important centru agricol. Viață culturală înaintată, susținută prin activitatea mai multor societăți.

Dela Gătaia o șosea secundară pornește spre sud, lasă la stânga comuna Șemlacul-Mic — în apropierea acesteia se află „Mânăstirea Săracă”, unul dintre cele mai importante monumente istorice din Banat. Este o străveche

„Mănăstirea Săracă“

mănăstire gr. ortodoxă, zidită prin sec. XV—XVI, în apropierea vechei cetăți Somlyó, care se înălța pe vremuri pe dealul Șumigului de-alături. Mănăstirea a funcționat până la 1778, când a fost desființată, respectiv alăsată mănăstirii Mesici de lângă Vârșeș. La 1782 a fost scoasă la licitație, împreună cu alte bunuri, și cumpărată de Ion Osloich, a cărui familie și-a făcut mausoleu din vechea biserică. Recent a fost răscumpărată de către prefectura județului Tim.-Tor. și declarată monument istoric. Construcție arhitecturală arhaică frumoasă, în interior pictură de pe la 1730. (Vezi „Analele Banatului“ IV, 2—4, p. 85—114.) —

apoi șoseaua continuă prin Butin (916 loc. sat mic românesc, o frumoasă biserică de lemn), Percosova, Gherman, la Jamul-Mare (comună

mare, frunțasă, 2707 locuitori germani și români), apoi Clopodia (1914 loc.) și Ferendia (sat românesc, 1518 loc.) —

Dela Gătaia șoseaua principală trece prin Morișfeld (comună șvăbească, 2229 loc.), Gherțeniș (1357 loc. români), Berzovia (comună frunțasă românească, 1732 loc.; zidită pe locul unui important castru roman.), Bocșa-Română (3001 locuitori, o străveche comună românească, amintită în istorie încă de prin veacul al XIII-lea; poziție pitorească, pe malul stâng al Bârzavei; centru cultural românesc; biserica gr. ort. română zidită în sec. XVIII.-lea, cea rom. catolică mai recentă.), Văsiova (tot în stânga Bârzavei, amintită în istorie de prin sec. al XV-lea; comună românească, 1389 loc.), apoi în continuarea acesteia,

Bocșa-Montană

Comună mare, frumoasă, cu aspect de orășel, 3264 loc. majoritatea români, așezați aci prin sec. XVIII.-lea, venind din Țara Românească. Sediul de plasă, sediul unei judecătorii de ocol și a două protopresbiteriate, ortodox și gr. catolic. Important centru economic și cultural.

Datorită așezării sale pitorești, pe malul râului Bârzava, încunjurată de dealuri acoperite cu minunate păduri, comuna a fost declarată stațiune climatică. Climatul plăcut, aerul sănătos din apropierea pădurilor, precum și frumoasele locuri de excursie din imediata apropiere, atrag din an în an tot mai mulți vizitatori.

Locurile de excursie cele mai însemnate sunt la strandul și restaurantul „Paradis” din imediată apropiere (amenajat modern, având o arenă de tenis, popicărie, grădină de trandafiri, pescărie pentru cultura crapului), apoi „Bocșa-Izvor” cu plaja U. D. R. și ceva mai sus platoul „Maiere”, încunjurat de pădure frumoasă. Dela „Bocșa-Izvor” la 3—4 km se găsește locul de excursii numit „Vârtoape”

Bocșa-Montană

Vedere gen.

proprietatea U. D. R., cu două lacuri pentru creșterea crapului. Până la „Vârtoape” drumul trece prin văi și culmi împădurite, printre peisagii foarte frumoase.

Alte excursii se mai pot face la „Valea Medreșului”, „Capela Calvariei”, „Smidă”, „Măgura” și mai ales la „Buza Turcului”, unde se văd și azi încă ruinele vechii cetăți a Bocșei. (Această cetate zidită probabil prin sec. XIII-lea, a jucat un rol foarte important în istoria Banatului, mai ales în vremea frământărilor și a războaielor din epoca turcească, când a fost considerată ca una dintre cetățile de seamă ale provinciei. A fost distrusă complet în sec. al XVIII-lea.)

În comună traiul este relativ eficient, un hotel („Cerbul de Aur”), restaurantele „Unirea”, „Becker” și „Lupu”, precum și o mulțime de pensiuni particulare stau la dispoziția vizitatorilor.

Tot aci mai există și un stabiliment pentru recreație și îngrijirea sănătății, „Sanatoriul Dr. Velicsek”, instalat modern, amenajat pentru hidroterapie și cură de aer de altitudine, după modelul Sanatoriului Dr. Lahmann din Drezda.

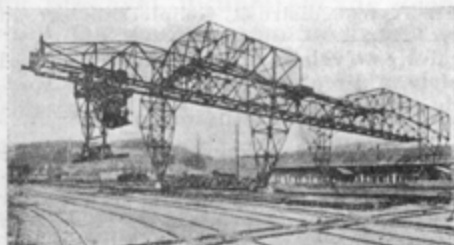
Stațiunea are un „Oficiu local de cură și turism”, care dă toate informațiile la cerere.

Dela Bocșa-Montană șoseaua duce prin Mâniom (476 loc. români) la

Recița.

Se scrie și se pronunță de obicei „Reșița”, în mod greșit, căci orașul a primit numirea dela vechiul sat Recița, o veche așezare românească, despre a cărei existență avem urme încă de prin secolul al XV-lea. Românii bănățeni și azi pronunță „Răcița”, cu „ci” muiat, pronunțarea și scrierea nouă fiind introduse de administrația austriacă din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, a cărei funcționari neputând pronunța corect pe „ci”, au scris și pronunțat „Reschitza”.

Satul vechiu, situat pe Bârzava, s'a păstrat până în timpurile noastre, administrat separat sub numirea de Reșița-Română, iar continuarea comunei, în susul văii Bârzavei, s'a numit Reșița-Montană, formată la început din colonia muncitorească din jurul vechilor furnale și uzine, și dezvoltându-se cu timpul în comună urbană. Recent cele două comune au fost contopite într'un singur oraș, sub denumirea de Recița. În realitate de multă vreme încă cele două comune formează un complex urban unilar.

Recița

Elevator rulant să aibă 10.061

La 1770 localitatea abia a numărat în total 300 de locuitori, apoi prin colonizările muncitorești sistematice ce au urmat, la 1890 a ajuns

Recița

Vedere generală

locuitori. Azi Recița este un oraș mare, frumos, cu o populație de peste 20.000 de suflete, români, germani, slovaci, cehi, maghiari, etc.

Orașul are o așezare foarte pitorească în lungul văii Bârzavei, care a condiționat și întreagă dezvoltarea urbanistică a localității. Pornind dela vechea Reșița-Rom., situată la intrarea văii, orașul se îngustează tot mai mult, întinzându-se în lungime pe o distanță de cca 4½ km în albia dealurilor din cele două părți.

Cu toate acestea orașul nu e destrămat, ci prezintă un aspect de complex edilitar strâns și ordonat. Străzile sunt îngrijite, cele principale suficient de largi, o piață centrală vastă, edificii frumoase, multe impunătoare chiar. Dintre acestea trebuie să remarcăm aci în special cele două biserici gr. orl. române, cele romano-catolice, edificiul Direcțiunei U.D.R., apoi Primăria, Pretura, Gimnaziul de Băeți, Poșta, Hotel Ferdinand etc.

Importanța deosebită a orașului însă rezidă în faptul, că pe teritoriul său se găsesc cele mai mari și mai însemnate întreprinderi industriale din țară, „Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița”, sau cum se numește societatea pe scurt: U. D. R. De fapt orașul s'a născut și dezvoltat ca o anexă a acestor uriașe întreprinderi. Și azi încă viața orașului este în strânsă legătură cu aceia a uzinelor. Aproape majoritatea populației trăiește de pe urma acestor uzine. De aceia fluctuațiunile stării economice interne a U.D.R.-ului influențează înoldeauna în mod direct și evoluția orașului. Dacă dintr'o cauză oarecare uriașele uzine și-ar înceta existența, Reșița în câțiva ani numai ar redeveni un simplu sat fără importanță.

În ținuturile Carașului minieritul are un trecut foarte vechi. Prin văile celor trei ape, Bârzava, Caraș și Nera, încă în epoca preromană se extrăgea aur. Din epoca romană avem deja probe sigure că minieritul ajunsese la un grad foarte înaintat, extrăgându-se în special aur și aramă, mai ales în regiunile Oravița, Sasca, Moldova și Dognecea. Bogățiile extraordinare ale subsolului au favorizat aci formarea unor așezări omenești cu existența bazată în bună parte pe exploatările miniere, creiându-se cu vremea adevărate centre de minieri, cari practicau și transmiteau această indelelnicire din tată în fiu. Dar această populație nu și-a pierdut nici un moment înfălișarea și caracterul său rural, astfel că am ajuns să avem azi în Banat o clasă de muncitori industriali și minieri cu totul aparte de muncitorimea industrială obișnuită. (Desigur că aci e vorba de vechea populație băștinașă, nu de muncitorii colonizați ulterior la diferite intervaluri.)

În tot evul mediu și chiar în epoca dominațiunei turcești, exploatările miniere au continuat în această regiune, desigur că cu intensitate foarte variată, după necesitățile vremii și situația politică a fiecărei epoci.

Odată cu înscăunarea administrației austriece s'a început și sistematizarea exploatărilor miniere și a industriei din aceste ținuturi. La 1718 se construiește la Oravița primul furnal înalt. În anul următor se construiește la Bocșa un furnal și topitorie, iar în 1723 se mai instalează un fur-

Semenicul

Fot. G. A. Popescu

nal și la Dognecea, și nu peste mult aceste uzine ajung la o producție așa de mare, încât acoperă toate necesitățile de fier ale Banatului. În același timp se continuă și cu extragerea aramei la Dognecea, Oravița, Moldova și Sasca.

La 1768 curtea imperială dela Viena decide abandonarea acestor uzine deja învechite și înființarea unor noi uzine centrale, mari, la Reșița. În anul următor au și început lucrările și în curând aci au crescut cele mai vaste întreprinderi industriale din ținuturile Dunării de jos, fiind mereu transformate și augmentate de atunci și până azi.

La 1854 statul austriac cedă, printre altele, și uzinele și domeniile din Reșița societății bancare „Privilegierte Österreichische Staatseisenbahn Gesellschaft“, sau pe scurt „Steg“, formată cu capital austriac, francez, belgian și englez. Această societate a mărit și modernizat uzinele exploatându-le până în anul 1919, când în urma schimbării de regim, toate uzinele și domeniile au trecut în posesiunea noii societăți înființate atunci cu majoritatea acționarilor români și purtând numirea de „Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița“, sau pe scurt „U.D.R.“, luând de atunci o dezvoltare și mai rapidă, astfel că azi au ajuns la o importanță aproape fără egal în Europa sudestică.

De prezent uzinele cuprind două furnale înalte cu aparate de încălzire Cowper, 6 cuptoare Martin pentru fabricarea oțelului, 2 cubilouri cu o hală de turnătorie pentru fontă, uriașe instalații de laminoare, pentru bandaje, șine și tablă, fabrică de mașini, atelier de roți montate, forjerie, hală de prese, fabrică de motoare electrice, fabrică de locomotive, fabrică de poduri și cazangerie, atelier de strunjit cilindri și forjerie de probe, tâmplărie de modele, fabrică de cărămidă, etc., toate la Reșița, o fabrică de mașini agricole la

Obidul Banatului

Bocșa, precum și alte fabrici, mine și domenii, cari vor fi amintite la localitățile respective. (O dare de seamă sumară asupra activității și situației de azi a societății U. D. R. vezi capitolul „Banatul Economic“.)

Amintim aci însă, că U. D. R. posedă în total 94.345 hectare pădure și 32.790 hectare pământ cultivabil (în afară de cele 90 jug. vii dela Ramna și Moldova-Nouă.) Societatea a avut nevoie de aceste păduri imense pentru alimentarea furnalelor cu mangalul necesar. Azi aceste păduri ale UDR-lui sunt admirabil îngrijite, constituie adevărate parcuri naturale, de o rară frumusețe. Exploatarea se face în modul cel mai rațional posibil, pentru transportul lemnului fiind amenajate instalațiuni moderne, dintre cari cele mai însemnate sunt instalațiunile hidraulice dintre Văliug și Recița, aproape unice în Europa. Din lemnul exploatat cea mai mare parte este folosită de către fabrica „Distileria Lemnului“ din Recița, care produce cărbuni de retorlă, alcool metilic, acid acetic, acetonă, acetat de calciu, catran de lemn, gudron de lemn, disolvante, etc. Lemnele de construcție sunt întrebuințate în parte la mine, iar restul prelucrate la ferăstraiele din Văliug, Bocșa, Moldova și Anina.

Pădurile U.D.R. sunt foarte bogate în vânat. Se dă o deosebită atenție ocrotirii și înmulțirii vânatului mare.

Suntem aci în inima unui bogat și foarte puțernic ținut industrial și minier, dar în acelaș timp și una dintre cele mai frumoase și mai pitorești regiuni ale țării, și de aceea însemnat centru turistic.

Însăși împrejurimile imediate ale orașului Recița formează obiectivul unor frumoase excursii. În oricare direcție am porni, de pe crestele dealurilor ni-se deschid priveliști minunate atât asupra orașului, cât și a frumoaselor văi împădurite din împrejurimi.

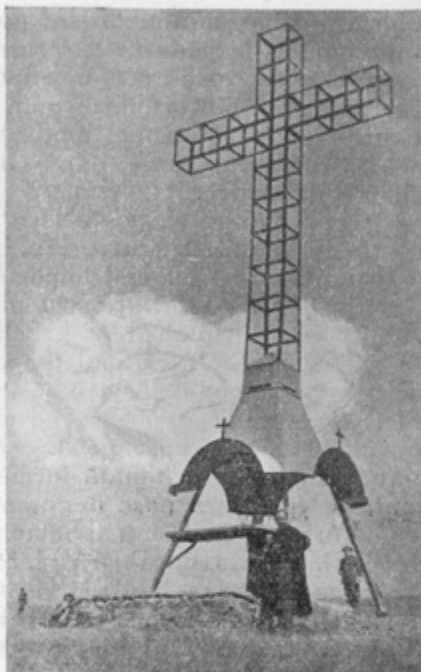
Imprejurimile Reciței

Linia ferată îngustă Recița-Secul. — O linie îngustă, special construită pentru nevoile întreprinderilor, având o lungime totală de 16.6 km, cu 230 curbe, pornește din stația CFR Recița-Fabrică, trece pe malul drept al Bârzavei până la podul dela Greblă, — în apro-

pierea căruia se află „Centrala Hidroelectrică U.D.R. Grebla”, — apoi trecând din nou pe malul stâng, dela Podul Secul părăsește valea Bărzavei și urcă într'o splendidă serpentină prin păduri bătrâne, la Secul, colonie minieră frumoasă, cu școală, biserică și dispensar. Mine de cărbuni ale U.D.R.-lui, huiă. In apropiere canal și apeduct pentru transportul lemnelor.

Dela Podul Secul din această linie se ramifică o altă linie mai lungă, care trecând printr'o mulțime de serpentine, curbe și viaducte, străbătând o regiune foarte pitorească printre păduri minunate, ese la Tâlva Bobului în apropiere de Delinești, (importante mine de fier ale UDR-ului), servind la transportul produselor silvice și miniere ale acestei regiuni.

Șoseaua Recița—Văliug—Slatina. — Dela Recița o frumoasă șosea pornește pe Valea Cupțoare, trece prin localitatea Cupțoare (colonie muncitorească, administrată împreună cu Secul, numirea oficială a localității fiind Cupțoare-Secul, total 1039 loc.), apoi ajunge la **Văliug**, comună fru-

Crucea de fier de pe Semenici

moasă, poziție minunată la poalele Semenicolui, împrejmuită de păduri, aer curat. Stațiune climatică foarte cercetată, 600 m altitudine, traiul estin. Comuna are 1635 locuitori, maj. români, apoi germani și cehi. Mai de mult comuna s'a numit Franzdorf, sub acest nume a fost cunoscută ca stațiune climatică.

Dela Văliug se poate face ușor o admirabilă excursie pe muntele **Semenic**, cel mai înalt munte, și în același timp cel mai important loc de excursie din ținutul Carașului. Coasta nord-vestică, înspre Văliug, este înclinată blând, astfel că urcușul este destul de ușor. În ultimul timp, tot pe acest versant, a fost amenajată și o șosea pentru automobile, care urcă până sus pe culme. Coasta este împădurită până aproape de vârf, apoi coama se înlinde în curbură blândă formând admirabile pășuni, pe cari vara pasc nenumărate turme.

Vârful cel mai înalt al Semenicolui este Gozna (1452 m), apoi la nord-est Vrf. Semenik (1450 m), iar la sud Piatra Nedeii (1440 m). Între Gozna și Nedeia se găsește „Izvorul Tămăduirii” (sau „Baia Vulturilor”), un mic izvor, din care pleacă un pârâu, și despre care se crede că are putere de tămăduire. În apropiere se înalță de prezent o frumoasă cruce de fier, care se vede dela mari depărtări. Pe Semenik se găsește o cabană (a d-lui I. Băiașiu din Oravița) precum și stâne cari dau adăpost turiștilor.

Dela Văliug șoseaua continuă prin **Gărâna** („Wolfsberg”, o altă stațiune climatică foarte cercetată, situată sub coasta nordică a Semenicolui, regiune deasemenea foarte frumoasă, 1000 m altitudine, sporturi de iarnă), apoi Brebul-Nou (1060 loc. germani colonizați aci din Boemia), și ese la Slatina-Timișană în șoseaua Caransebeș-Orșova.

Lacul Bohui

Fot. G. A. Popescu

Șoseaua Recița—Doman—Carașova. — Dela Recița eșind prin partea estică o șosea duce printr-o regiune foarte pitorească, lăsând la dreapta Valea Bârzaviței și a Stârnicului (unde se găsește o interesantă peșteră, bogată în stalactite și stalagmite și având mai multe ramificații), iar puțin mai departe, tot la dreapta, minunat de frumoasa vale a Domanului, apoi cotește la stânga și ese la Doman, comună cu poziție pitorească, 1045 loc. maj. români, însemnate mine de cărbuni ale UDR-ului (antracil).

Dela Doman șoseaua continuă la **Carașova**, comună mare, frumoasă, poziție minunată, încunjurală de munți cu vaste păduri, o admirabilă stațiune climatică. Are ștrand (Carașul trece prin comună), hotel, case curate.

Are o populație de 2945 loc. majoritatea **crașoveni**. Asupra originii crașovenilor istoria nu și-a spus cuvântul

din urmă nici până acum. Probabil sunt de origine bulgară. Cert este că prima colonizare s'a făcut aci încă prin secolul XIV-lea, cu bulgari aduși din regiunea Vidinului. Dar populația rărită de războaie și alte cauze la diferite intervale a fost mereu improspătată cu colonizări noi, aducându-se coloniști tot de origine slovenă, însă din alte regiuni din dreapta Dunării.

Sunt romano-catolici, vorbesc o limbă slovenă apropiată de cea bulgară, dar cu unele reminiscențe dalmato-croate, au portul pitoresc și interesant, pare mai îndată un vechi port românesc al ținuturilor acestora.

Locuiesc în câteva comune încă din jurul Carașovei, în Iabalcea (344 loc.), Nermet (643 loc.), Clocotici (1073 loc.), Lupac (850 loc.), Vodnic (493 loc.) și Rafnic (720 loc.), formând aci o insulă de populație cu totul aparte, interesantă din toate punctele de vedere.

Trăesc, ca toți locuitorii de munte, din pomărit, creșterea vitelor și muncitori pe la întreprinderile industriale și miniere din împrejurimi.

Dela Carașova la distanță de cca jumătate de oră de mers pe jos, pe o stâncă ce se înalță la câteva sute de metri deasupra Carașului ce curge jos, se văd ruinele vechii cetăți a Carașovei, care a jucat un foarte important rol în istoria provinciei, fiind vreme lungă centrul unui district valahic.

Crașoveni

Cetatea e foarte veche, a fost zidită probabil încă în sec. XII-lea, a fost vreme lungă sediul comitatului Caraș. A existat până în epoca turcească, apoi s'a ruinat complet.

Coborând jos

.Procesiune crașovenească

la Caraș dela cetate și trecând râul, pe poteca tăiată în stâncă pe malul stâng, urcând mereu printr'o minunată vale, foarte îngustă, străjuită de coaste adesea abrupte, după cca o oră de mers ajungem la locul de excursii numit Prolas, o splendidă poiană și strand pe malul Carașului. De aci în sus încep cheile Carașului, pe alocurea distanța între cele două coaste scade sus la câțiva metri numai, și râul curge spumegând jos la 10—15 m adâncime în alvia de stânci nici de un metru de lată. — Dela Prolas, trecând Carașul, se poate ajunge în câteva ore la cantonul Comarnic.

Șoseaua U. D. R. Recița—Anina. — O splendidă șosea, cu o mulțime de ramificații, toate admirabil întreținute, tăind vastele și frumoasele păduri ale domeniilor U. D. R. în lung și în lat, urcând în serpentine mărețe dealuri cu priveshti minunate și coborând în îndrăznele curbe spre văi răcoroase cu ape cristaline, leagă Recița de centrul minier din Anina. O ramificație trece prin Văliug, apoi pe la Vila Klause, pe la Lacul Bohui, format prin oprirea apei Bohui printr'un splendid baraj. U. D. R.

are aci crescătorie de păstrăvi americani, păstrăvi de râu și crapi. O altă ramificație trece pe la cantonul Comarnic, în fața căruia la câțiva metri distanță se află una dintre cele mai frumoase peșteri din țară, peștera Comarnic. Are o lungime de cca 1200 m și străbate dintr'o parte până în cealaltă Cracul Putnata. Este de-o uimitoare frumusețe în interior, extraordinar de bogată în stalactite și stalagmite, cu cele mai ciudate forme. Unele formațiuni sunt de proporții uriașe. Peștera are un labirint de ramificații, de aceea nici nu poate fi vizitată decât cu călăuză dela cantonul silvic de aci. E închisă de altfel printr'o poartă cu lacăt. De aceea este și admirabil conservată. Pe sub peșteră curge o apă subterană.

În general în regiunea Reciței, cât și a Aninei, sunt o mulțime de peșteri, de mai mică importanță însă.

Linia Timișoara—Oravița

CFR:—Berzovia 68 km, Oravița 127 km — Din linia Timișoara—Recița la stația Berzovia se desface o linie secundară, care trece prin stațiile Salcia (1809 loc. maj. români), Tirol (1224 loc. maj. germani colonizați aci din Tirolul Austriei), Doclin (1066 loc.) Surducul Mare (942 loc., carieră de piatră), Forotie (1270 loc. frumoasă comună românească, biserică zidită la încep. sec. XVIII.), Comoriște (1269 loc. români, mare centru de pomicultură, ca mai toate comunele înșirate

aci, în special prunele și juica de aci sunt vestite), Cacoveni, Ticvenii-Mici—Greoni, Maidan, la **Oravița**.

Șoseaua: Dela Timișoara până la Bocșa-Montană, apoi prin Ocna de Fier (comună mică 996 loc., colonizată în sec. XVIII cu români din Țara Românească; centru mi-

Peștera Comarnic

nier, importante mine de fier în exploatare, — UDR. — minereuri de aramă, aur și argint), Dognecea (1798 locuitori, comună frumoasă, plăcută stațiune climatică, împrejmuită de păduri, două mici lacuri artificiale, în apropiere străvechi mine de fier, — și azi în exploatare, — minereuri de aramă, aur și argint.), Secășeni (mic și vechi sat românesc de munte, 1311 loc., biserică din sec. XVII-lea), **Ticvaniu**l-

Peștera Comarnic

Mare (veche și frunțasă comună românească, 1457 loc., poziție frumoasă în apropierea Carașului; locul de naștere al istoriografului N. Tincu-Velea.), Cacoveni (1582 loc., comună românească, însemnat centru economic, vestite lărguri de vite; viață social-culturală înaintată; o frumoasă biserică în stil românesc, zidită recent.), Greoni (1425 loc. români, comună veche, vestită pentru cultura zarzavaturilor), iar de aci la Oravița.

Dela Bocșa-Montană se poate merge la Oravița și pe o altă rută, și anume prin Mâniom, Recița, apoi dacă timpul e uscat și apele nu sunt umflate, peste Carașova spre Goruia, iar dacă timpul e ploios și apele ridicate, astfel că trecerea vadului dela Carașova s'ar face mai anevoie, atunci dela Recița peste Lupac spre Goruia (mic sat românesc, — 661 loc., — situat între munți și frumoase păduri, plăcut loc de recreație vara).

— înainte de Goruia șoseaua se ramifică

spre Gârliște (însemnat sat de munte, 1450 loc. români) —

dela Goruia prin Giurgiova (533 loc. români), Ticvaniul-Mare, Cacoveni și Greoni la

Oravița.

Orașul de reședință al județului Caraș, situat într-o poziție foarte pitorească, încunjurat de dealuri cu frumoase păduri.

Numele actual al localității este amintit abia pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, deși localitatea trebuie să fie o foarte veche așezare omenească, fiind un important centru minier încă din timpul romanilor, extragându-se mai ales fier, aur și aramă. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea s'au așezat aci mai multe familii din Țara Românească, ocupându-se cu arderea cărbunilor de lemn pentru furnale. La 1703 au venit aci 13 mineri tirolezi pentru a cerceta starea minelor, iar la 1717 a și început colonizarea minierilor germani, și s'au organizat exploatările miniere. La 1723 s'a înființat aci un oficiu montanistic, care mai târziu s'a transformat în „Direcția Minieră a Banatului” și sub acest nume a existat până la 1846. Cu ocazia răscoalei românești din 1738 Oravița a fost incendiată și coloniștii germani în mare parte uciși de către țăranii răsculați. În anii următori localitatea a fost refăcută și datorită situației sale favorizate de centru minier, a început să se desvolte foarte rapid, ajungând în scurtă vreme un foarte important centru industrial și comercial. La 1869 s'a ținut aci o interesantă expoziție industrială, prima de pe teritoriul fostei Ungarii. — Azi minele sunt abandonate.

După represiunea răscoalei din 1738 populația fiind rărită, s'au făcut aci mai multe coloni-

Oravița

Fot. G. A. Popescu

zări, venind aci mai ales români refugiați din Țara Românească. Încă de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea au început să pătrundă în această regiune familii românești refugiate din Oltenia, din cauza urgiei turco-fanariote, iar în secolul al XVIII-lea aceste treceri au luat forma unor colonizări în masă. Noii veniți s'au așezat mai ales în centrele miniere, la Oravița, Ciclova, Sasca, Bocșa, etc. Românii băștinași i-au numit „bufeni” pe noii veniți, iar aceștia la rândul lor le-au zis „frătuți” la vechii localnici. Între graiul bufenilor și al vechilor localnici există și azi diferențieri de amănunte, la fel și în port. În general bufenii s'au așezat în regiunile mai sărace, luptând înoldeuna din greu cu traiul, ca minieri, tăietori de lemne, etc.

Oravița fiind situată pe o vale lungă ce urcă printre două șiruri de dealuri, în partea de sus s'au așezat mai ales coloniștii germani, în timp ce românii s'au tras mai la vale. Deaceia partea

de sus s'a numit până mai acum câțiva ani Ora-
vița-Montană, iar partea de jos Oravița-Română,
administrându-se separat.

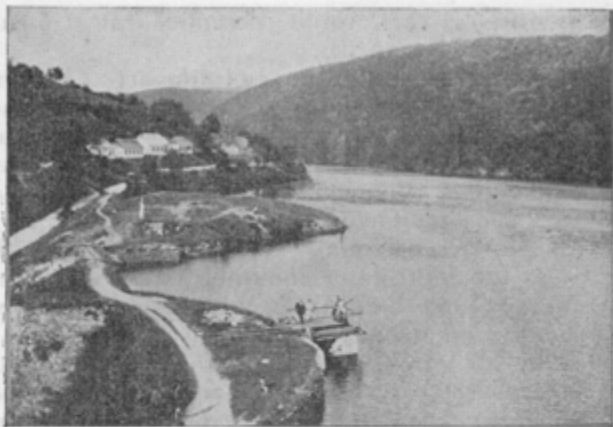
Azi Oravița este oraș reședință de județ, are
6872 locuitori, români, germani, maghiari, etc. Ca
aspect este un orașel de deal îngrijit, înșirat, — fără
a fi împrăștiat, — pe o vale lungă, pe distanță de
cca 5 km. O singură stradă lungă și câteva rami-
ficații, unde a permis terenul.

Pe această stradă principală sunt situate mai
toate edificiile de seamă ale orașului, cât și insti-
tuțiile. Astfel este noul și frumosul palat al pre-
fecturii județului, în dreapta având Gimnaziul de
Fete, iar în față un frumos parc cu trei busturi în
bronz, al regelui Ferdinand, al lui M. Eminescu și
al lui Damaschin Bojincă, toate trei operele sculp-
torului Romul Ladea. În cealaltă parte a parcului
se înalță edificiul Liceului de Băieți „General Dră-
gălina.” Tot pe strada principală mai în sus se

găsește clădirea
Băncii Naționa-
le, apoi și mai
sus Tribunalul
Caraș și Admi-
nistrația Finan-
ciară. Peste
drum, ceva mai
sus, se înalță
edificiul școlilor
conf. rom. cat.
de Fete „Notre
Dame.” În cea-
laltă parte, tra-
versând un mic
parc, vedem edi-
ficiile Direcțiu-

Oravița („Maier”) Fot. ing. V. Birou

Oravița — „Zidul Mare“

Fot. G. A. Popescu

nei Silvice UDR, iar alături vechea și frumoasă clădire a teatrului, cel mai vechi teatru zidit de pe teritoriul fostei Ungarii.

Biserici sunt în Oravița două gr. ort. române, una romano-catolică și una greco-catolică. Viața culturală înaintată, activează mai multe societăți culturale și sportive.

Orașul este și un important centru comercial și industrial. Cea mai însemnată întreprindere industrială: Fabrica de mănuși „Westend.“

Hoteluri: „Coroana“ și „Nedici“.

Restaurante: „Coroana“, „Neda“, „Nedici“, „Lungu“ și „Taube“.

Prin poziția sa frumoasă, între dealuri, și climatul său blând, Oravița este un plăcut loc de recreație peste vară, iar împrejurimile imediate oferă nenumărate și foarte plăcute locuri de plim-

bare pentru cei cari caută recreație, cât și locuri de excursii pentru turiști.

Ca locuri de plimbare amintim aci „Grădina de Tir”, cu alei umbroase urcând în serpentine, „Maierul”, iar pentru plimbare mai lungă splendidă „Aleia Tawi”, ce pornește dela „Zidul Mare” și merge câțiva kilometri pe o vale răcoroasă, paralelă cu șoseaua Oravița—Anina.

Excursii ceva mai lungi se pot face la Ciclova, (de fapt două comune, Ciclova-Montană și Ciclova-Română, administrate separat, însă legate una de alta. Prima are 1434 loc., a doua 2806 loc.) În Ciclova-Montană, în partea sudică, se găsește o frumoasă biserică rom.-catolică, loc de pelerinaj pentru credincioșii din împrejurimi. Tot aci, ceva mai sus, este o fabrică de bere, aceasta având și un restaurant al său, cu o splendidă grădină de vară, vastă, cât un parc. Dela Ciclova-Montană se pot face excursii foarte frumoase la Călugăra, o mică mânăstire gr. ort. română, situată în mijlocul pădurei la poalele „Roll”-ului, apoi de aci pe o polecă ce șerpuește printr’o splendidă pădure de fag, putem urca până sus pe piscul „Roll”, (979 m), de unde se deschide o minunată priveliște, până jos la firul de argint al Dunării. — Alte locuri frumoase de excursie în jurul Ciclovei mai sunt Poiana Iulii, vârful Simion (902 m), etc.

Dela Oravița mergând pe „Aleia Tawi” până la capătul acesteia, apoi urcând pe o cărare de munte, ajungem la stațiunea climatică Marilla, de unde se pot face excursii mai lungi spre Lișava, Obârșia Jitinului, sau cariera de marmoră „Bibel”, de unde se exploatează o cantitate considerabilă de marmoră, folosită pentru construcții, monumente funerare, etc.

„Călugăra“

Fot. G. A. Popescu

În general întreagă regiunea Oraviței, mai ales înspre parte muntoasă, bogată în păduri vechi, oferă drumețului nenumărate locuri de excursii, cu priveliști minunate.

Împrejurimile Oraviței

Spre vest.

CFR. — Oravița—Jam — 27 km. — O frântură a vechei linii, care lega Oravița prin Iasenova cu Baziașul, azi ciuntită de graniță. Din Oravița merge prin stațiile Răcăjdia, Vraniuș și Bârlishte la stația finală de frontieră Iam.

Șosele: Dela Oravița mergând pe șoseaua principală ce duce la Bocșa, înainte de a intra în Greoni o luăm pe o șosea laterală ce se desface la stânga, după ce lăsăm la dreapta Vărădia (o foarte însemnată comună românească, zidită în apropierea vechiului castru roman Arcidava și a

drumului roman ce trecea pe lângă acest castru; urmele castrului și ale drumului roman au fost scoase la iveală în mod neîndoios prin săpăturile arheologice făcute acolo; tot aci în apropiere a existat probabil și cetatea medievală Ér-Somlyó; azi Vărădia e o comună mare, frumoasă, 2242 loc., însemnat centrul cultural, cor vestit; situație economică înaintată), trecem prin Mărcina (1399 loc. români, altă comună fruntașă, cor renumit), Vrani (1504 loc. români, unul dintre cele mai vechi și mai bune coruri și fanfare din Banat), și Milcoveni (1021 loc. rom.), la Iam (918 loc. comună frumoasă românească, azi stație de frontieră spre Iugoslavia).

O altă șosea (vechea șosea a Bisericii-Albe) pleacă dela Oravița prin Răcăjdia (2674 loc., comună fruntașă, sediu de plasă, gospodării foarte înaintate, situație economică bună), Vraniuț (1317 loc. români) Ierțof (595 loc.), Bârlște (952 loc. rom.) Milcoveni, la Iam.

Dela Oravița o șosea secundară duce la Măidan (981 loc. români, comună cu poziție pi-

Valea Nerei

Fot. G. A. Popescu

lorească, un foarte plăcut loc de recreație pește vară, centru de excursii; în apropiere o carieră de piatră, bazalt), iar o altă șosea duce prin suburbia Răchitova la Ticvaniu-Mic (1204 loc., comună românească).

Sasca

Fot. ing. V. Birou

scă, mari grădini de pruni), iar de aci drum de vară la Ticvaniul-Mare.

În general aceste comune, situate în șesul ce se deschide spre vest de Oravița, alcătuind așa-numita Valea Carașului, prezintă un caracter comun, aparte de restul Banatului, cu gospodării foarte îngrijite, case mari, frumoase, luxoase chiar, dovezi ale unei stări materiale bune; coruri și fanfare vechi, vestite, cultura populară înaintată; oameni chipeși, sdraveni, semeți, îmbrăcămintea, mai ales a bărbaților, de o elegantă sobrietate. Sunt localnicii străvechi ai ținutului...

Spre sud.

Linia Oravița — Sasca — Moldova-Nouă.

Din vechea șosea Oravița — Biserica-Albă la Răcăjdie se ramifică o altă șosea veche, ce merge peșle Macoviște (com. mică rom., 667. loc.) și Slatina (1049 loc.) la

Sasca

Frumoasă comună de munte, situată pe Nera, pe o vale foarte pitorească. Vechiu centru minier, încă din epoca preromană, zăcămintele de aur, aramă și fier.

Administrativ se împarte în Sasca-Montană și Sasca-Română, împreună având 2682 locuitori, români așezați aici în sec. XVIII-lea din Olttenia și germani colonizați tot pe atunci. Unul dintre cele mai însemnate centre economice și culturale ale bufenilor. Are aspect de mic orașel de munte, funcționează aici și o judecătorie de ocol. În comună există hotel și restaurant.

În imediată apropiere se află o mică stațiune climatică, „Șușara”, cu împrejurimi pitorești, aer curat, apă bună; traiul foarte ieftin.

Dela Sasca-Montană șoseaua continuă prin Știnăpari și Cărbunari (două comune bufenești însemnate, înlemeiate în sec. XVIII-lea; prima are azi 845, iar a doua 1677 locuitori), la

Moldova-Nouă

O veche și însemnată localitate, situată aproape de Dunăre, pe vremuri foarte important centru minier. În epoca romană aici se exploata pe scară înlinsă fier și aramă. Desigur că pentru apărarea acestor importante mine construiseră romanii aici și castrul, ale cărui urme au fost descoperite în apropierea vechilor furnale, cari în secolul trecut erau în funcțiune încă.

Localitatea depopulată după retragerea turci-

Viaductul Jitinului

Fot. ing. V. Birou

lor, a fost colonizată în sec. XVIII-lea cu români din Oltenia și minieri germani.

Azi Moldova-Nouă este un însemnat centru economic al regiunii, are 4018 locuitori, e sediu de plasă și al unei judecătorii de ocol.

În apropiere podgorii renumite, U. D. R. are aci vii splendide și o veștilă pivniță de vinuri.

Împrejurimile localității sunt foarte pitorești, se pot face excursii frumoase de aci.

Dela Moldova-Nouă șoseaua continuă la Moldova-Veche, însemnat port la Dunăre.

Linia Oravița — Ilidie — Valea Nerei

Dela Răcăjdie o șosea duce prin Ilidie (localitate foarte veche, pe vremuri celale însemnată, centrul unui district valahic, și ca atare a jucat un rol de seamă în istoria Banatului; azi comună

frumoasă, fruntaşă, 1628 loc. români), la Socolari (o frumoasă comună de munte, 1233 loc. români, situată într-o regiune foarte frumoasă), care este punctul de plecare pentru excursiile spre Valea Beiului și Valea Nerei. (Cu trăsura sau pe jos dela Oravița se poate veni pe un drum mult mai scurt, prin Ciclova și Ilidie.)

Din Socolari drumul duce întâi pe lângă ruinele romantice ale unei vechi cetăți, la Ochiul Beiului, un mic ochi de munte cu apă cristalină, iar la câțiva pași de aci sunt minunatele cascade ale Beiului. Mergând apoi la dreapta pe Valea Beiului ajungem la Nera, unde se varsă Beul. Aci întâlnim o șosea bine îngrijită a U. D. R.-lui care prin pitoreasca vale a Nerei urcă până la cantonul UDR Damian. De aci urmărind cursul Nerei în sus, pe o potecă tăiată în stâncă putem face o frumoasă excursie spre Lacul Dracului, un alt ochi de munte, apoi prin Șopotul-Nou la Bozovici. Dela vărsarea Beiului în Nera o potecă tăiată în stâncă, prin interesante tuneluri, duce la Sasca.

Spre est.

Linia Oravița—Anina.

CFR. Oravița — Anina. — 34 Km. — Această linie, construită la 1860, supranumită „Semmering-ul României”, este unică în țară. Are o lungime totală de 34 km. și pe această distanță sunt 10 viaducte, având lungimea totală de 843 m. și 14 tuneluri cu o lungime totală de 2084 m. Restul terasamentului este tăiat în stâncă, sau zidit din blocuri mari de piatră, dela adâncimi de zeci de metri. Prin văi strâmte, prin defileuri romantice, printre strâmtori de munți și minunate păduri trece această linie, numai curbe, numai serpentine, — o capodoperă a artei și tehnicei construcției, care pe atunci, la 1860, a costat peste 10 milioane coroane. Din cauza multelor curbe, dintre cari unele cu o rază de 114 m. abia (chiar și în unele tuneluri și

viaducte) pe linia aceasta circulă numai locomotive speciale, cu axa primă și a patra mobile. Diferența maximă de nivel în raport cu stația de plecare este de 337 m.

Dela Oravița trecând peste 6 viaducte (dintre cari cel mai important e viaductul Racoviței, 27 m. înalt, 115 m. lung) și având în stânga minunata privilegie a mănoasei văi a Carașului cu sate bogate, ajungem la stația Măidan. De aci începe partea cea mai romantică a liniei, culuneluri, cu serpentine mari, curbe multe, strâmtori de stânci, prin păduri vaste. După ce trecem și de a doua stație, Lișava — încunjurată de singurătatea și liniștea pădurilor bătrâne — peste câteva minute ajungem la cel mai frumos viaduct de pe această linie, viaductul Jitinului, înalt de 32 m. și lung de 131 m. Urmează apoi stația Gârliște, așezată sus în singurătatea munților, fără un sat sau un cătun în apropiere. Alături cuptoare de var și ciment. Dela Gârliște la 8,5 km. distanță este stația finală a acestei linii,

Cascada Beiului

Fot. Z. Arzenovici

Steierdorf — Anina

localitate minieră, 1C.027 locuitori situată la 780 m. altitudine. Majoritatea populației o alcătuiesc muncitorii minieri; parte români, strămutați aci din satele românești din împrejurimi, — parte germani, aduși și colonizați aci în sec. XVIII-lea de către administrația austriacă, pentru exploatarea minelor de cărbuni.

Zăcămintele de cărbuni, cele mai bogate din Banat, au fost descoperite aci la 1780 și la 1790 a și început exploatarea lor. Minele sunt proprietatea U. D. R.-ului, exploatarea se face prin trei puțuri cu instalații moderne. Cheltuielile de regie sunt însă relativ mari, din cauza că straturile de cărbune se găsesc la adâncime foarte mare (6—700 m.).

În Anina mai sunt instalate și diferite uzine ale U. D. R.-ului.

Pentru înlesnirea traiului U. D. R. a construit o serie de case muncitorești tip; de asemenea funcționează aci și un spital, instalat modern.

Din punct de vedere administrativ comuna constituie o unitate, însă în realitate se compune din mai multe colonii răsfirate, în jurul celor două principale: Steierdorf și Anina.

Așezarea pitorească a localității, precum și clima plăcută, vecinătatea pădurilor de brad face ca localitatea să fie și o foarte cercetată stațiune climatică pentru cura bolnavilor de plămâni; poziții minunate pentru sporturi de iarnă. În împrejurimi splendide locuri de excursie.

În imediată apropiere se găsește stațiunea climatică „**Aurora Banatului**” (fost Sommerfrische), situată în mijlocul unor vaste păduri de brad, 714 m. altitudine, instalații moderne pentru cura bolnavilor de plămâni, vile, hoteluri, pensiuni elegante.

Șoseaua: Dela Oravița o frumoasă șosea

urcă în serpentine până la stațiunea climatică **Marilla** (660 m. altitudine, păduri de brad, foarte frecventală înainte de război și de streini chiar. În 1918 a fost distrusă, azi se găsește în refacere), iar de aci continuă spre Steierdorf—Anina.

Almăjul.

Dela Steierdorf șoseaua duce printr'o regiune minunal de frumoasă, printre codrii vechi, la

Sat d. Almăj Fot. G.A. Popescu

Bozovici

Comună mare, veche, 3664 loc. majoritatea români, puțini germani. Sediul plasei cu acelaș nume. Așezare foarte pitorească la vărsarea Minișului în Nera. Pe vremuri important centru militar, în vremea confiniilor militare reședința unei companii, cazarma zidită în epoca Mariei Terezia stă și azi.

Localitatea este un fel de târg de munte, constituie centrul economic și cultural al întregului ținut al Almăjului. Funcționează aci o judecătorie de ocol, o școală inferioară de arte și meserii, câteva societăți culturale. Există hotel, restaurant, câteva clădiri remarcabile. Viață socială înaintată, întreprinderi industriale și comerciale de seamă.

În apropiere două ruini de cetăți, una numită de popor Dragomoi Iana. Ambele datează probabil din epoca turcească.

Centru important de excursii pentru regiunea Almăjului, acest ținut pitoresc, cu codrii uriași, tăiat în două de apele repezi ale Nerei, cu sate răsfirate prin văi, la umbra pădurilor, cu oameni simpli, harnici, și veșnic în luptă grea cu traiul. Pe vremuri Almăjul a fost un însemnat district valahic, leagăn și reazim puternic al românismului din toate vremile.

Cu toată bogăția în păduri și a subsolului, localnicii își duc greu traiul, pământul cultivabil e puțin și sărac, grădinile de pomi (mai ales pruni) sunt principalele mijloace de existență, condiționate de vreme, de ani buni și răi. Creșterea vitelor rămâne aci singura ocupație permanent rentabilă, dar insuficientă pentru marea pătură a populației.

Regiune foarte pitorească, cu mari bogății naturale, însă greu de exploatat din cauza izolării și de aceia săracă. Deși aci în aceasă populație, rezidă mari surse de energie și o extraordinară putere de muncă.

Dela Bozovici o șosea duce spre sudvest prin comunele almăjene Dalboșeț (2164 loc. comună mare, frumoasă), Șopotul-Nou (1465 loc.) la Stinăpări în șoseaua Oravița — Moldova-Nouă.

Șoseaua principală continuă, dela Bozovici printr-o regiune muntoasă foarte bogată în peisagii pitorești, prin satele Prigor (frumos sat românesc de munte, 1554 loc.), Borlova-Veche (916 loc. rom.), Lăpușnicel (989 loc.), Petnic (1156 loc.) la Iablanița și de aci în șoseaua națională Caransebeș — Orșova.

Autobuze: Circulă zilnic între Recița — Ani-na, Recița — Oravița, Oravița — Sasca-Montană, Oravița — Bozovici și Oravița — Steierdorf.

Partea IV

BANATUL RĂSĂRITEAN

B. Regiunea Severinului

Fot. N. Arsenie

B. Regiunea Severinului.

Munți cu crestele învăluite de neguri. Păduri seculare lăinuind în covor de mușchi urmele ciutei speriate. Ape cristaline șopotind la vale pe jghia-buri de stânci. Tălângi coborând agale cu iarna în spatele turmelor și urcând din nou în primăvară cu jocul mieilor sglobii. Pe aceleași cărări străvechi de mii de ani urcă și coboară păcurarul (nu „păș-tor„ și nu „cioban“, ci latinește : „păcurar“ !) cu aceeași sarică lăloasă pe umeri : de milenii stă par' că acolo pe muceha muntelui, așa, răzimat pe băță și privind la soarele ce răsare și apune. Slă ne-mișcat acolo, cu aceeași căciulă mihoasă, cu aceeași privire vie, unul și acelaș, nealterat de veacuri...

E leagănul românismului aci și ținutul lui de rezistență. Muntele a rămas poartă mereu zăvorâtă pentru cuceritori. Imenșii codri întunecoși i-au spe-riat până și pe năvălitorii cei aspri. Aci s'au re-tras și de aci au purces iarăși spre șes, după fur-tună, localnicii de toldeuna ai provinciei. De aceia aci s'au și păstrat vremea cea mai lungă privilegiile valahe. E adevărat că aci s'au luptat mai aprig pentru păstrarea lor. Au fost de toate munteniiăștia în cursul vremilor : și războinici de avantgardă pentru un neam strein, și plăeși la un holar ce nu a fost și-al lor, și grăniceri în slujba împă-ratului vitreg, și, când nu s'a mai putut altfel, când „a ajuns cuțitul la os“, voinici, haiduci de codru, în slujba dreptății sociale. Aci au mocnit mai întâi răzvrătirile, tragica răscoală dela 1738 tot de aci s'a aprins...

Așa au rămas munteniiăștia dârzi stăpâni pe ținutul lor, pe crestele lor de munți, pe pădurile lor bătrâne, pe pășunile lor bogate. Pe toată sublima

Peisaj din Severin

Fot. N. Arsenie

frumusețe a munților lor. Și, în multe părți și adesea, pe aspra lor sărăcie . . .

Satele răsfirate în coclauri de văi, sau pe coaste piezișe de munte. O bisericuță își înalță turla modestă pe o coastă, și jos în vale casele de bârne se împrăștie în pâlcuri, ca turmele pe pășunile rărite de brumă. Și pretulindeni unde pădurea sau piatra au cedat puțin teren, livezi de pomi. Splendide livezi, cu poame vestite până departe în streinătăți.

Ici-colo câte-o apă deschide destul de largă valea, ca să se poală despături, mai pieziș, mai neted, câteva ogoare. Aci satele cresc mai bogate, casele se adună mai laolaltă și turla bisericii se nalță mai semeață.

Dar zarea nicăiri nu se deschide, muntele rămâne veșnic de față, cu loamnele lui grăbile și pri-

măverile-i leneșe.

Severinul e regiunea alpină a Banatului.

Și celatea de rezistență, de toldeauna, a românismului...

*

Linia Timișoara—Buziaș—Lugoj

CFR. — Buziaș 36 km, Lugoj 64 km. — Dela Timișoara Gara D. Elena trenul merge prin stațiile Chișoda, Semenici (stația comunei românești Giroc, 2017 loc.), Urseni (1628 loc., comună de șes), Uliuc, Sacoșul-Turcesc, Chevereșul-Mare, Bacova, la **Buziaș**, iar de aci linia continuă prin Căpăd (com. mică rom. 667 loc.), Sinia (stația comunei Sinersig) și Boldureni, la **Lugoj**.

Șoseaua: Ese din Timișoara prin Calea Buziașului, apoi trece prin Moșnița-Nouă (colonie maghiară, atașată vechei comunei românești Moșnița),

— de aci ramificație prin Sacoșul-Turcesc

(comună rom. frumoasă, 1049 loc.),

Otvești (mică colonie maghiară), Be-

rini (1003 loc. români), Tormac (co-

mună mare maghiară, 2512 loc.), Șoș-

dea (1613 loc. români și germani), eșind la

Măureni în șoseaua Timișoara—Reșița. —

din Moșnița șoseaua continuă prin

Chevereșul-Mare (comună rom. frun-

lașă la marginea ră-

Peisaj d. Severin Fot. ing. V. Birou sărileană a marelui

Băile Buziaș

Izvorul „Sf. Iosif”

șes, 1665 loc.), Bacova (comună șvăbească vestită pentru viile și vinurile ei, starea economică înfloritoare, 2159 loc.) la

Băile Buziaș

Comună mare, frumoasă, cu aspect urban, situată într-o frumoasă regiune de dealuri, 2939 loc. majoritatea români, apoi germani și unguri. Sediul de plasă, al unei judecătories de ocol și al unui protopopiat gr. ort. român.

Importanța deosebită a comunei o dau renumitele izvoare de ape minerale, ce se găsesc aci, și cari fac din această localitate una dintre cele mai vestite și mai cercelate stațiuni balneare din țară.

Izvoarele de ape minerale există din foarte vechi timpuri aci, însă abia la 1816 s'au făcut cercelări serioase asupra lor și de atunci a început să se desvolte și localitatea ca stațiune balneară. De

atunci încontinuu s'au adus îmbunătățiri instalațiilor și stabilimentelor, iar începând cu anul 1920 mai ales, administrația băilor își dă toate ostenele pentru a îmbunătăți și a dezvolta utilajul terapeutic de care dispune, pentru a ține această stațiune la curent cu progresul realizat în marile stațiuni europene.

De prezent la Băile Buziaș sunt următoarele stabilimente: Phoenix Nr. 1 (cel vechiu), Phoenix Nr. 2 (cel nou), Hidroterapia, Băile calorizate, și Băile feruginoase. Toate posedă cabine foarte curate și săli comune pentru odihnă după băi. Toate stabilimentele, la fel ca și izvoarele, sunt situate într'un superb parc, vast și admirabil îngrijit.

Izvoarele sunt în număr de șase: „Sf. Anton Nr. 1”, „Sf. Anton Nr. 2”, „Mihai”, „Iosif”, „Phoenix” și „Feruginosul”. În general aceste izvoare dau ape clorurate, bicarbonatate, feruginoase și intensiv carbo-gazoase, având o mineralizațiune puternică, în special cele două izvoare „Sf. Anton”, bogate în bicarbonați (mai mult de 2 gr.) și în cloruri de sodiu (mai mult ca 2,5 gr.). Apa tuturor izvoarelor este foarte bogată în acid carbonic, la izvorul „Mihai” ajungând la peste 2 gr. la litru. Apa din izvoarele „Mihai”, „Iosif” și „Feruginos” conțin o cantitate considerabilă de fier, la izvorul Mihai proporția urcându-se până la 0,17 gr.

Apele au efecte vindecătoare mai ales asupra boalelor de inimă, apoi gută, constipație, congestiunea ficatului, anemie, etc.

Pentru băi se întrebuințează apa izvoarelor „Sf. Anton” și „Feruginos”, apa fiind încălzită într'un serpentin ce traversează un cazan, ermetic închis, astfel că în timpul încălzirii nu pierde nimic din conținutul său carbo-gazos.

Băile Buziaș

Parcul

Pentru beut se întrebuințează apa celorlalte izvoare, pulându-se lua la buvetele speciale așezate în pavilioane elegante, chiar în mijlocul parcului.

Stațiunea se găsește la 130 m. altitudine și datorită poziției sale și vegetației luxuriante din împrejurimi are o climă foarte temperată, primăvara timpurie, vara nu prea caldă, toamna foarte lungă.

Hoteluri de toate categoriile și toate prețurile, vile și pensiuni particulare, controlate și clasificate toate de o comisie specială, asigură vizitatorilor întreg confortul de care au nevoie.

Casinoul băilor cuprinde un restaurant, o sală de dans, o sală de muzică, o sală de lectură cu o bogată bibliotecă, cu toate ziarele și revistele mai de seamă, și o sală de biliard.

Sportivilor le stă la îndemână un frumos bazin de înot, precum și terenuri de tenis. Plimbări se pot face în parc, prin comună și în pădurea din apropiere.

În ultimul timp sub conducerea actualului primar dl. Col. Stănescu, s'au adus o serie de reînnoiri și îmbunătățiri edilitare localității, ridicând astfel Buziașul la nivelul unei stațiuni balneare moderne.

Dela Buziaș șoseaua continuă prin Siner-sig (867 loc.) la **Lugoj**.

Autobuse: Circulă zilnic între Timișoara—Buziaș—Lugoj.

Linia principală **Timișoara—Orșova—(București)**

CFR.—Lugoj 59 km., Caransebeș 98 km, Băile Erculane 170 km, Orșova 189 km, București 575 km. (Este o fracțiune din linia principală de legătură internațională între occident și orient, ruta Simplon-Orient-Expresului.)

Secțiunea Timișoara—Lugoj

CFR.—Dela Timișoara Gara D. Elena linia principală trece prin stațiile Timișoara Fabrică, Ghiroda, Remetea-Mare, Izvin, Recaș, Șuștra, Topolovățul-Mare, Chizătău, Belinț și Coșteiul-Mare la **Lugoj**.

Șoseaua: Din Timișoara ese prin Calea Recașului, apoi trece prin comunele Ghiroda (o veche și mare comună românească, căreia i-s'a alăturat în timpurile mai noi o colonie maghiară, Ghiroda-Nouă, formând azi împreună o unitate administrativă; în total 4000 locuitori, pe lângă români și maghiari, germani și sârbi încă), Remetea-Mare (1155 loc. maj. români), Izvin (frumoasă com. românească 1485 loc.), la

Recaș.

Comună mare, frunțasă, situată într'o frumoasă regiune de dealuri, sediu de plasă și al unei ju-

Lugoj — Vedere generală — Catedrala gr. cat.

decătorii de ocol. Are 4204 locuitori: șvabi, maghiari, români și sârbi. Câteva clădiri remarcabile, o frumoasă biserică rom. catolică și una gr. ori, în stil bizantin. Importantă regiune viticolă, starea materială înfloritoare.

Dela Recaș șoseaua continuă prin Șuștra (mic sat rom. 832 loc.), Topolovățul-Mare (1292 loc. sat curat românesc, gospodării ordonate, regiune de deal),

— de aci ramificație spre Lucareț (404 loc.), Brestovaț (856 loc.; de aci o altă ramificație spre Hodoș, Comeat, etc. vezi Lipova), Cuveidia (1233 loc. frumos sat rom. de deal, împrejmuit de păduri), Șislarovăț (1049 loc. români), Lipova.

— o altă șosea duce dela Topolovățul-Mare peste Hitiaș și Sârbova (două sate românești situate pe Timiș, în împrejurimi frumoase păduri; 634 și 773 loc.), la Bacova și de aci la Buziaș.

Dela Topolovățul-Mare șoseaua principală continuă prin Budinți (mic sat românesc, 760 loc.),

— de aci ramificație la Șușanovă (comună rom. mică, 879 loc.; carieră de piatră, bazalt, propr. Primăriei Timișoara; cariera este legală printr'un Decauville de halta CFR Chizătău), Ghizela (com. șvăbească, 1172 loc.), Paniova (929 loc. maj. români; de aci o altă ramificație duce spre Târgoviște, Balinț), Secaș (com. frumoasă, 1031 loc. maj. rom.), Labașinț (mic sat rom. de deal, 569 loc.), Șiștarovă, Lipova. —

Dela Budinți șoseaua princ. continuă prin Chizătău (o veche și frunțasă com. românească, 1079 loc.; cultură populară foarte înaintată, cel mai vestit și mai vechi cor de plugari din Banat, înființat la 1857), Belinț (o altă comună rom. frunțasă, cu o cultură populară foarte veche, cor, casă națională, etc. 2082 loc.; stare materială înfloritoare), Coșleiu (1522 loc. rom.), Silha (1033 loc. români) la

Lugoj

Străvechi și puternic centru al românismului, înainte de război principala citadelă a luptelor naționaliste. Aci era comandamentul superior al românilor bănățeni, de aci porniau directivele, de aci se dirijau acțiunile. Era cel mai mare centru cildin românesc înainte de război în Banat. Aci era concentrată în cea mai mare măsură elita intelectuală românească a provinciei. Lugojul conducea în politică, în literatură, în artă. O superioară intelectualitate combatantă, susținută de o puternică mică burghezie românească, solidară, crescută într'o veche tradiție de dârză rezistență; o mică burghezie foarte serioasă, alcătuită din meseriași și negustori cu stare solidă, câștigată prin muncă aspră și economie cumințe.

Lugoj

Vedere generală

Veche tradiție culturală românească, în special muzicală, un cor foarte vechi, cel mai vechi cor românesc din Banat, ajuns la un renume negalat, cunoscut și în afară de hotarele țării, având în fruntea lui în acea vreme un om, al cărui nume devenise o noțiune: Ion Vidu. Dela această tradiție muzicală au pornit și marii cântăreți ce i-a dat Lugojul, printre cari și marele tenor Grozăvescu, dela Opera dela Viena, mort tânăr, în apogeul carierii lui. (De curând osemintele lui au fost aduse acasă dela Viena și așezate spre veșnică odihnă în cimitirul Lugojului).

În Teatrul Lugojului încă dela 1850 se jucau piese românești. Și în luptele de presă tot Lugojul era în rândul dintâi: Valeriu Braniște, vajnicul luptător al condeifului, aci își scria și de aci își răspândea în toate părțile asprele lui chemări la luptă.

Da, într'adevăr, până la Unire Lugojul era

centrul adevărat al Banatului românesc. În timpurile mai noi însă a trebuit să cedeze această întâietate Timișoarei, păstrându-și și pe mai departe locul al doilea ca importanță atât culturală, cât și economică. Este al doilea oraș cu caracter intradevăăr citadin în Banat.

Orașul este vechiu, în veacul al XIV-lea era cetate regească, iar la 1426 a fost ridicat la rangul de oraș, având în fruntea sa un ban, ca și Caransebeșul, aparținând Banatului Severin. La 1658 ajunge sub stăpânire turcească, apoi după izgonirea acestora de către armatele lui Eugen de Savoya trece, ca întreg Banatul Timișan, sub stăpânire austriacă. Contele Mercy la 1718 colonizează șvabi aici, înființând Lugojul-German, pe malul stâng al Timișului, în opoziție cu vechiul oraș Lugojul-Român, de pe malul drept al râului. La 1790, după o existență și administrație separată de 70 de ani cele două comune se contopesc într'un singur oraș, cu primar și consiliu ales dintre români și șvabi. La 1779 înființându-se din nou comitatul Caraș, ca oraș de reședință a fost ales Lugojul. Dela 1881 comitatul poartă numirea de Caraș-Severin, iar dela 1926 Lugojul rămâne reședință numai a județului Severin.

Azi Lugojul este un oraș mare, frumos, în rang de municipiu, având 23.674 locuitori, în mare majoritate români, apoi germani, maghiari, sârbi, cehi, evrei și țigani. Este situat într'o poziție foarte pitorească, pe ambele maluri ale Timișului, înconjurat de dealuri blânde, în zare cu perspectiva minunată a măreșilor munți bănățeni.

Dela gară strada principală Reg. Ferdinand duce în câteva minute în centrul orașului, la podul de peste Timiș. Din această stradă se desface la dreapta Strada Caransebeșului, unde se găsește impozantul palat al episcopiei greco-catolice, cuprizând și o vastă bibliotecă episcopală cu rarități bibliografice și obiecte de artă (icoane vechi și odoare scumpe din mănăstirea Prislop a Doamnei Zamfira; între altele o icoană a Maicei Domnului cu vulturul bizantin). Alături

Lugoj

Palatul Justiției

de palatul episcopal se găsește Școala Normală de Fete.

Înainte de a trece podul, la stânga se desface Splaiul C. Brediceanu, unde este Liceul de Băieți, ce poartă numele marelui luptător naționalist Coriolan Brediceanu, apoi Teatrul Municipal, iar de aci pe o stradă secundară ajungem imediat la un mic și frumos parc public.

Dincolo de pod este Piața Reg. Maria, în mijlocul căreia se află impozanta catedrală greco-catolică română, în stânga edificiul Primăriei, una dintre cele mai vechi clădiri ale orașului, iar în dreapta, în față, grandiosul palat al Prefecturii județului. Dacă urcăm câțiva pași pe str. Timișoarei și trecem de biserica gr. ortodoxă română, zidită la 1766 în stilul lui Fischer von Erlach, ajungem la frumosul palat al Justiției, care adăpostește Tribunalul de Severin și jude-

cătoriile. Tot pe strada Timișoarei se găsește și Școala de Agricultură.

În prelungirea străzii Făgetului se păstrează și azi turnul vechii biserici românești a Lugojului. Data zidirii acestei biserici nu este cunoscută, în orice caz a existat cu mult înainte de venirea turcilor în Banat. La început a fost mănăstire, nu se știe până la ce dată. La 1726 biserica a fost restaurată radical, atunci s'a clădit și turnul, care stă și azi. Vechea zidire a bisericii a fost demolată la 1879 din ordinul vicecomitelui de atunci.

Tot în centrul orașului pe strada Unirei se găsește Camera de Industrie și Comerț, pe strada R. Ferdinand Camera de Agricultură, iar pe strada Bocșei Direcțiunea X. Silvică.

La marginea orașului pe strada Jabarului se găsește impozantul complex de clădiri al Spitalului Public Județean, amenajat modern și având și o secție pentru alienați.

Lugojul este și un însemnat centru comercial și industrial, cele mai însemnate întreprinderi industriale fiind „Industria Textilă Lugojană S. A.” (600 de lucrători, țesătorie de stofe cu 52 războaie mecanice, vopsitorie), apoi „Muschong și Co.” Fabrică de cărămidă presată, etc. (vezi indexul industriei dela sfârșitul volumului).

Hoteluri și restaurante: „Concordia”, „Dacia”, „Imperial”.

Agenție de voiaj: „Europa”, str. Reg. Ferdinand 4.

Plimbări și excursii frumoase pe malul Timișului și la vile de pe dealurile din împrejurimi.

Șosele de ramificație dela Lugoj.

Lugoj — Bocșa-Montană — Recita. — Dela Lugoj o șosea duce prin Salu-Mic (654 loc.), Remetea-Pogănici (sat mic rom. 584 loc.), Fârliug (comună mare, frumoasă, de deal, 2455 loc. mare maj. români, câteva familii vechi de turci românizați, în apropiere urmele unei întări-

Lugoj

Liceul „Coriolan Brediceanu“

turi romane, probabil Aaxis.), Ezeriș (1312 loc. rom.) la Bocșa-Montană și Recița.

— Dela Satu-Mic o șosea secundară se ramifică prin Vișag (1828 loc. români, com. frumoasă, mare), Duleu (888 loc.), Valeapai (sat mic românesc de deal, 938 loc.), Ramna (comună mare, frunțasă, 2227 loc. români, poziție frumoasă de deal, mare centru viticol, în apropiere vile UDR.), la Văsiova, iar de aci la Recița.

Lugoj — Recița — Dela Lugoj o șosea județeană duce prin Oloșag (694 loc.), Știuca (983 loc.), Zgribești (987 loc.) Zorlencior (576 loc.), Zorlențul-Mare (2723 loc. rom. — toate sate românești de deal frumoase, cu poziții pitorești, împrejmuite de păduri și mari grădini de pomi formând o regiune vestită pentru fructele ei), Soceni (995 loc. — de aci ramificație spre Ezeriș), la Recița.

Lugoj — Lipova. — Dela Lugoj pe șoseaua națională până la Silha, apoi Coșteiu, iar de aci o șosea secundară duce prin Părul (603 loc.), Balinț (de aci ramificație până la Fădimac), Târgoviște (868 loc.), la Paniova în șoseaua Lipovei.

Dela Balinț se ramifică o altă rută prin satele Bodo (1188 loc. maj. maghiari), Cutina (882 loc. rom.), de

aci ramificându-se la dreapta spre Leucusești, Jupani, Sudriaș în șoseaua Lugoj—Făget, iar la stânga spre Bethausen (895 loc.), Cladova (766 loc.), Ohaba-Lungă (541 loc.), Ohaba-Română (940 loc. — toate sate mici de munte), la Zăbalj în șoseaua Făget — Lipova.

Linia Lugoj—Făget—Margina

CFR: — Făget 40 km, Margina 47 km, Ilia 83 km. — Dela Lugoj o linie secundară duce prin stațiile Țipari, Părul, Balinț, Nevrincea (762 loc.), Cliciova (915 loc.), Susani (629 loc.), Bujorul-Bănășan, Mânăștiur (790 loc. maj. români, apoi maghiari; localitatea este foarte veche, cândva a fost întărită, la începutul sec. XVI. se numia Castellum Monostor.), Răchita (comună românească mare, frumoasă, 1615 loc.), **Făget** și **Margina**, apoi prin Coșteiul de sus și Holdea continuă la **Ilia**.

Șoseaua: Dela Lugoj o șosea frumoasă trecând printr'o splendidă regiune de dealuri, duce prin satele Bujor (621 loc.), Dumbrava (1491 loc. maghiari) și Băsești (553 loc. rom.) la

Făget.

Comună mare, situată pe colinele din jurul Begheiului, pe ambele maluri ale râului. Este o veche așezare românească, în evul mediu a fost cetate. Urmele cetății abia se mai cunosc. După ocuparea Timișorii turcii au folosit-o ca centru și refugiu pentru cetele de prădăciuni. După izgonirea turcilor cetatea a fost demolată și totodată au fost aduși și coloniști șvabi și așezați în stânga râului, formând Făgetul-German, care mai târziu s'a contopit cu cel român. Pela 1900 au fost colonizate aci și 1000 familii de maghiari. Azi are 2988 locuitori, maj. români, apoi germani și unguri.

Dela gară în câteva minute se poate ajunge

Iarna pe Muntele Mic (1806 m).

în centrul comunei, în piața bisericeii, unde se găsește și un mic parc. În jurul acestei pieți sunt așezate mai toate edificiile publice, școala, primăria, judecătoria de ocol, poșta, un hotel, pretura, etc.

Făgetul e un important centru de pomicultură, vestit mai ales pentru plantațiile sale de nuci.

Dela Făget șoseaua continuă spre **Margina**, o foarte însemnată localitate, atât pentru trecutul său istoric, (a fost cetate pe vremuri și centrul unui puternic district valahic), cât și pentru faptul că aci se găsesc uzinele întreprinderii „Margina—Reșița, Distileriiile de Lemn Unite S. A.”, cele mai vaste întreprinderi de acest fel din toată țara și printre cele mai mari din Europa, având instalații absolut moderne și producând cărbuni de retortă, alcool metilic, acid acetic, acetonă, acetal de calciu, gudron de lemn, etc. Direcțiunea întreprinderilor se găsește la Timișoara, I. Bul. Reg. Ferdinand.

Dela Margina șoseaua continuă la Cosova (661 loc. rom.) iar de aci se ramifică la stânga spre Cosevița (sat mic rom. la marginea estică a Banatului) și de aci spre **Deva**, — iar la dreapta o altă ramificație duce printr'o regiune pitorească de munte, printre păduri vaste, prin Curtea (1241 loc. sat românesc de munte), Românești (418 loc. rom., la poalele marilor munți — în apropiere o peșteră cu interesante și frumoase formațiuni de stalactite), **Tomești** (903 loc. rom. și germ., însemnal centru industrial, una dintre cele mai vestite fabrici de sticlă din toată țara), apoi continuă spre sud eșind în șoseaua Caransebeș—Hațeg (vezi cap. următor).

Dela Margina un tren industrial duce până la **Poeni**, stațiune climatică și de vilegiatură, situată într'o regiune romanică, punct de plecare pentru excursiile spre Rusca, etc. (vezi cap. urm.), iarna ski.

Dela Făget o altă șosea duce la Căpâlnaș (1415 loc., comună românească fruntașă, domeniile familiei Mocsonyi, în comună un splendid castel), Valea-Mare (451 loc. sat românesc pe malul Mureșului), de aci o ramificație trece Mureșul eșind la Săvârșin în șoseaua națională Arad—Deva, iar o alta apucă la dreapta pe malul Mureșului, prin Căprioara (866 loc. rom.), Pojoga (705 loc.), Sălciva (610 loc., — toate sate românești), etc. spre Deva.

Din șoseaua Făget—Căpâlnaș, înainte de a ajunge la Căpâlnaș, se desface o ramificație spre Birchiș (comună mare, fruntașă, 1497 loc. români, sediu de plasă și al unui protopopiat gr. ort. român, centru economic al regiunii; pe vremuri a fost orașel de câmpie pe Mureș), Virișmori (248 loc.), Ostrov (575 loc.), Bacăul de Mijloc (603

Muntele Țarcu (2190 m.)

Fot. N. Arsenie

loc.), Țela (1098 loc. rom.), Bala (1146 loc. rom. — o moară și fabr. de cherestea propr. familiei Mocsonyi), Zăbalj (683 loc.), Dorgoș (572 loc.), Ususău (1280 loc. rom.), la **Lipova**.

Autobuse: Circulă zilnic între Lugoj—Făgel—Bala, Lugoj—Bethausen, Lugoj—Zorlențul—Mare, Timișoara—Recaș—Lugoj și Timișoara—Ghizela.

Secțiunea Lugoj—Caransebeș

CFR: Dela Lugoj linia principală continuă prin stațiile Tapia (deservind comunele Lugojel, sat românesc pe malul Timișului cu 1235 loc., și Tapia de dincolo de Timiș, sat mic rom. cu 505 loc., însă având o mare importanță istorică, fiind situată, — mai mult decât probabil, — pe locul vechei localități Tapae, unde s'au dat cele două lupte crâncene între Romani și Daci), Găvojdia (de aci Decauville la Nădrag), Jena, Sacul, Căvăranul, Zăguzeni, Tibiscu (stația comunei Jupa), la **Caransebeș**.

Șoseaua I. (națională). — Dela **Lugoj** șoseaua națională continuă pe valea Timișului, — largă și fertilă la început, apoi tot mai îngustă și mai săracă, — prin salele Găvojdia (1243 loc., comună românească, cu aspect ordonat; — de aci ramificație spre Cliciova, peste Timiș, și spre Nădrag),

— ramificație prin Sălbăgel (651 loc.) la Zgribești, în șoseaua Lugoj—Reșița. —

Jena (575 loc.), Sacul (1232 loc. rom.), Căvăran (869 loc. rom. — în apropiere urmele unei biserici - cetăți din evul mediu, la locul numit „Cetate“),

— de aci ramificație spre Mătnicul-Mare (793 loc.), Ohaba-Mătnicului (740 loc.), la Zorlencior esind în șoseaua Lugoj—Reșița. —

Prisaca (601 loc.), Zăgujeni (576 loc.), Jupa (610 loc.; — între Jupa și Iaz, acolo unde râulețul Bistra deschide o vale largă, se văd și azi încă ruinele vechiului castru și municipiu roman Tibiscum, unul dintre cele mai importante castre și municipii ale Daciei Felix), la **Caransebeș**.

— înainte de Caransebeș o ramificație secundară spre Valea Boului (781 loc. rom.), Rugi (745 loc.), Ohaba (309 loc.), Delinești (1045 loc. — mine de fier ale UDR-ului), Apadia (863 loc.), toate situate într-o regiune muntoasă pitorească, bogată în plantații de pomi, — la Brebul în șoseaua Lugoj—Reșița. —

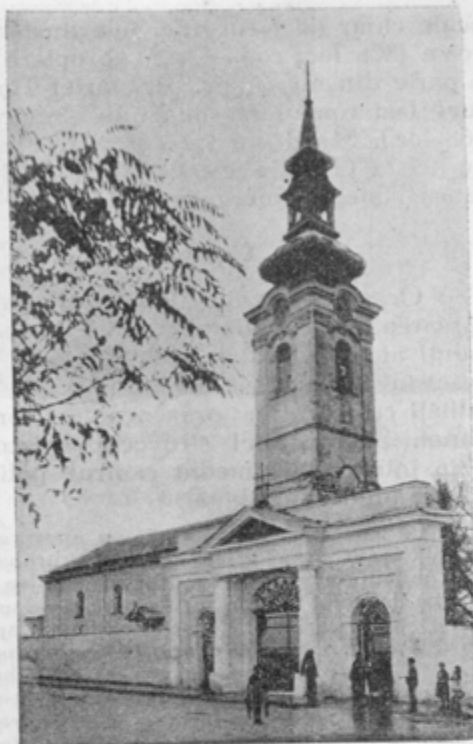
Șoseaua II. (județeană) — Dela **Lugoj** trece pe malul drept al Timișului, pe sub poalele munților, prin Măguri (207 loc.), Cireșul (1367 loc.), Cliciova (915 loc.),

— de aci ramificație spre Crivina (497 loc.), și **Nădrag**, un foarte important centru industrial, mari uzine metalurgice ale „Societății Titan, Nadrag, Calan“, fabrică tuburi de oțel, nichelajuri, etc.; oțelărie și fierăstrae. În acelaș timp un însemnat centru turistic; dela Nădrag printr-o regiune pitorească, romantică, lăsând în stânga Vârful Rău

(928 m., urcăm Padeșul (1380 m.), iar de aci putem coborî la Ruschița, și urcăm apoi Rusca (1359 m.), sau de pe Padeș mergem la sud spre Vrf. Poiel (1093 m.) și Poiana Scărișoara (1047 m.), toate bogate în priveliști foarte pitorești, accesibile destul de ușor și pentru un turist puțin antrenat, cărările urcând în pante blânde, nu abrupte, prin păduri umbroase. Căluze se găsesc la Nădrag, sau dacă pornim din cealaltă parte, la Ruschița.

Dela Nădrag șoseaua continuă prin salele de munte Hauzești (293 loc.), Fârdia (897 loc.), Gladna-Montană (265 loc.) și Drăgășinești (317 loc.) la Făget.

Dela Ciciova șoseaua județeană princ. continuă prin Jdioara (1156 loc. români; localitate foarte veche, la cca 2 km. de comună spre nord-est, pe o culme de deal, dominând valea Timișului, o ruină de cetate, probabil din evul mediu, zidită

Caransebeș

Catedrala gr. ort.

poate chiar pe locul unei întâlniri romane.), Tin-cova (806 loc. rom. — în apropiere mari păduri, o parte din ele propr. Primăriei Timișoara), Peș-tere (sat românesc situat într-o regiune pitorească, 768 loc.), Maciova (574 loc.), Ciuta (663 loc.) iar de aci la Obreja ese în șoseaua națională Caran-sebeș Hațeg și merge prin Iaz la

Caransebeș

Oraș cu poziție foarte pitorească, situat la vărsarea Sebeșului în Timiș, la poarta marilor munți ai Banatului. Un foarte vechi centru românesc, în acelaș timp una dintre cele mai vechi localități cu caracter orășenesc în continuitate din Banat. Sediul unei străvechi episcopii ortodoxe și în întreg evul mediul centrul politic și cultural al românilor din Banat.

Pe urmele sau în apropierea unor vechi așezări ro-mane, Caransebeșul a fost întemeiat probabil pe la ince-putul mileniului nostru, iar în sec. XIII-lea apare în istorie ca oraș deja. La început au fost desigur două localități, Ca-ran și Sebeș, căci ambele aceste numiri apar simultan în istorie până la o anumită epocă. Când s'au contopit cele două localități precis nu știm. Aci era reședința banului și a vice-banului, precum și a nobilimei românești severinene, orașul, în acelaș timp și cetate, forma sediul central al districtelor valahe. În acest timp în fruntea cetății stetea un „castella-nus”, primul amintit în istorie fiind Ubul pe la 1290, iar a-facerile civile ale orașului erau conduse de un jude și 6 jurați, primul jude cunoscut fiind un Sturza, sau Struza, pe la 1360. Până la 1658 Caransebeșul aparține jurisdicțiunei voevodului Ardealului, apoi trece sub stăpânire turcească până la 1688, când după izgonirea turcilor, se instalează aci stăpânirea austriacă.

Prin înființarea regimentului grăniceresc româno-illi-ric, iar mai târziu româno-banatic, Caransebeșul dela 1803 devine reședința acestui regiment, până la 1872 când sunt desființate aceste regimente, iar averile grănicerești trec în proprietatea comună a foștilor grăniceri, formând așa-numita

Caransebeș

Școala Normală

Comunitate de Avere a grănicerilor, cu sediul și până azi în Caransebeș.

Când a devenit Caransebeșul reședința episcopiei gr. ort. nu se știe, cum nu se știe precis nici data când a luat ființă această episcopie. La venirea turcilor în orice caz a existat deja. Cam pe la 1695 s'a clădit și vechea reședință a episcopiei. Biserica Sf. Gheorghe, care a servit și servește de catedrală, a fost la început mănăstire, nu se știe până la ce dată însă. La 1738 turcii devastează orașul și aduc stricăciuni și bisericei, astfel că trebuie reparată și sfințită din nou la 1759. Cealaltă, biserica Sf. Ion, așezată în cimitir, a fost clădită la 1781 și zugrăvită la 1787. La 1788 însă turcii prefac biserica în grajd și deteriorează toată pictura, care apoi a fost restaurată la 1808 prin Manuilă Stanciul.

Azi Caransebeșul are 8838 locuitori, în mare majoritate români. Este unul dintre centrele însemnate ale ortodoxismului din toată țara, cu episcopie veche și o bună academie teologică. Mai funcționează aci un liceu și o școală normală de băieți, precum și un gimnaziu de fete.

Dela gară cu autobusul în 10 minute ajun-

gem în centrul oraşului, în Piaţa Unirei. Aci e biserica rom. catolică, cafeneaua „Central”, Primăria, şi Teatrul-Cinema „Luna”. Mergând pe Strada Episcop Popasu la dreapta e palatul Episcopiei gr. ort. rom., iar la stânga Academia Teologică şi hotelul şi restaurantul „Pomul Verde”. Imediat se deschide aci o altă piaţă, Piaţa General Drăgălina, cuprinzând şi un mic parc. La dreapta palatul şi alături, internatul de băeţi al Comunităţii de Avere a foştilor grăniceri. La stânga tribunalul, parchetul şi alături un penitenciar construit modern, în patru etaje.

Din Piaţa Unirei pe lângă Primărie ajungem în Strada Liceului, având pe dreapta edificiul Poştei, apoi Liceul de Băeţi „Traian Doda”. — Din Piaţa Unirei spre dreapta porneşte Strada Gen. Trapşa, pe care se găseşte Catedrala gr. ort., iar la capătul străzii biserica „Sf. Ion.”

Caransebeşul este şi un însemnat centru economic, având o seamă de industrii, în special forestiere, înfloritoare, precum şi întreprinderi comerciale de seamă. În împrejurimi cele mai bogate livezi de pruni din toată ţara.

Cabana „Brădişor” pe Muntele Mic

Cea mai de seamă instituție economică, având în același timp și caracter social-cultural, și care cuprinde în cadrele sale de activitate întreagă regiunea, este „Comunitatea de Avere a fostului Regiment Confiniar Româno-Bănățean Nr. 13”, care a luat ființă odată cu desființarea regimentelor grănicerești, în anul 1871. Prin legiuirile aduse ulterior întreagă averea acestor regimente a fost împărțită între stat și foștii grăniceri, aceștia, atât ei, cât și urmașii lor, devenind personal proprietari părții lor. Pentru administrarea acestor averi, slăpănite în comun de foștii grăniceri, s’au înființat posesoratele grănicerești, printre cari și Comunitatea de Avere din Caransebeș.

Despre constituirea grănicerilor în Comunitatea de Avere s’a compus un statut, care conține dispozițiunile generale privitoare la organismul și sfera de activitate a acestei instituții, în același timp prevăzându-se în acest statut și dispozițiuni în legătură cu controlul ce trebuie să exercite de către organele Statului.

Familiile îndreptățite la averea comună sunt cuprinse în matricola grănicerească, ce se păstrează la Direcțiunea Silvică, iar comunele îndreptățite, din cari derivă familiile grănicerești, sunt trecute în statutele instituției.

Scopul Comunității de Avere este de a promova, pe toate căile, interesele economice și culturale ale grănicerilor coproprietari și de aceea: a) administrează, conservă și dezvoltă averea comună; b) ajută grănicerii coproprietari, acordându-le gratuit, pe tulpină, cantități fixe de lemne de foc și lemne de construcție, necesare gospodăriilor lor, tot pe tulpină, cu preț redus; c) acordă gră-

nickerilor coproprietari pășuni, semințe, pomi altoiți, vite de prăsilă etc.; d) exploatează rațional pădurile și alte bunuri, valorizând excedentul care rămâne după satisfacerea drepturilor grănicerilor coproprietari; e) acordă ajutoare de studii, susține și subvenționează internate pentru copiii de grăniceri; f) înființează și participă la orice întreprinderi, cari pot promova interesele grănicerilor.

Domeniile Comunității de avere din Caransebeș se compun azi din 124.338,57 ha. pădure, 261,78 ha. fânețe, 2541,13 ha. pășune și 17.653,56 ha. goluri de munte (pășune alpină).

Administrarea Comunității se face de către un comitet ales din sânul grănicerilor coproprietari, și de personalul administrativ și specialist, cu cea mai mare grijă pentru conservarea și dezvoltarea averii comunității, exploatarea făcându-se în mod rațional.

Proprietatea Comunității de Avere este în întregime ridicată în plan, fiindu-i limitele fixate prin movile și linii (șare).

Pădurile Comunității de avere sunt toate amenajate. Conservarea pădurilor și continuitatea în exploatare este pe deplin asigurată, la tăerile succesive, prin regenerarea pe cale naturală, iar pe suprafețele unde amenajamentul prevede tăeri rase, prin regenerare pe cale artificială cu pueți creșcuți în pepinierele sale.

Tăerile rase în curs sunt făcute în baza prevederilor amenajamentelor și pentru motivul, că fiind masivul pădurilor noastre în preponderență compus din esență fag, s'a prevăzut schimbarea acesteia cu esențe mai valoroase de rășinoase.

și Turnu (în apropiere ruinele unui vechi turn de strajă zidit de banul Petru Petrovici și greșit botezat „turnul lui Ovidiu”), până în comuna Borlova (13 km. distanță de Caransebeș, iar de aci pe jos sau călare (hamali și cai se găsesc în comună), pe o potecă bine marcată, în 3—4 ore urcăm la stațiunea alpină **Muntele-Mic**, situată la 1500 m. altitudine pe versantul sudvestic al muntelui cu același nume (vârful 1806 m. înalt), la liziera superioară a unei păduri de brazi seculare. Stațiunea a fost amenajată în 1935 cu tot confortul modern, având lumină electrică și apaduct. Cuprinde cinci edificii admirabil amenajate pentru adăpostul vilegiaturiştilor și turiştilor. Aer curat, soare în abundență, temperatură normală, priveliști minunate asupra vârfurilor masivului Godeanu. Sezon permanent, vara și iarna. (Informații detaliate și prospecte la „Amic” Timișoara II. Bul. Tache Ionescu 48, sau la Oficiul Local de Turism din Caransebeș).

De pe **Muntele-Mic** trecând pe lângă „**Petrile Scorilă**” (1617 m.) apoi mergând pe **Plaiul Suclei** în câteva ore ajungem la **Poiana Mărului**, altă stațiune climatică însemnată (vezi cap. următor).

Stațiunea alpină **Muntele-Mic**, servește ca punct de plecare pentru excursiile mai lungi și mai grele, necesitând antrenament prealabil, spre **Muntele Țarcu** (2190 m.), apoi spre **Gugu** (2294 m.), **Godeanu** (2229 m.), **Morariu** (2281 m.), cari împreună cu **Vrf. Petri** (2195 m.) și **Vrf. Modeșului** (1827 m.) mai spre nord, alcătuiesc limita estică a provinciei, dominând întreagă regiunea cu piscurile lor superbe, de pe cari se deschid priveliști de neuitată măreție în toate direcțiile. Acești munți formează ramificațiile sudvestice ale masivului **Relezatului**, prelungirea vestică a **Carpaților Cristalini**. Se caracterizează prin podișurile netede de pe culmi, cu pajiști minunate, servind de pășune pentru nenumărate turme de oi.

Turiștii găsesc adăpost la stânele ce sunt destul de dese în această regiune. Stânele servesc și ca puncte de reper, iar păcurarii dau bucuros deslușiri asupra căilor de mers, astfel că în multe cazuri fac superfluă călăuza.

CFR: — **Ferdinand** 21 km, **Valea Mare Rusca** 29 km, **Marga** 33 km, **Subcetate** 77 km. — Dela **Caransebeș** o linie secundară duce printr-o splendidă regiune de munte, prin stațiile **Caransebeș Țigl.**, **Iaz**, **Obreja**, **Glimboca**, la **Ferdinand**, im-

Stațiunea alpină Muntele-Mic

portant centru industrial și minier, 1422 loc. maj. germani, colonizați aci pe la începutul secolului al XIX.-lea. „Uzinele Metalurgice Tilan, Nadrag, Calan” au aci mine de fier, precum și importante uzine metalurgice (vezi pag. 122—123). Stația următoare pe această linie este Zăvoiul, apoi **Valea Mare Rusca**, care este stația de expediere a produselor „Societății Bănălene pentru Industria Cărbunelui”, care posedă mai multe mine la Rusca-Montană, aceasta fiind legată printr’un Decauville de Valea M. Rusca. La stația Marga această linie părăsește teritoriul Banatului, continuând spre Hațeg.

Șoseaua: Dela Caransebeș o șosea națională, paralel cu linia ferată, duce pe splendida vale a Bistrei, prin comunele Iaz (814 loc. rom.), Obreja (comună mare de munte, românească, 2033 loc.), Glimboca (altă comună de munte mare, 2282 loc. rom.), Ohaba-Bistra (1137 loc. maj. rom.),

— de aci un drum lateral se ramifică pe valea deschisă de Bistra Mărului, în sus, prin satele Mal (532 loc. rom.), Crâjma (667 loc. rom.), Mărul (comună românească

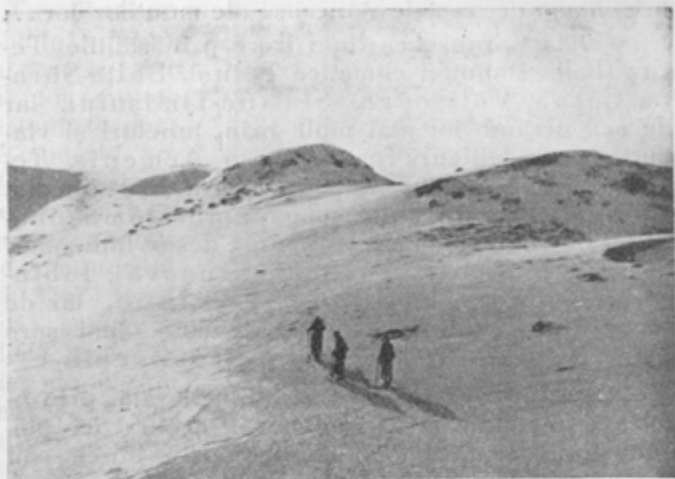
mai mărișoară, 1370 loc.) iar de aci duce la stațiunea climatică **Poiana Mărului**, situată într'o splendidă regiune la terminarea coastei vestice a Muntelui Mic, deasupra Bistrei Mărului, într'un loc ferit de vânturi și având un climat foarte blând.

Dela Ohaba-Bistra șoseaua principală continuă prin satele mici românești Cireșa (577 loc.), Ferdinand, Valea Bistrei (511 loc.), Zăvoi (518 loc), Voislova (704 loc. — în apropiere urmele castrului roman Pons Augusti, zidit pe o culme la sud de actuala comună), iar de aci prin Vama-Marga (un cătun cu 84 loc.) ese din Banat și continuă spre Hațeg.

Dela Voislova o șosea secundară se ramifică la nord, tăind întreg masivul **Poiana Rusca** (ce se întinde cu culmile lui acoperite cu păduri și pajiști vaste, în adâncuri cu zăcăminte bogate de cărbuni, fier și plumb, dela „Porțile de Fier” ale Bistrei până la Mureș) — până la Făget. Trece întâi prin **Rusca-Montană** (comună mare de munte, situată într'o măreață poziție, învăluită de păduri, însemnat centru minier, zăcăminte de fier și cărbuni. Minele aparțin „Societății Bănățene pentru Industria Cărbunelui”, zăcămintele de cărbuni evaluându-se la cca. 15 milioane tone. Producția anuală se ridică la 20.000 tone. — Localitatea are azi 2226 loc. români și germani. — Excursii pe splendida vale a Losnei, apoi prin Ruschița (localitate minieră, carieră de marmoră albă superioară a firmei Bibel, — în acelaș timp punct de plecare pentru excursiile spre superbe culmi Rusca, de 1359 m., și Fața Alunului iar la stânga spre Padeș), și de aci prin Luncani, Tomești, etc., la Făget.

Secțiunea Caransebeș—Orșova

CFR. — Dela Caransebeș linia ferată merge o distanță lungă (până la Teregova), pe splendida vale ce o deschide Timișul, tăind mărețe defileuri de munți, cu crestele slâncoase până în nori înălțate adesea. Linia trece prin lungi luneluri și nalte viaducte, face curbe uriașe, urcând mereu până la Poarta Orientală, un tunel lung de 1100 m., la

Muntele Tarcu

Fot. N. Arsenie

mijlocul căruia se găsește punctul cel mai înalt al liniei, cumpăna drumului. De aci apoi drumul coboară repede spre Orșova, urmând cursul apelor ce converg prin Cerna spre Dunăre.

E străvechiul drum acesta, ce lega Balcanii și Orientul de nordul Dunării și Occident. E calea marilor armate, din antichitate încă, e vechea poartă pe care acvilele romane au forțat-o spre inima Daciei și întărind-o apoi, au lăsat-o pavază pentru apărarea noii civilizații europene. La fiecare pas se nalță câte-o ruină de castru sau burg, fiecare deal a fost locul unei bătălii. Nenumărate oșli s'au scurs pe aci în cursul veacurilor, prin această poartă a Europei Centrale, când mai bine, când mai slab apărată, dar întotdeauna și cu sângele localnicilor, al muntenilor acestora indiso-

lubil legați de crestele stâncoase ale munților lor...

Dela Caransebeș linia trece prin stațiile Teiuș (halta stațiunii climalice Teiuș), Bălta-Sărată, Cârpa, Vălișoara, Slatina-Timișului, iar de aci urcând tot mai mult prin tuneluri și viaducte, prin defileuri romantice, la Armeniș, Teregova, apoi din vestitul tunel ce începe imediat din stația Poarta, linia coboară prin Domașnea-Cornea (stație situată între munți, deservind comunele Cornea și Domașnea), Crușovăț, Iabla-nița, Mehadia, la **Băile Herculane**, iar de aci prin Topleț la **Orșova**, eșind apoi spre **Turnu-Severin—Craiova—București**.

Șoseaua: Urmează exact linia ferată, prin aceleași splendide și romantice văi, ocolind ici-colo, unde linia ferată a lăsat muntele prin tunel, sau urcând prin serpentine deasupra liniei, peste creste cu priveliști minunate, ca să coboară apoi pe sub poala pădurilor umbroase. E unul dintre cele mai frumoase drumuri ale regiunii carpatine.

Dela Caransebeș trece întâi prin Caransebeșul-Nou (o mică colonie germană, 797 loc.) și Buchini (709 loc.) apoi pe lângă Cârpa (967 loc. rom. — ramificație spre Bolvașnița și Vârciorova, centru de excursii pentru Țarcu-Godeanu), Vălișoara (1078 loc. rom., splendide livezi de pomi; — înainte de Vălișoara un drum se ramifică prin Petroșnița și Buceșnița la Slatina) și Slatina Timișului (com. mare, frumoasă, 2106 loc. rom.; — de aci ramificație spre Brebul, Gârâna și Semenici, vezi pag. 259), la Sadova-Veche (588 loc.), Armeniș (o veche și mare comună românească de munte, situată într-o splendidă poziție pe valea Timișului, încunjurată de mari livezi de pomi și păduri; are 3040 loc.).

Teregova, situată în dreapta șoselei, cam la 15 minute distanță de gara ce-i poartă numele, deasemenea o mare și frumoasă comună românească, cu 3767 locuitori; sediu de plasă, aspect de lângă de munte, centru economic, în apropiere zăcămintele de

Valea Cernei

Fot. ing. V. Birou

feldspat și cuarț. Viață socială înaintată, societăți culturale active. Împrejurimi foarte pitorești, important centru de excursii, la est spre Godeanu, iar la vest peste Certeja Haiducilor (1099 m.) și Tâlva Nerganiția (1368 m.) spre Semenici.

În apropierea căii ce leagă Teregova de Rusca, pe malul Timișului, se pot distinge bine urmele vechii și puternicei cetăți romane Gaganis.

Înainte de Teregova din șoseaua națională se ramifică la stânga o șosea secundară prin Rusca (1437 loc. români), apoi Obița, Ohaba, Bozia, Zbegu și Izvoru (cătune mărunte răsfricate dealungul unei frumoase văi) la **Cornereva** (situată într-o splendidă poziție pe valea ce o deschide râul BeiaReca, minunat loc de recreație peste vară; comună românească frumoasă, mare, 3741 locuitori; mari livezi de pomi și vaste păduri în împrejurimi; însemnat centru de excursii, la est spre Godeanu și M-ții Cernei, la vest spre Cerni Vir, iar la nord spre Cosia, apoi de aci prin Globurău (559 loc. rom.) ese la Plugova din nou în șoseaua națională. —

Dela Armeniș șoseaua principală lăsând la

dreapta Teregova, continuă direct prin Domaşnea (comună mare, românească, 1969 loc., situată între munţi, având împrejurimi pitoreşti; după o notiţă dela 1891 în apropierea acestei comune, la cca 1 km. distanţă dela gară spre sat, s'ar găsi urmele castrului roman Ad Pannonios, însă săpăturile arheologice recente nu au confirmat deplin, în acest loc, existenţa castrului; în schimb s'a identificat o altă întăritură, mică, la locul numit Potoc, la cca 2 km. dela eşirea sudică a tunelului Poarta Orientală şi 3 km. dela comună.), Cornea (altă comună românească de munte frumoasă, 1473 loc., important centru cultural, are o şcoală inf. de arte şi meserii, un frumos cămin cultural cu o splendidă bibliotecă donată de regretatul prof. univ. Traian Lalescu, originar din aceeaşi comună), Cruşovăţ (sat mic de munte, 720 loc. rom.), Plugova (sat rom. de munte, 1368 loc. — în apropiere, la eşirea din comună, la stânga şoselei, ruinele destul de bine păstrate ale castrului roman Praetorium; în partea nordică se vede însuşi zidul încă, se pot uşor identifica porţile precum şi zidurile clădirilor din interior. În jurul castrului a existat şi o aşezare romană civilă),

— după Plugova din şoseaua naţională se ramifică la dreapta o altă şosea principală, care duce prin Iablaniţa (sat românesc mărişor, 1660 loc., stare culturală înaintată, două biblioteci publice; împrejurimi splendide, satul e situat la poala ultimelor prelungiri sud-vestice ale Semenicului, loc admirabil de odihnă peste vară), Petnic (1156 loc.), Lăpuşnicel, etc. (vezi pag. 280) spre Bozovici şi Oraviţa.

Dela Plugova şoseaua continuă la
Mehadia

Localitate cu renume european, pentru însemnătatea sa istorică.

Este una dintre cele mai vechi aşezări romane în Ba-

nat. Datorită poziției strategice, de cheie a întregii regiuni a văii Timișului, încă Traian a ridicat aici un puternic castru, „Ad Mediam”, devenit una dintre cele mai de seamă fortărețe ale Daciei romane. Urmele castrului se văd și azi pe un deal, la poalele căruia se găsesc și ruinele unui pod roman, reamintind felul de construcție al lui Apollodorus. — Tot în apropierea Mehadii, pe un alt deal, se văd ruinele cetății medievale „Mihald”, care a jucat un rol foarte important în tot cursul evului mediu, fiind și sediul unui însemnat district al nobilimei valahe severinene, care district mai târziu s'a contopit cu acel al Caransebeșului.

Valea Cernei

Fot. ing. V. Birou

Azi Mehadia este o comună mare, frumoasă, are 2180 locuitori, în mare majoritate români. Stărea economică bună, câteva întreprinderi miniere (mine de cărbuni), industriale și comerciale înfloritoare. Însemnat centru cultural, sediu al mai multor societăți culturale și sportive cu bogată activitate. Imprejurimile minunate de frumoase, ținut cu înfățișare de aspru romantism. Important centru de excursii spre M-ții Cernei.

Eșind din Mehadia șoseaua continuă pe valea râului Bela Reca, până unde acesta se varsă în Cerna. De aci o șosea secundară se ramifică la stânga urcând pe splendida vale a Cernei, străjuită de nalte piscuri de munți și păduri de brad seculare.

lasă la dreapta micul sat românesc Pecenișca (749 loc.) și ese la

Băile Erculane

Stațiune balneară cu renume mondial, situată pe o vale îngustă, tăiată de apele repezi ale Cernei, împrejmuită de păduri vaste și superbe creste de munți. Localitatea e situată la 168 m. altitudine și datorită poziției sale admirabile, într-o căldare de munte, apărată de curenți din toate părțile, are o temperatură foarte blândă, media anuală fiind de cca. 14⁰ C.

Sub numele de „Ad aquas Herculi sacras” băile au existat încă în epoca romană, izvoarele termale atrăgând aci mai ales aristocrația latină, care ridicase aci și un templu, cu o statuie, lui Hercules. Aproape 300 de ani a existat această stațiune sub romani, apoi în timpul năvălirilor barbare localitatea a fost desigur părăsită și uitată. În evul mediu nobilimea valahă severineană, care își avea proprietățile în împrejurimi, cu siguranță că a cunoscut și folosit izvoarele termale, după cum e sigur că și turcii le-au cunoscut. La 1736, la intervenția contelui Hamilton, guvernatorul de atunci al Banatului, stațiunea a fost amenajată din nou. (Săpăturile făcute cu această ocazie au scos la iveală un enorm material arheologic din epoca romană, care în cea mai mare parte a fost dus la Viena.) Pe la mijlocul secolului trecut stațiunea ajunsese la un așa renume, încât mai mulți domnitori au vizitat-o, printre cari Carol I. al României și Alexandru I al Serbiei.

Azi Băile Erculane sunt una dintre stațiunile noastre balneare cu renume european, fiind amenajate absolut modern, iar apele termale de aci având o putere curativă, care nu stă mai prejos de a izvoarelor similare din oricare parte a continentului.

Băile au următoarele stabilimente: „Regina Maria” cu băi de pucioasă și sare, temperatura apei fiind de 53⁰ C. la izvor; „Elisabeta”, tot cu ape sulfuroase, temperatura 54⁰ C.; „Ileana”, ape sulfuroase, temp. 43⁰ C.; Carmen Sylva, ape sul-

Băile Erculane

Fot. E. A. Chiffa

furoase, temp. 35° C. Pe lângă acestea mai există un stabiliment cu apă carbogazoasă (artificială), o instalație pentru cura de apă rece și un bazin de înot cu ape termale. Pentru cura de beut se folosește apa dela izvorul „Hygiea”.

Băile se recomandă contra reumatismelor cronice, sclerozei, gutei, obesității, apoi pentru anemici și debili, precum și împotriva bolilor de piele și a sifilisului.

O serie de hoteluri ale Statului, ca „Ferdinand”, „Carol”, „Traian”, „Vila Elisabeta”, Hotel Severin, Hotel Ercule, precum și o seamă de vile particulare, ca Vila Dr. Al. Crăciunescu, Vila Dora, Vila Baloșin, Hotel Transilvania, etc. asigură vizitatorilor de toate categoriile întreg confortul unei vilegiaturi plăcute. Un Casinou admirabil, înconjurat de un parc superb,

asigură publicului distracții variate tot timpul.

Localitatea fiind situată în mijlocul unei regiuni vestită pentru pitorescul ei, este și un însemnat centru de excursii. Plimbări mai lungi se pot face, pe cărări special amenajate și marcate, la nord spre înălțimile Ciorici (260 m., — în apropiere o interesantă grolă cu emanații de vapori) și Elisabeta (420 m.), apoi pe malul Cernei în sus, pe la Peștera Haiducilor (vastă și cu multe ramificații) apoi la Uzina Hidroelectrică, la cascada Cernei și la Cele 7 izvoare calde, iar mai sus La Cruce, de unde se deschide o splendidă priveliște spre valea Cernei și împrejurimi. Pe malul stâng al râului se pot face frumoase excursii pe Domogled (1106 m). Pe versantul sudic al acestuia se deschide o vastă și frumoasă peșteră, foarte bogată în formațiuni de stalactite, care însă nu poate fi vizitată decât cu călăuză și numai de turiști antrenați. — Excursii mai lungi se pot face prin M-ții Cernei spre masivul Retezatului, iar la sud spre Dunăre.

Dela Mehadia șoseaua națională continuă direct prin Bârza (659 loc. rom. și germ.), la Toplet (2101 locuitori, comună mare, însemnat centru industrial, mari uzine metalurgice ale Societății „Schramm, Hüttel și Schmidt S. A.“, turnătorie de fier și fabrică de mașini și instrumente agricole, reparațiuni de locomotive, etc. — În apropierea comunei urmele unui vechi apeduct turcesc), iar de de aci prin Jupalnic (1676 loc., comună românească, suburbie a Orșovei), la **Orșova**, iar de aci spre Turnu-Severin, Craiova, **București**.

VALEA DUNĂRII

Fot. Barta

Valea Dunării

„— Asculți?!... Cadâna de pe Babagai se vaeră în noapte. Pe apele negre de smoală vasul tremură din toate încheeturile. Cosava, năpraznicul vânt, aleargă acum chiuind peste fluviu, sfărâmând de mal lotcile surprinse de noapte în larg. E moartea aci, aproape de tol, și cadâna de pe Babagai se vaeră prelung...

Un pașă domnea în cetate la Columbaca, — așa începe povestea, — și între cadâne avea pe una, mai mândră decât luna plină în nopțile senine de Mai. Dar într-o noapte de-acestea frumoasa cadână a fugit cu lănărul căpitan al cetății ungurești de peste fluviu. S'a mâhnit amarnic pașa întâi, apoi a plănuit cruntă răzbunare. Pe beznă, pe lotci, cu o seamă de ieniceri aleși a trecut fluviul și dintr'un iureș a ocupat cetatea ungurească, adormită după chef. Frumosul cap al căpitanului a căzut, dovleac copt, sub secure. Iar pe mândra cadână gealații au luat-o, și-au dus-o de-au ferecat-o în lanțuri de stânca ce se națea colțuroasă din mijlocul fluviului, lăsând-o acolo osândită morții grozave în singurătatea apelor... De veacuri moare acolo, pe Babagai, cadâna, și ori de câte ori suflă aprigul Cosava, vaerele ei înfloară până departe apele marelui fluviu...

Așa mi-a spus povestea cea veche prietenul meu, moș Rusalin pescarul, în coliba lui de pe mal, în timp ce printre bârnele deslipite șuera ascuțit grozavul Cosava, iar Dunărea gemea în adâncuri...

E țara poveștilor aci, bătrânul fluviu e leagănul străvechi al marilor legende. Cândva pe aci au urcat, pe ușoară corabie grecească, argonauții cu Iason, în căutarea lănei de aur.

Și pe aci a trecut împăratul cel mare cu oștile

lui mărețe, lăindu-și drumul în stâncă, iar unde piatra a fost mai tare decât omul, întinzând pod solid dealungul fluviului. Dar aci am eșit din legendă: numele împăratului slă și acum acolo, pe mal, săpat în stâncă de mâni omenești. De aceleași mâni de legionari, cari au construit și drumul acesta magnific; de

Clisura-de-sus

Fot. Pr. Golumba

nu ar mai fi supraviețuit nimic altceva, el singur suficient pentru a dovedi peste milenii forța și grandoarea Romei.

Nenumărate puhoiae de oști s'au scurs dealunci pe aci. Multe s'au frânt la slăvilarul Dunării. Dar și multe au trecut, silind bătrânul fluviu să le fie drum deschis spre inima Europei. Veacuri de-arându-l turcii au disputat Europei creștine posesiunea Dunării. Se știa: cine are malul drept, îl va stăpâni și pe cel stâng. Veacuri de-arându-l a

stat strajă permanentă pe malul stâng nobilimea valahă severineană. Întru paza Dunării s'a irosit această nobilime până la ultimul om. A fost chemarea ei istorică; și-a împlinit-o cinstit și frumos: fără gălăgie și fără nume sonore țipale strident peste veacuri...

Maiestos și tăcut e cursul marelui fluviu aci. De pe creste nalte de stânci ruine de burguri se oglesc în valuri, morminte mari ale trecutului mort. Singură Dunărea a rămas vie și va rămâne încă și după ce se va fi măcinat și cea de pe urmă piatră a ultimului burg. De aceea poate este așa de maiestoasă și așa de tăcută: fiindcă e veșnică.

Cândva în locul marelui șes al Tisei, cuprinzând întreg bazinul încercuit la nord și est de digul Carpaților, se înlindea Marea Panonică. Iar Oltenia și Muntenia nu erau decât un mare golf al Mării Negre. Cele două mări nu comunicau nicăiri. Câte milenii au trebuit să izbească valurile în munte, până ce să deschidă poartă între cele două mări, nimăni nu știe. A fost o luptă gigantică și lungă între ape și stânci. Au învins apele și rezultatul a fost această magnifică deschizătură a Dunării, pe care s'a scurs apoi spre răsărit întreagă Marea Panonică.

Așa a luat ființă această splendidă vale a Dunării-de-jos, cea mai frumoasă din întreg cursul marelui fluviu . . .

*

Dunărea intră în Banatul românesc la Baziaș (însemnat port fluvial, amenajat pentru circulație intensă și legat printr'o linie ferată de Timișoara; înainte de lucrările executate pentru navigabilitatea Dunării între Baziaș și Porțile-de-Fier, mărfurile erau aduse pe apă numai până aci, apoi

erau transportate cu căruțe până după Porțile-de-Fier, unde erau încărcate din nou și duse mai departe) și tot de aci încep și vestitele Clisuri, aceste mărele strâmtori ale marelui fluviu, unice pe continent și de o frumuseală rară.

Pornind cu vaporul dela Baziaș în jos, încurând ajungem la insula Kisilova, destul de întinsă (pe ea se află comuna iugoslavă Ostrovo). După ce trecem de insulă, lăsăm la stânga satele românești Divici, Belobreșca, Șușca, Pojejena-de-Jos și Măcești, apoi ajungem la al doilea port dunărean românesc, Moldova-Veche (comună mare, cu poziție pitorească, 2120 locuitori; în locul unde stau azi edificiile portului și vama, în epoca romană stătea un puternic castru.)

Înainte de cataracte

Fot. Barta

Dela Moldova Dunărea se desface în două brațe, închizând între ele insula Moldova (7 km lung. și 2½ km lă; din cauza inundațiilor nelocuită). Înainte de reunirea celor două brațe, în apropierea malului românesc se înalță din mijlocul valurilor stânca aridă și uriașă Babagai.

Când suflă Cosava (acest vânt grozav de puternic, mai ales în Aprilie și Octombrie, încât oprește circulația nu numai pe Dunăre, ci și pe șoseaua tăiată în mal), creștele ascuțite ale stânței scot sunete șuerătoare, asemenea unor lungi vaere.

Munții de pe malul drept aci sunt mai puțin înalți, însă sunt de formațiune calcaroasă și au o mulțime de peșteri, dintre cari cea mai cunoscută este Culumbaca, cui-bul muștelor columbace, al acestei plăgi a sudului Banatului, care în alți ani face enorme pagube, omorând sute de vile.

Imediat după Babagai pe malul stâng se înalță ruinele cetății Sf. Ladislau, iar pe malul opus ruinele mai mari și mai impunătoare ale cetății medievale Columbaca (Goluba), care a jucat un rol foarte însemnat în luptele cu turcii.

După Columbaca intrăm în așanumita Clisura-de-sus, de unde încep adevăratele strâmtori. Clisura-de-sus ține până la cataracta Iuși, la colitura cea mai de sud a Dunării bănățene. Aci fluviul se îngustează tot mai mult, cele două maluri formate din pereți de stâncă, se apropie, așa că pe malul drept se pot vedea bine urmele drumului roman.

Acest drum a fost început și executat până la cataracta Iuși, de către împăratul Tiberius în anii 33—34 (Tablele comemorative din Gospodin la cataracta Cozla, și mai jos la cataracta Izlaz), reparată sub Vespasian și Domitian, și desăvârșită, prelungindu-o dealungul cataractelor până la Porțile-de-Fier, de către împăratul Traian, a cărui tablă comemorativă se află deasupra șoselei la intrarea în Cazanele Mici. Această șosea e o capodoperă a genului și pentru construirea ei au trebuit eforturi supraomenești, mai ales cu mijloacele tehnice de atunci. Acolo, unde stânca nu a mai putut fi tăiată, s'a construit un fel de pod suspendat pe grinzii, în lungul fluviului. Găurile unde au fost fixate capetele grinzilor se văd și azi.

Prima cataractă în Clisura-de-sus este aceea formată de prelungirea în apă a muntelui Stânca, apoi după ce trecem de micul port românesc Dren-cova, întâlnim cataracta Cozla, spre malul opus bancul de stâncă Doica, stâncile Bivolii în mijlocul Dunării (asemenea unor bivoli uriași culcați), iar după ce lăsăm în stânga dealul Tres-

covă], întrăm
imediat în vâl-
torile cataracte-
lor I z l a z,
Tachtalia-Mi-
că, Tachtalia-
Mare și Gre-
ben, cari înain-
te de canalizare
erau spaima va-
poarelor.

Pentru a face
navigabilă Dună-
rea între Baziaș
și Turnu-Severin,
în această regiune
a Clisurilor, unde
cursul fluviului
e numai cataracte,

bancuri și vâltori, guvernul austro-ungar din inițiativa contelui Széchenyi încă în anul 1834 începe îndepărtarea câtorva obstacole din cataractele Clisurii-de-sus și continuă lucrările până la 1846. La 15 Sept. 1890 apoi în urma contractului încheiat între guvern pe de-o parte și ing. Hajdu, fabricantul H. Luther din Braunschweig și Soc. de Discont din Berlin pe dealtă parte, se încep lucrările de canalizare în mod sistematic, și se termină nu la 1895, cum fusese prevăzut în contract, ci abia la 1898. A fost o lucrare grandioasă, care a necesitat cheltueli enorme și o extraordinară energie de muncă, însă și foloasele au fost în raport cu eforturile depuse, deoarece prin deschiderea Clisurilor s'a dat o dezvoltare extraordinară navigației dunărene, ceiace a atras după sine și o serioasă intensificare a comerțului tuturor statelor riverane, cari au de-atunci drum deschis spre mare.

Limitele canalului deschis în alvia Dunării sunt marcate prin geamanduri, iar pentru o mai mare siguranță a navigației prin aceste locuri primejdioase, s'a înființat un corp de piloți speciali, de stat, cari conduc toate vapoarele pe această porțiune.

(O încercare de canalizare a Dunării au făcut și ro-

Apus de soare pe Dunăre Fot. Barla

manii, săpând la Porțile-de-Fier un canal de peste 3 km lungime).

După Greben Dunărea se lărgeste puțin, formând cele două insule Poreci (pe cea mai mare ruinele unei cetăți și ale unei biserici, precum și ale comunei Poreci distruse de turci în 1813). În fața insulei pe malul stâng e comuna Svinița (în apropiere urmele unui castru roman; afirmativ aici ar fi existat și o cetate regească Zinice.) Ceva mai jos, pe malul drept, se află orașul sârbesc Milanova, iar în fața acestuia pe malul românesc se văd ruinele cetății Tricule, datând de prin sec. XVI-lea. Nu peste mult ajungem apoi la cataracta Iuți, unde este și punctul cel mai sudic al Banatului.

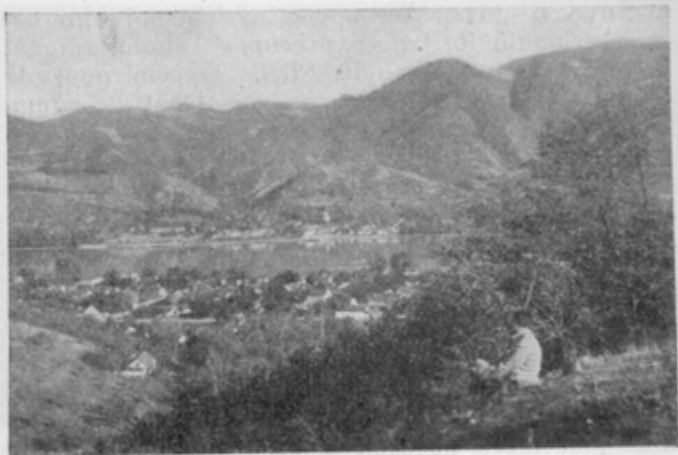
De aci fluviul curge spre nord-est și imediat începe Clisura-de-Jos, sprijinită la dreapta de munții Stretine. Lăsând în stânga Tisovița, iar în dreapta Golubinie, ajungem la Plavișevița, unde începe strâmtoarea numită

Cazane

Una dintre cele mai frumoase și mai mărețe privilegii se deschide aci. Dunărea se strânge într'o alvie de abia 170 m lățime, străjuită de ambele părți de munți înalți, aci ridicându-și arizi crestele de stânci, aci coborând domol spre valuri cu coaste bogat împădurile. Ici-colo dintre crăpăturile de stânci pâlcuri mari de arbuști de liliac se nălță, cari în fiecare primăvară când înfloresc, dau un aspect de neuitat acestui peisagiu superb al Cazanelor. În general climatul e blând aci, de aceia și vegetația bogată, semitropicală.

Cursul apei e aci foarte adânc și destul de repede, însă tăcut și maiestros, asemenea tuturor forțelor grandioase ale naturii.

În dreapta vestigiile grandoarei celui mai puternic neam din antichitate: drumul roman. În stânga șoseaua Cazanelor, o capodoperă a tehnicii secolului al XIX-lea. De ambele părți, aproape de tot, ziduri superbe de munți cresc până aproape de cerul ireal de albastru. Sus, acolo,

Dunărea între Techia și Orșova

Fot. Chiffa

vulturi rotesc în cercuri mari. Și peste tot lăcere desăvârșită...

E unul dintre cele mai frumoase și mai mărețe peisagii ale continentului.

Munții cari străjuiesc Cazanele, în dreapta Șârbeșul-Mare (768 m), iar în stânga Sucarul-Mare, în cea mai mare parte sunt din formațiuni calcaroase și au o mulțime de peșteri, mai toate bogate în stalactite frumoase, cele mai însemnate fiind pe malul românesc, și anume Ponicoș, prin care curge pârâul cu același nume, apoi aproape de aceasta peștera Liliiecilor, un adevărat viespar de lilioci, și ceva mai jos peștera Veterani (cunoscută de romani sub numele de Piscabara), ce și-a primit numele dela generalul austriac Veterani, care pusese în peșteră garnizoană pentru paza fluviului împotriva turcilor. Aceștia numai după un asediu foarte serios au putut ocupa peștera.

După ce eșim din Cazane în frumosul golf al Dubovei, imediat intrăm în Cazanele-Mici, formate de strâmtoarea munților Șârbeșul-Mic

și Sucarul-Mic. Aci se pot vedea mai clar urmele drumului lui Traian, precum și Tabula Traiana, la intrarea în Cazanele Mici. Trecem apoi de insula Ogradena (după ce am lăsat la stânga comunele Ogradena Veche și Ogradena Nouă), și încurând zărim pe malul drept localitatea Techia, iar în față, pe malul stâng, ceva mai jos,

Orșova

Insemnat port dunărean, situat la vărsarea Cernei în Dunăre. Orașul are 5614 locuitori (împreună cu suburbiile Jupalnic, Tufări și Coramnic are 8428 loc.), majoritatea români, apoi germani, unguri, puțini sârbi. Este sediul unei preturi, al unei judecătoria de ocol, al unei direcțiuni silvice, precum și al diferitelor autorități de navigație fluvială. Insemnat centru cultural, funcționează aci o școală superioară de comerț, un gimnaziu, și mai multe societăți culturale și sportive, cari depun o activitate prodigioasă.

În acelaș timp Orșova, datorită portului său atât de însemnat pentru navigația pe Dunăre, este și un important centru economic, adăpostind o seamă de întreprinderi industriale și comerciale înfloritoare, printre cari marile rafinării de petrol ale „Industriei de Petrol Orșova-Tileagd”, și Fabrica de Textile Anglo-Română sunt cele mai însemnate.

Orașul este zidit pe locul vechiului castru și colonii romane Tierna, înălțată pentru paza Dunării și a intrării în Dacia. În evul mediu a fost deasemenea cetate și importanța ei a crescut pe măsură ce a crescut și primejdia turcească dinspre Balcani. Dela apariția turcilor la Dunăre și până la sfârșitul secolului XVIII-lea această cetate a fost mereu teatrul luptelor, schimbând foarte des stăpânii și servind turcilor, în epocile când a fost în mâinile lor, ca punct de rezim pentru extinderea în nordul Dunării.

In „Cazane“

Fot. Barla

Orașul e însemnat și ca teatru al luptelor din 1916 între armata română și cea austriacă; în apropiere, la poalele muntelui Alion, un frumos și îngrijit cimitir al Eroilor. Tot în amintirea acestor lupte dl. Pamfil Șeicaru a zidit pe Dealul Moșului (284 m), la nord de Orșova, un frumos schit eroic, legat printr'un drum îngrijit (iarna potrivit pentru bobsleigh) de șoseaua națională între Orșova și Jupalnic.

Aproape de cimitirul Eroilor, la poalele Alionului se găsește și Capela Coroanei, ridicată de împăratul Francisc Iosif I pe locul unde a fost găsită coroana Ungariei, ascunsă aci de Kossuth și tovarășii săi emigranți după revoluția din 1848-49.

La poalele dinspre sud ale Alionului se întinde debarcaderul Orșovei, construit în stil modern și pus în legătură cu calea ferată.

De aci cu barca putem ajunge imediat la minunata insulă din mijlocul Dunării

Ada-Kalch,

foarte mult cercelată de vilegiaturiști, atrăgătoare mai ales prin pitorescul ei absolut oriental. E un

colț de orient musulman, uilat aci pe un ostrov în mijlocul Dunării, cu moscheea și bazarurile lui, cu micile cafenele și casele mărunte ascunse între grădini de pomi. Austriecii construiseră aci puternice fortificații pentru paza fluviului împotriva turcilor, pe ruinele acestor fortificații se înalță acum micul sat turcesc, având în total vre-o 700 de locuitori. Aceștia trăesc din pomicultură, pescuit, și mai ales din comerțul cu dulciuri orientale și cu țigarele fabricate de ei și foarte căutate.

Mergând dela Ada-Kaleh pe Dunăre în jos, ajungem în scurt timp la vestitele cataracte **Porțile-de-Fier**, formate din uriașe bancuri de stânci cu crestele eșite până aproape la suprafața apei și răsfirate pe toată lățimea fluviului, pe o lungime considerabilă, constituind un obstacol de neînvins pentru navigație. Pentru înlăturarea acestui obstacol s'a săpat în lungul malului drept canalul „Porțile-de-Fier”, care deservește azi traficul de vapoare.

La porțile-de-Fier Dunărea a eșit deja din Banat.

Șoseaua Cazanelor — o splendidă șosea, construită cu enorme greutate pe valea Dunării, duce dela Baziaș la Orșova. Este una dintre cele mai frumoase șosele nu numai din țară, ci de pe întreg continentul. A fost construită între anii 1834 — 1837 din inițiativa și sub conducerea conelui Széchenyi.

Pornește din Baziaș, apoi trece prin satele Divici (654 loc.), Belobreșca (1074 loc. maj. sârbi),

— de aci ramificație spre Zlățița (comună mare, 1384 loc., maj. sârbi, puțini români; la vest de comună ruinele unei vechi mănăstiri gr. ortodoxe), apoi de aci la stânga spre Câmpia (1405 loc.) și Socol (comună sârbească fruntașă, mare, 1749 loc.), iar la dreapta pe o fru-

moasă șosea nouă, ce duce în sus pe valea Nerei, spre Lescovița (1019 loc.) și Naidăș (comună mare românească, 2385 loc.). —

prin Sușca (669 loc.), Pojejena-de-Jos (938 loc. români) și Măcești (768 loc.) la Moldova-Veche, apoi urmărind toți din aproape cursul Dunării prin Coronini (1039 loc. români) întră în strâmlori și continuă prin comunele riverane Liubcova (1652 loc.), Bârzasca (1944 loc. maj. români), Svinița (1680 loc. maj. sârbi), Tisovița (322 loc. rom.; în apropiere mine de chrom și cărbuni) și Plavișevița (531 loc.), iar de aci prin minunatele Cazane la Dubova (508 loc., situată în splendidul golf al Dunării), apoi străbătând și Cazanele-Mici ese prin Ogradena-Veche (781 loc.), Ogradena-Nouă (250 loc.) și Ieșelnița (1271 loc.) la **Orșova**.

Autobuse: Circulă zilnic între Orșova și Moldova-Nouă.

Cereți pretutindeni

Baterii și
Candelabre

„DURA“

„Uzinele Dura“ S. A.

Timișoara

Ștefan C. Mare 15

Întreprinderile industriale mai de seamă din Banat (fără Timișoara)

- ✗ Albert și Bednar, moară sistematică, Deta
- Baumel Steiner și Co. fabrică de liqueur, Lugoj
- Bachmann P., moară de măcinat, Sănnicolaul-German
- Ballmann, moară cu aburi, Biled
- Bauer I. și Gaier N. moară cu motor, Secuși giu
- Bauer L. și Gal L., moară cilindrică, Uivar
- Beha Am., prima moară cu valțuri, Giar mata
- Bibel, Carieră de marmoră, Ruschița
- Birtler Adolf, prima moară cilindrică, Comloșul-Mare
- Cooperativa, fabrică de sticlă, Tomești
- „Concordia” țiglărie și soc. de electricitate, Cărpiniș
- „Danubia Westend” ind. de piele, Oravița
- Dermendzin I., moară, Vinga
- Draskovits Teod. iun. fabr. de zahăricale, Vinga
- „Dunăreana” fabrică textilă, Orșova
- „Electra” s. a. uzina electrică, Oravița
- Fabrica de Bere Fischer Urm., Ciclova-Mont.
- Fabrica de Calapoade, Lugoj
- ✗ Fabrica de Căramidă din Deta s. p. a., Deta
- Fabrica de Căramidă și Țigle Balint A., Freidorf
- Fabrica de Căramidă și Țigle Fullajtár St., Sănnicolaul-Mare
- Fabrica de Căramidă și Ciment s. p. a., Fratelia
- Fabrica de Cloșuri și Pălării N. Korber și Co., Periam
- Fabrica de Furnir și Industria Lemnului, Prochaska s. p. a. Deta
- Fabrica de Gaz, Recița
- Fabrica de mașini agricole UDR—Bocșa-Montană
- Fabrica de Pălării și Cloșuri Decker R. și Co. s. a., Jimbolea
- Fabrica de Pălării „Union” s. p. a., Jimbolea
- Fabrica de Piele Korber Fții, Sănnicolaul-Mare
- Fabr. de textile Fții Strauss, Orșova
- Fabrica de var, Băile Erculane
- Fabrica de var, Căvăran
- Frații Fehér, fabrica de celuloză, Recița
- Grimm Balt. sen. moară cu aburi, Lovrin
- Haupt Adam, moară, Bulgăruș
- „Hercules” fabr. de esență de oțet, Lipova
- Industria Minieră din Banat s. a., Drencova
- Industria Textilă s. a., Lugoj
- Kiszela s. a. pentru industria pielei, Lugoj
- ✗ Kirsch Ferd. și Kirsch P. s. l. n. c. moară, Deta
- Kirsch Mihai, moară, Sănan d rei

- Lamoth Alex. moară cu aburi și fabr. de mașini agr. s. p. a., Deta
- "Lana", fabrica de vatălă, Lugoj
- Lay Fții și Weber s. l. n. c. moară, Sănăndrei
- Lenzyel și Co., Tesătorie, Lugoj
- Lipihay Adalb. fabr. de scrobecă, Lovrin
- "Margina Reșița" dist. de lemn, Margina
- "Mercur" tesătorie mecanică, Lugoj
- Meszner Ed. Fabrică de țigă, Ghiroda
- Milosevici, fabrică de unelte agricole, Rusca-Moni.
- Minster F. și Krachiusz F. s. l. n. c. Fabrică de Cheresia Jimbolea
- Moara Clara, Lugoj
- "Moara și Tesătorie" s. a., Lugoj
- Moara "Ellisabeta" s. l. n. c., Liebling
- Moara Fții Niesz s. l. n. c., Saravale
- Moara cu aburi "Panonia" s. p. a., Jimbolea
- Moara cu motor s. l. n. c., Tolvadia
- Moara cu suluri din Torontal s. p. a., Cărpiniș
- Moara Poporăi s. a., Ciacova
- Moara Timș din Ciacova s. p. a., Ciacova
- Moara cu aburi "Terezia", Deta
- "Mundus-Boriova" s. a. p. ind. lemnului, Caransebeș
- "Muschonng I. și Co." fabrică de țigle, Lugoj
- Müller I., fabr. de cărămizi și țigle, Giroc
- "Perlam" s. a. r. prod. și furniz. curentului electric, Periam
- Prima Fabrică de țigle și Cărmizi "Bohn" s. a., Jimbolea
- Prima Moară Cilindrică s. p. a., Săcălăz
- Prima Moară Cilindrică cu vapor s. a., Beșenova-Nouă
- Prima Moară cu Aburi s. p. a., Recaș
- Roman Nic. moară, Orțișoara
- Schramm și Schmidt, fabrică de vagoane, Toplet
- Schrock Rob. s. a. ind. și com. textile, Lipova
- Schulhoff Arpad și Adalb. s. l. n. c. fabr. de sașun și lumânări, Deta
- Societatea An. Rom. p. ind. Cănești, Pordeanu
- Siamorean Dobromir, fabr. de cărămidă, Siamora
- Starck Andrei, moară, Recaș
- Steiner Petru și Vendel s. l. n. c. moară, Biled
- Sillizer Nic. și Adam s. l. n. c. moară, Moravița
- Szeiele Lud. carieră de piatră, Iosifalău
- Terenvikiil Pavel, fabr. de olane și cărămidă, Lipova
- Thierjung I. Wirsz și soțul s. l. n. c. fabr. de cărămidă, Lovrin
- "Tesătorie Lugojană R. Bară", Lugoj
- "Tesătorie Anglo-Rom." fabrică de textile, Orșova

Tiglăria Dr. Pető s. a., Cărpiniș
 Tussinger Iacob, obiecte de beton, Pesac
 Uzinele de Fier și Domeniile din Recița (UDR), Recița
 Uzina Electrică din Ciacova s. p. a., Ciacova
 „Venus” fabr. de pepteni și nasturi s. a., Jimbolea
 ✕ Vozarie I. și Cons. s. l. n. c. Carieră de piatră, Lucareț
 Wambach M. țesătorie mecanică, lecia-Mare
 Weisz Andrei, turnătorie de artic. de zidărie, Lipova
 Wendel Nic. fabrică de mănuși de piele, Șag
 Wert M. și Dr. Adalbert Markusz s. l. n. c. „Vita” fabr. de
 spirit sărat și cremă de față, Ciacova

Intreprinderi comerciale mai de seamă din Banat (fără Timișoara)

„Alimentexport” s. a. comerț cu alimente, Sănnicolaul-Mare
 Altmann Ioan, transporturi interne, Jimbolea
 „Ancora” institut de credit și economie s. p. a., Gătaia
 „Banatul”, bir de expediții, Lugoj
 ✕ „Banatul” S. A. comerț cu vin și spirit, Deta
 Banca Comercială și Poporală s. p. a., Lipova
 Banca Gloria s. a. pîr. industrie și comerțul bancar, Lipova
 Banca Română s. a. băi, afaceri bancare, Buziaș
 Banca Agricultorilor s. p. a., Cenadul-Mare
 Banca Generală s. p. a., Sănnicolaul-Mare
 Belgrader Alfred, manuf., Oravița
 Casa de Pastrare Recășană și Banca Poporală ieunită s. a.
 Recăș
 Casa de Păstrare s. p. a. operațiuni bancare, Buziaș
 Casa de Păstrare s. p. a., Ciacova
 ✕ Casa de Păstrare din Deta s. p. a. operațiuni bancare, Deta
 Casa de Păstrare s. p. a., operațiuni bancare, Gătaia
 Casa de Păstrare din Cenad s. p. a., Cenadul-Vechi
 „Cărășana”, bancă, casă de economii, Lugoj
 „Central” restaurant, cafenea, hotel și cinema, Lipova
 Comerț de lemne s. a., Vinga
 Comerțul lemnului s. a. Cluj suc. Sănnicolaul-Mare
 „Creditul Bănățan”, Lugoj
 Fierărie s. a. articole de fierărie, Lipova
 Fischhoff Leonte, textile, Sănnicolaul-Mare
 Frank Nicolae, paseri, unt, brânză, Beșenova-nouă
 Goldschmidt Iacob s. l. n. c. lemne, Vinga
 Hamburger E. casă de comerț, Oravița
 ✕ Jäger Margareta, articole de ferărie, Deta

Wersching Daniel, lemne, Jimbolea

Gould Prima industrie română pentru
producerea conservelor de cafea

Timișoara IV, Strada Brătianu No. 23

oferă produsele sale de prima calitate
cari desfid orice concurență și anume:

„GOULD“ Conserve de cafea de zahăr
în cuburi. Pentru cafea neagră, cafea
cu lapte este excelent, ieftin și sănătos

„GOULD“ cafea de smochine

„GOULD“ cafea de malt

„DOMUL“ surogat de cafea

„ORSECO“ cafea de orz, etc.

Messenger Boy

fost Pinkerton

Timișoara I.
Strada Lonovici 5

Telefon: 76

Cea mai mare întreprindere de Boy din toată țara. Rezolvă toate și repede. Zilnic curieri în toate direcțiile. Adresați-Vă nouă cu toată încrederea și veți fi mulțumiți

ERATA

Pag.	Şirul	In loc de :	Să se citească :
14	14	Valea oraşului	Valea Caraşului
22	3	1927	1926
42	15	o bună din	o bună parte din
89	35	„Istoria Banatului“	„Istoria Românilor Bănăţeni“
107	10	hectar	jughăr
142	34	complet	complex
158	28	maximă	normală
158	35	163	463
230	30	Lovrinul	Biledul
230	31	ocol).	ocol), la
274	13	colonizaţi	colonizaţi
307	24	Zerneşti	Zerveşti
308	după şirul 38 să se citească :		

Linia Caransebeş—Marga—Subcetate

318 după şirul 29 să se citească :

Autobuse : Circulă zilnic între Iablaniţa—Bozovici.

S'a tipărit în atelierele
tipografiei „Victoria“
Clișeele executate de
zincografia „Fenyő“
Legătura la compacto-
ria „Petru Petroviciu“
1936 Timișoara 1936

91(498.5) (026)

9(498.5) ---/194

Timișoara 1936

3387